

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav pedagogiky a sociálních studií

Diplomová práce

Bc. Markéta Strbačková

**Využití a úskalí institutu zvláštního příjemce v Terénní asistenční službě
pro rodiny s dětmi ve Zlínském kraji**

Olomouc 2017

vedoucí práce: Mgr. Dagmar Pítnerová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně a použila jen prameny uvedené v seznamu použitých zdrojů.

V Olomouci dne 15. 4. 2017

.....

Bc. Markéta Strbačková

Poděkování

Děkuji paní Mgr. Dagmar Pitnerové, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, za cenné rady a připomínky, kterými přispěla k jejímu vypracování a za ochotu a trpělivost při našich konzultacích.

Zároveň bych chtěla poděkovat vedení a pracovníkům organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín za jejich podporu, vstřícnost a cenný čas, který mi věnovali při zapojení do výzkumného šetření.

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Markéta Strbačková
Katedra:	Ústav pedagogiky a sociálních studií
Vedoucí práce:	Mgr. Dagmar Pitnerová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2017

Název práce:	Využití a úskalí institutu zvláštního příjemce v Terénní asistenční službě pro rodiny s dětmi ve Zlínském kraji
Název v angličtině:	Utilization and rigours of special recipients institute in field assistance services for families with children in the Zlin region
Anotace práce:	<p>Diplomová práce se zaměřuje na využití a úskalí institutu zvláštního příjemce v Terénní asistenční službě pro rodiny s dětmi.</p> <p>Teoretická část se zabývá sociální prací s ohroženou rodinou po stránce historického vývoje i legislativě, dále charakterizuje podobu terénní sociální práce společně s jejími metodami, cíli a specifickými činnostmi TAS v rodinách s dětmi a v neposlední řadě se věnuje právním předpisům upravující institut zvláštního příjemce v rámci systému sociálního zabezpečení v ČR a okrajově v zahraničí.</p> <p>Praktická část obsahuje výzkumné šetření realizované v nestátní neziskové organizaci Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín, zaměřuje se přitom jak na uživatele, jímž je zvláštní příjemce ustanoven, prostřednictvím případových prací, tak na výkon zvláštního příjemce sociálními pracovníky v rámci dotazníkového šetření.</p>

Klíčová slova:	Zvláštní příjemce, rodina, terénní sociální práce, metody sociální práce, Terénní asistenční služba pro rodiny s dětmi.
Anotace v angličtině:	<p>This thesis is focused on the uses and pitfalls of the institute of special recipient field assistance service for families with children.</p> <p>The theoretical part deals with social work with vulnerable families over the historical development and legislation, further characterized by the form of social work, along with its methods, objectives and specific activities TAS families with children and last but not least, attention to the legislation governing the institute of special beneficiary under social security system in the Czech Republic and abroad marginally.</p> <p>The practical part contains the research carried out by the nonprofit organization „Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín“, mainly focusing both on the user, which is a particular recipient is established, through case work and the performance of a specific recipient social workers within the survey.</p>
Klíčová slova v angličtině:	Special recipient, family, field social work, methods of social work, field assistance services for families with children
Přílohy vázané v práci:	<p>Příloha č. 1: Etický kodex sociálních pracovníků ČR</p> <p>Příloha č. 2: Usmernenie pre klientov zaradených do inštitútu osobitného příjemcu města Stará Lubovňa</p> <p>Příloha č. 3: Organizační struktura organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín</p> <p>Příloha č. 4: Vyjádření krajského úřadu Zlínského kraje</p> <p>Příloha č. 5: Pověření organizace k výkonu zvl. příjemce</p> <p>Příloha č. 6: Souhlas s ustanovením zvláštního příjemce</p> <p>Příloha č. 7: Měsíční přehled příjmů zvláštního příjemce</p> <p>Příloha č. 8: Emailová komunikace s kanceláří BMAS, DEU</p>

	Příloha č. 9: Přepis rozhovorů se sociálními pracovníci Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi
Rozsah práce:	125 stran
Jazyk práce:	český

OBSAH

ÚVOD.....	10
Teoretická část.....	13
1 SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU	14
1.1 HISTORICKÝ VÝVOJ SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU.....	14
1.2 LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU	19
1.3 RODINA A JEJÍ PROMĚNY	24
1.4 CHARAKTERISTIKA OHROŽENÉ RODINY	29
2 TERÉNNÍ ASISTENČNÍ SLUŽBA V RODINÁCH S DĚTMI	35
2.1 SPECIFIKA TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE	35
2.2 CÍLE A ČINNOSTI TERÉNNÍ ASISTENČNÍ SLUŽBY V RODINÁCH S DĚTMI..	40
2.3 METODY PRÁCE TERÉNNÍ ASISTENČNÍ SLUŽBY V RODINÁCH S DĚTMI ...	46
3 INSTITUT ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE.....	51
3.1 SYSTÉM SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ A OBECNÉ UKOTVENÍ INSTITUTU ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE V NĚM	51
3.2 OSOBNOST ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE SOCIÁLNÍCH DÁVEK	57
3.3 ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE DÁVEK SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ.....	61
3.4 ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE DÁVEK STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY	65
3.5 ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE DÁVEK SOCIÁLNÍ POMOCI.....	69
3.6 INSTITUT ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE V ZAHRANIČÍ	73
Empirická část	79
Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně	80
4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ.....	85
4.1 Stanovení cílů	85
4.2 Metodologie výzkumného šetření	85
4.3 Cílová skupina a organizace výzkumného šetření.....	86
4.4 Vlastní výzkumné šetření	87

Kazuistiky	87
4.5 Interpretace výsledků výzkumného šetření	103
4.6 Závěr výzkumného šetření	111
ZÁVĚR.....	113
SEZNAM ODBORNÝCH ZDROJŮ	115
SEZNAM ZKRATEK	123
SEZNAM PŘÍLOH	125

Hymna života

*„Život je šance - využij ji.
Život je krása - obdivuj ji.
Život je blaženost - užívej ji.
Život je sen - uskutečni ho.
Život je výzva - přijmi ji.
Život je povinnost - naplň ji.
Život je hra - hrej ji.
Život je bohatství - ochraňuj ho.
Život je láska - potěš se s ní.
Život je záhada - pronikni ji.
Život je slib - splň ho.
Život je smutek - překonej ho.
Život je hymna - zpívej ji.
Život je boj - přijmi ho.
Život je štěstí - zasluj si ho.
Život je život - žij ho.“*

Matka Tereza

ÚVOD

Denně se s nimi potýkáme, ač chceme nebo ne. Na mysli mám finance, onen převratný lidský vynález, který nejenže změnil svět, ale lidskými dějinami hýbe i nadále. Každý z nás v nich spatřuje něco jiného. Vzbuzují v nás jak lásku a uspokojení, tak odpor i závist. Výrazná ambivalence postojů a emocí k financím je však narušována jejich rysem společným pro většinovou populaci planety, a sice svou návykovou povahou. Ano, i o penězích můžeme mluvit jako o droze, zejména v kontextu vyspělých a rozvíjejících se zemí. Právě u těchto států bychom očekávali, že bude jejich populace umět s penězi nakládat. Ne vždy tomu však takto je. Lidé s vysokými příjmy a relativně stabilním příjmem si schodek v osobním rozpočtu občas mohou dovolit. Nelze to ale tvrdit o obyvatelstvu ohroženého sociálním vyloučením, u nichž je navíc finanční gramotnost mnohdy nedostačující takovým způsobem, až zasahuje sama společnost, aby zvrátila ty nejhorší možné scénáře a své členy vedla ke konformitě.

Přestože bychom v době rozvoje již tak vyvinutých informačních technologií očekávali nárůst znalostí a dovedností, jak s financemi zacházet, průzkumy prokazují pravý opak. Výsledky šetření o úrovni finanční gramotnosti Čechů vypovídají o velmi mírném zlepšení, které je zapříčiněné nedodržováním základních principů zodpovědného hospodaření s penězi, resp. špatnými finančními návyky a nedoplňováním finanční znalosti. Na celé situaci se podepisuje také sama povaha finančního trhu. Ten nabízí lidem nepřeberné množství snadných, avšak rizikových a nevýhodných půjček apod.

Pokud není člověk veden k racionálnímu nakládání s penězi od útlého věku ať už v rámci rodiny nebo formálního vzdělávání, dostává se dříve či později do systému sociálního zabezpečení. Zde je na něj poté v rámci sociální práce působeno tak, aby aktivně a v konečné fázi také samostatně řešil svou nepříznivou životní situaci. Finanční sféra se týká jakékoliv cílové skupiny sociálních služeb. Věřím tedy, že se valná většina sociálních pracovníků stejně jako já, sociální pracovnice Terénní asistenční služby pro rodiny s dětmi, sociální služby oficiálně registrované v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách pod § 65 - Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi, již někdy finanční situací svých klientů zabývala, a to například při vyřizování sociálních dávek, řešení zadluženosti a související exekuce či insolvence, předcházení využívání rizikových půjček aj. Je jen na sociálním pracovníkovi, jak vyhodnotí míru finanční gramotnosti klienta a jaké nástroje za účelem dosažení požadovaného stavu sociální situace využije. V praxi to může znamenat buď pouze pravidelnou pomoc se sestavováním rodinného rozpočtu a s tím související vyhledávání možností snížení výdajů či zvýšení příjmů, nebo až krajní možnost řešení, legislativně ukotvenou metodu institutu

zvláštního příjemce, kdy dochází k přerozdělování určitých typů sociálních dávek sociálního zabezpečení právě sociálním pracovníkem, v jiném případě poté také rodinným příslušníkem, tedy zvláštním příjemcem.

Hlavním cílem diplomové práce je zkoumat pomoc u příjemců sociálních dávek, na které je ustanoven institut zvláštního příjemce v rámci terénní sociální služby a prostřednictvím výzkumného šetření zjistit, s jakým úskalím a průběhem využití této metody sociální práce se terénní pracovníci v praxi setkávají.

Dílejší cíle vycházející z cíle hlavního jsou následující:

- objasnit institut zvláštního příjemce jako metodu sociální práce
- charakterizovat Terénní asistenční službu v rodinách s dětmi
- analyzovat způsob využití institutu zvláštního příjemce
- definovat úskalí využití institutu zvláštního příjemce
- porovnat využití institutu zvláštního příjemce v ČR a v SR

Osobním cílem mi je u vybraného tématu rozšíření znalosti problematiky nového fenoménu v metodách sociální práce, kdy ho budu již obeznámená moci využít v praxi.

Diplomová práce je v teoretické části členěna do tří kapitol. Nejdříve pojednávám o rodině jako společenské instituci, jejím historickém vývoji společně s legislativním vymezením, charakterizuji také rodinu ohroženou sociální exkluzí. Dále popisuji specifika terénní sociální práce, zaměřuji se jak na její cíle, tak činnosti. Pokračuji zmínkou také o metodách práce Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi a v neposlední řadě věnuji pozornost samozřejmě legislativnímu vymezení institutu zvláštního příjemce v rámci jednotlivých zákonů upravujících dávky sociálního zabezpečení.

V rámci empirické části jsem zvolila kombinované výzkumné šetření – případové studie kvalitativního charakteru, které bylo provedeno za pomoci techniky analýzy spisové dokumentace, rozhovoru a kazuistik a dotazníkové šetření kvantitativního charakteru. Cílovou skupinou empirického šetření je v rámci zjištění využití institutu 5 uživatelů Terénní asistenční služby pro rodiny s dětmi ve Vsetíně a v rámci zjištění úskalí institutu dále kolektiv terénních sociálních pracovníků výše jmenované organizace vykonávajících zvláštní příjemce.

Klíčovou literaturou, ze které jsem při tvorbě této práce vycházela, mi byly odborné publikace mnoha autorů. Z českých odborníků mohu zmínit například Zdeňka MATĚJČKA, Věru BECHYŇOVOU, Martu KONVIČKOVOU a Hanu PAZLAROVOU, kteří se zabývají tematikou rodiny, její sanací, technikami sociální terapie rodiny a hodnocením ohroženého dítěte a rodiny. Cennými zdroji psychologicky zaměřených publikací jsou díla Zdeňka

HELUSE a jeho kolegu Josefa LANGMEIERA spolu s Danielem GOLEMANEM. Vhodné je zmínit i jméno Oldřicha MATOUŠKA, nebo Zdeny BEDNÁŘOVÉ pojednávající o terénní sociální práci. Z právních dokumentů jsem využila zejména zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů; zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů, prováděcí vyhláška k zákonu č. 329/2011 Sb.; zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, dále zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění a zákon č. 582/2011 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení a zákon č. 582/1991., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. Ze zahraničních zdrojů cituji dvojici sociologicky zaměřených autorů Williama MILLERA a Stephena R. ROLLNICKA či Marca MOUNTOUSSÉ s Gillesem RENOUAREM. Sociální práci s rodinou se poté zabývají uvedení L. JOHNSON a S. YANCA. A zmiňuji také Pamelu TREVITHICK, autorku nejprodávanější anglické edice o dovednostech a znalostech sociální práce.

Teoretická část

1 SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU

Rodina, odvěká instituce, ve které tkví lidská síla a naděje, zároveň ale také křehkost a zranitelnost. Hodnotou nám může být a nemusí, vše však záleží právě na ní. Její významnost si většina z nás uvědomuje jen zřídka, rodinu však v původním smyslu slova za samozřejmost dnes považovat nelze. Paradoxů života v lidském bytí přibývá – jedni ji odmítají, druzí o ni usilují. Nakonec se sama společnost zasloužila o vznik nástroje, který chod rodiny reguluje, aby byly zachovány určité psané i nepsané standardy, a aby nás pověření lidé jednak posílili a jednak chránili před námi samotnými.

1.1 HISTORICKÝ VÝVOJ SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU

Vše na světě má svůj původ a sled událostí. Historický a kulturní rámec jednotlivé společnosti udává danému jevu jeho cíle. I sociální práce s rodinou, přestože ve svém vývoji stála dlouhá léta bok po boku kořenům a dějinám sociální práce jako takové, má své individuální znaky, kterých nabyla zejména během posledních desítek let.

Soustava toho, co dnes označujeme za sociální práci, rostla na území našeho státu postupně již od středověku. Svého pomyslného vrcholu dosáhla v období před druhou světovou válkou. Zásadní změny v důsledku centralizace a praktickým zrušením nestátního sektoru přinesla později komunistická vláda. Nyní se s důsledky režimu potýkáme v sociální práci také, a tak návrat k předválečné tradici, kdy musíme brát v potaz faktory, jež je způsobily, není snadný. (MATOUŠEK a kol., 2007b, s. 111)

Podoba a zásady současné sociální práce vycházejí dle GULOVÉ (2011, s. 47) z principů katolického sociálního učení, zahrnuje jich zde přitom několik. Stěžejním principem je princip personální, kde je lidská osoba ústřední rovínou, původ má v Bohu, který jej stvořil k obrazu svému a má svou nedotknutelnou důstojnost, je nositelem a tvůrcem všeho sociálního úsilí. Důstojnost lidské bytosti dále souvisí s principem subsidiarity, který mj. odůvodňuje jeho svobodu. Vzájemné spojení a závazek, vyžadující zároveň také ochranu nejslabších i obranu a podporu rodiny jako základního kamene společnosti dále zaručuje princip solidarity. Vyloučen je jak individualismus, tak kolektivismus, prosazován je naopak princip společného dobra a spravedlnosti.

Středověkou nejstarší organizovanou pomocí potřebným u nás poskytovala církev. Péče o potřebné se později stala předmětem činnosti řeholních řádů a jejich klášterů. Zakládání

ústavů, tzv. špitálů, při kostelech a klášterech sloužící jako nemocnice mimo chudinu a nemocné také pro sirotky nebo i rodiny s vysokými počty dětí byly spíše smíšeného charakteru. O odložené děti zde pečovaly nábožensky založené ženy zvané bekyně. Péče byla v tomto období poskytována na základě nadačního daru, služby špitálu tedy měli jistí lidé přeplaceni, na ostatní se s pomocí dostávalo až naposled. (MATOUŠEK a kol., 2007b, s. 112) Výlučně církevní filantropické iniciativy později v renesančním období přebírá měšťanstvo a léčebná péče je více organizována důsledněji. Pro 16. století bylo charakteristické zakládání sirotčinců a ústavů pro opuštěné děti. Pomocnou ruku začali čím dál častěji podávat i samotní šlechtici. V 18. století pak Marie Terezie mimo vybudování soustavy obecného školství bojovala s tehdejší výrazným problémem velkého počtu zanedbaných dětí. Prostřednictvím chudinské péče bylo dětem poskytováno ošacení, rodiče byli naopak motivováni, aby své potomky posílali do tkalcovských škol, kde děti pro rodinu získávali příjem, ačkoliv nižší než jaký by získávali v továrnách. Významným podnětem byl nejen pro osiřelé děti akt císaře Josefa II., který se zasloužil o vybudování nalezince ve Vídni. Ten pražský z roku 1789 plnil funkci útulku pro nemanželské děti, než byly umístěny do pěstounských rodin. Rozvoj ústavních forem péče byl o něco později podpořen dokumentem „Pravidla direktivná“. (MATOUŠEK a kol., 2007b, s. 113-114)

První zákonnou normou zabezpečující právní postavení dítěte v rodině, jeho nárok na výživu a výchovu ochranu soudem byl občanský zákon z roku 1811. Zřizováním ústavů pro děti zanedbané a zpustlé navázal zákon školský. Organizace péče byla touto dobou upravena pouze formálně, fakticky fungovala bohužel jen na papíře. Odejmutí dítěte možné bylo, umístit jej však kam nebylo. Důsledný nebyl ani trestní zákon, jenž neřešil, jak dále pracovat s mládeží v kontextu kriminality. Aktivní péče fungovala v soukromoprávní sféře, ta doplňovala výkon veřejné správy. (MATOUŠEK a kol., 2007b, s. 116-117) Na národní úrovni sociální politiky se přitom mezitím postupně během 1. pol. 20. století budovaly prorodinné podmínky pro zavedení soustavy sociálního pojištění, které měly zajišťovat rodiny v případě ztráty živitele dítěte, nemoci, úrazu, invaliditě atd. a které navazovaly na iniciativu Otta von Bismarcka se zaváděním sociálního pojištění. Přijetím úmluvy MOP roku 1952 již zajišťovaly dávkami své občany dávkami všechny demokratické státy. (TOMEŠ, 2011, s. 139) Vraťme se však ke konkrétním opatřením.

Počátkem 20. století byl v Rakousku-Uhersku zřízen fond na podporu chudých dětí a sirotků, které spravovaly veřejnoprávní spolky při okresních soudech. Později plnily soudy i úkoly dozoru nad dětmi v cizí péči v souvislosti s poručnictvím. Územní správní orgány převzaly péči o děti ještě před první světovou válkou, později jim od roku 1921 náležela také

povinnost dozoru nad nemanželskými dětmi. (TOMEŠ, 2011, s. 206-207) Dalším významný mezník pro sociálně-právní ochranu dětí představuje rok 1963, kdy se přijetím zákona o rodině upravila možnost zásahu státních orgánů do vztahu rodič - dítě v zájmu ochrany dětí.

Vrátíme-li se však do doby po konci 1. světové války, můžeme zmínit konkrétní změny v ochraně žen, dětí a mládeže. Věková hranice pro zaměstnávání dětí se zvýšila na 14 let, a to i při zaměstnaneckém poměru dítěte v rámci rodinných podniků. Důslednější než v jiných zemích byla také ochrana učňů, kteří měli po určité době strávené v učení zaručený nárok na dovolenou. Navíc byla u mladistvých zakázána do 16 let noční práce (u žen do 18 let). Výhodnější postavení získaly dále těhotné ženy – kolem termínu porodu měly nárok na 6 týdnů volna a pobíraly nemocenské dávky. Neexistoval však ještě právní předpis, který by jako dnes upravoval povinnost zaměstnavatele přijmout ženu po mateřské dovolené zpět do zaměstnání. (KODYMOVÁ, 2013, s. 26)

Nové podmínky pro sociální práci s rodinou s sebou přinesl vznik samostatné ČSSR. Nebýt celosvětové krize třicátých let, neudá se zhoršení životních podmínek, vzrůst nezaměstnanosti a dalších patologických jevů jako např. alkoholismus a trestná činnost mladistvých, se kterými bojovaly početné, později mnohdy rozvrácené rodiny. Důsledky války přinutily k intenzivnímu rozvoji sociální péče se zaměřením na zdraví občanů, vzniklo také ministerstvo sociální péče, nové zákony daly právní bázi veřejné sociální péči, zejména co se týká sociálního pojištění. O ochranu žen, dětí a mladistvých se zasluhovaly jak státní, garantované opatření, tak soukromoprávní v rámci spolků, např. Českého červeného kříže. V letech 1918 – 1948 měl typ chudinské péče o mládež své specifické postavení. Veřejnost, resp. stát zasahoval v rodinách ve chvíli, kdy rodiče nebo poručníci dětí zůstali bez hmotných prostředků, nebo pokud neplnili své povinnosti. Jednotný rozsah veřejné péče o mládež v takovýchto případech nebyl pevně vymezen, administrativa se členila pouze dle kategorií dětí zdravých, které byly pod dozorem jednotlivých oddělení Okresní péče o mládež, svěřovány byly pěstounům nebo umístovány v ústavech, a dětí postižených, která byla dále strukturována do 3 podkategorií: tělesně postižení, duševně nemocní a děti mravně narušené. (KODYMOVÁ, 2013, s. 27)

20. století si žádal něco nového, a tak do celé situace nastoupila první generace odborně vyškolených sociálních pracovníků, jenž začaly být později i odborně vzdělávány na středních sociálních školách a Vyšších školách sociální péče. Průkopnicí sociální práce u nás byla Alice Masaryková. Díky lidem jako ona byla sociální práce zkvalitněna a brána za odborný výkon. (MATOUŠEK a kol., 2007b, s. 118-123)

Poválečné období plné politických změn se vyznačovalo zvýšeným vlivem státu na přerozdělování majetku, snížení příjmových a sociálních diferenciací, a tedy vznik relativně rovnostářské společnosti. Sociální práce zaznamenala neúspěch ve zrušení předních školských institucí pro svou výuku. V celé řadě ohledů jsme po skončení komunistického režimu museli trendy sociální práce kvůli její tehdejší praktické neexistenci zpětně uvádět do praxe. (MATOUŠEK a kol. 2007b, s. 151)

Obnova zrušeného vzdělávání v oboru sociální práce se stala po roce 1989 prioritou. Odhaleny byly nové problémy, dříve okrajové, jejichž řešení bylo třeba hledat, a to např. pomocí praxe ze zahraničí (Nizozemsko, USA, Velká Británie). Rodina ve středu dění tehdy nebyla, sociální problémy se týkaly spíše prostituce, bezdomovectví nebo migrace uprchlíků. Až časem vyvstala potřeba pomoci ženám, které k nám byly zavlčeny a zneužívány sexuálním průmyslem, obětím násilí, zneužívaným a zanedbávaným dětem a emigrujícím romským rodinám. (MATOUŠEK a kol., 2007b, s. 152)

Inovačními trendy 90. a pozdějších let se staly snahy o deinstitucionalizaci sociálních služeb a masivní nástup nestátních organizací. Za novinku označuje MATOUŠEK a kol. (2007b, s. 153) i neprofesionální sociální služby poskytované dobrovolníky. Sociální práce s rodinou nabrala jasnější podobu s příchodem zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v z.p.p. a novelou zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/1999 s účinností od 1. 1. 2013. Znamenaly impuls k transformaci systému o ohrožené děti a rodiny, jejichž cílem je zamezit roztržitosti práce s rodinou vlivem meziresortního charakteru. Prostředkem pro sjednocení jsou standardy kvality práce s ohroženým dítětem a rodinou, kvantitativní i kvalitativní posílení sociálních pracovníků a také finanční stránka péče vázána na skutečné potřeby klientů, nikoliv na strukturu služeb. Represivní forma má ustoupit, do popředí se mají dostat preventivní aktivity. Počet dětí umístěných v ústavní péči chce MPSV do roku 2019 razantně snížit, zejména díky využívání pěstounské péče. (www.ospod.cz, 2016)

Rok	Děti v DD, VÚ, DDŠ a DÚ	Děti v KÚ	Děti v DOZP	Celkem dětí v ústavních zařízeních
2009	7878	1391	1063	10332
2010	7397	1513	926	9836
2011	7150	1428	834	9412
2012	6941	1397	769	9107
2013	6549	1233	646	8428

Tab. 1. Počet dětí v ústavních zařízeních (vlastní dle MPSV, 2016)

Fakt, že se tento cíl MPSV daří plnit, znázorňuje výše uvedená tabulka. Aktuálně se Výzkumný ústav práce a sociálních věcí od roku 2016 zapojením do projektů zaměřuje na rozbor rodin s dětmi z hlediska jejich struktury a typů a dále popis sociálně ekonomické situace rodin při zohlednění různých druhů jejich příjmů a výdajů, se zvláštním zřetelem na náklady spojené s péčí a výchovou dětí. Konkrétně se jedná o projekt s názvem „*Rodiny s dětmi v České republice: Sociodemografická struktura, finanční a materiální podmínky*“. Ani problematika domácího násilí, která fungování rodiny hrubě narušuje, nezůstává bez povšimnutí, zabývá se jím projekt „*Děti, rodiče a domácí násilí*“ jehož cílem je poskytnutí podkladů pro komplexní posouzení vlivu domácího násilí na psychosociální vývoj dítěte. (VÚPSV, 2016)

Také zařízením pobytového charakteru jsou razantně snižovány kapacity a důraz je kladen na sociální práci s klientem v jeho přirozeném prostředí. Jednoznačně jsou z forem sociálních služeb upřednostňovány služby terénní, zejména Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi. Do povědomí lidí se dostává poslední dobou čím dál více, možné to je i díky svému korespondování s pojmem streetwork, práci na veřejných prostranstvích, na ulici a jak již bylo zmíněno v přirozeném prostředí klienta. Posun je dle BECHYŇOVÉ A KONVIČKOVÉ (2008, s. 11) i ve vztahu pracovníka s klientem, který dříve fungoval na bázi autoritativního a direktivního vztahu. Sociální práce s rodinou se už odvrátila od dříve zažitě doktrýny nejlepšího pečovatele o dítě ve formě státu, s rodinou se po umístění dítěte do zařízení pracuje i nadále a usilováno je o sanaci rodiny.

Související a nepochybně doprovodné pro vývoj sociální práce s rodinou je také postavení ženy ve společnosti. Zrovnoprávňující tendence pohlaví na úrovni zaměstnání a zároveň také motivace mužské populace k přebrání zodpovědnosti za péči o dítě během rodičovské dovolené o tom svědčí také. Přibyla dále problematika ochrany žen proti týrání, zneužívání a nedůstojnému zacházení (TOMEŠ, 2011, s. 187).

Říká se, že se historie opakuje a z každé události bychom se měli poučit. Současné dění napovídá tomu, že se chceme v pomoci ohrožené rodině poučit, a uchopit věc za správný konec. Zda se však děje správně ukáže opět jen čas a zatím je důležité pozorně sledovat případné varovné signály a myslet na to, co slovo pomoci opravdu znamená nebo čím se může stát.

1.2 LEGISLATIVNÍ VYMEZENÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE S RODINOU

Sociální práce s rodinou se v současnosti bez svého legislativního vymezení neobejde. Přesvědčili jsme se o tom již dříve, kdy jsme nazvali tuto rodinu křehkou, nestabilní a různorodou institucí. Bez zákonného práva o její péči, ochranu a pomoc by byla ještě zranitelnější. Proto je také nezbytné na výše uvedené proměny rodiny nezbytné dle potřeby reagovat novelami zákonů. Které mezinárodní a následovně také české právní předpisy upravují záležitosti rodinného charakteru, se budeme zabývat v následujících odstavcích. Uvedená legislativa může být jak styčným dokumentem v sociální práci s rodinou, resp. většinou problematikou ohrožených rodin a dětí a případných alternativ náhradní rodinné péče, tak i listinami, které se této otázky pouze dotýkají.

Úmluva o právech dítěte, Mezinárodně-právní dokument nejvyššího řádu ratifikován roku 1991 ČSFR, převzatý z dokumentu OSN, uváděn také pod přesným názvem jako zákon č. 104/1991 Sb., Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte. Dodržování ochrany dětí a jejich základních práv sleduje Výbor pro práva dítěte při OSN.

Apelováno je na potřebu zvláštní péče a ochrany dítěte, které je zde specifikováno jako osoba mladší 18 let či dle stanovení zletilosti zákonem jinak. Zájem dítěte by měl dle předpisu být brán jakožto přední hledisko při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už veřejnými či soukromými zařízeními sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnými orgány. Stát se svým podpisem úmluvy zavazuje k zajištění ochrany dítěte vedoucí k jeho blahu s ohledem na povinnosti jeho rodičů. Mimo zákonných zástupců stát také zodpovídá za zabezpečení odpovídajících standardů institucí a služeb za děti zodpovědné. Další styčné články úmluvy číslo 19 a 20 specifikují výchovná opatření k ochraně dětí v případě tělesného a duševního násilí a poté situaci, kdy je dítě dočasně či trvale zbaveno svého rodinného prostředí. Celkově norma pojednává o významu rodinného prostředí, atmosféry štěstí, lásky a porozumění, respektování kulturních hodnot a poukazuje také na význam mezinárodní spolupráce.

Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod/Evropská úmluva, listina obecně deklarující ochranu lidských práv na území Evropy se zabývá právy rodičů a dětí ve článku 6. Konkrétně pojednává o výkonu a průběhu spravedlivého procesu, článek 8 poté zaručuje právo na respektování rodinného a soukromého života.

Rodinné právo, dříve upraveno zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, v současnosti nalezneme včleněné do druhé části **zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, v. z. p. p.** Mimo úpravu manželství, příbuzenství a švagrovství jsou poměry rodinných vztahu mezi

rodiči a dítětem předpisem upraveny v hlavě druhé, další z nich se poté zabývají poručenstvím, opatrovnictvím, svěřením dítěte do péče jiné osoby a péčí pěstounskou. Povinnosti a práva mají jak rodiče, tak děti vůči sobě navzájem. Dokud se dítě nestane svéprávným, mají rodiče právo usměrňovat své dítě výchovnými opatřeními, jak to odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem včetně omezení sledujících ochranu morálky, zdraví a práv dítěte. Nezletilý je přitom povinen se těmto opatřením podřídit. Hovoří se zde také o výkonu rodičovské zodpovědnosti, který náleží oběma rodičům stejně - pokud však není tato jejich povinnost v zájmu dítěte pozastavena, omezena či jí nejsou zcela zbaveni. Nezaniká tím však vyživovací povinnost. Rodičovskou odpovědnost lze označit za souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě zahrnující péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, dále poté zastupování nezletilého a spravování jeho jmění.

Velká část zákona se věnuje také úpravě osvojení – specifikována je zde jak péče před osvojením, tak jeho následky, možnost zrušení osvojení pouze do tří let od rozhodnutí o osvojení soudem nebo osvojení zletilé osoby.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v. z. p. p. pojednává o ochraně práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, dále působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny a zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině.

Orgánů, které činnosti, jež jsou zákonem pojmenovány též, sociálně-právní ochrany vykonávají je několik, vhodné je zmínit zejména krajské úřady, v samostatné působnosti jsou to poté obce a kraje a správní úřad s celostátní působností Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně. Styčnými orgány jsou obecní úřady obce s rozšířenou působností – ty jsou povinny:

- sledovat nepříznivé vlivy působící na děti a zjišťovat příčiny jejich vzniku,
- činit opatření k omezování působení nepříznivých vlivů dětí,
- pravidelně vyhodnocovat situaci dítěte a jeho rodiny,
- zpracovat na základě vyhodnocení situace dítěte a jeho rodiny individuální plán ochrany dítěte, který se pravidelně aktualizuje.

Hovoříme-li o individuálním plánu ochrany dítěte, jedná se již o konkrétní opatření sociálně-právní ochrany dítěte (dále jen (O)SPOD). K dalším se řadí poradenská činnost a výchovná opatření, mezi které patří napomenutí rodiče, dítěte či jiné osoby odpovědné za výchovu

dítěte, stanovení dohledu, uložení omezení a uložení odborné poradenské pomoci, setkání s mediátorem či terapií.

Předmět této legislativy jsme specifikovali již dříve v § 6, a sice při charakteristice ohroženého dítěte. Důraz je kladen na preventivní opatření, úpravu situace, kdy funkce rodiny selhávají a dítě je v rámci pěstounské péče klasické nebo na přechodnou dobu, do osvojení nebo případně umístěno do zařízení SPOD jako je např. zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, zde však nalezneme také. Kvalita poskytování SPOD je předpisem garantována prostřednictvím Standardů kvality sociálně-právní ochrany dětí a inspekcí poskytování SPOD prováděných u pověřených osob.

Sociální práce s ohroženou rodinou neměla v českém právním systému do roku 2006 jednoznačné a pevné ukotvení. S vydáním **Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách**, ve z. p. p. však nastala změna a tento právní dokument by měl nyní být mimo jiné právně vyšší předpisy pomyslnou biblí každého sociálního pracovníka. Zákon upravuje podmínky poskytování pomoci a podpory fyzickým osobám v nepříznivé sociální situaci prostřednictvím sociálních služeb a příspěvku na péči, podmínky pro vydání oprávnění k poskytování sociálních služeb, výkon veřejné správy v oblasti sociálních služeb, inspekci poskytování sociálních služeb a předpoklady pro výkon činnosti v sociálních službách.

Rodina je zde spolu se sociálními vazbami v paragrafu 3 označena za přirozené sociální prostředí, resp. domácnost a místo, kde osoby pracují, vzdělávají se a realizují běžné sociální aktivity. Právě prostřednictvím sociálních služeb je ohrožené rodině zajišťována pomoc a podpora za účelem sociálního začlenění, resp. prevence sociálního vyloučení. Na cílovou skupinu rodin s dětmi se zaměřují zejména tyto následující druhy sociálních služeb:

A. Sociální poradenství

Potřebné informace přispívající k řešení nepříznivé sociální situace je poskytované osobám na základě základního sociálního poradenství, jeho odborná forma zaměřená na potřeby jednotlivých okruhů sociálních skupin je poté realizována v občanských, manželských nebo rodinných poradnách.

B. Služby sociální péče

Služby sociální péče napomáhají osobám zajistit jejich fyzickou a psychickou soběstačnost, s cílem podpořit život v jejich přirozeném sociálním prostředí a umožnit jim v nejvyšší možné míře zapojení do běžného života společnosti, a v případech, kdy toto vylučuje jejich stav, zajistit jim důstojné prostředí a zacházení. V kontextu sociální práce s rodinou jsou tyto služby (např. Centrum

denních služeb, Osobní asistence, Domov pro seniory atd.) službami návaznými, dle povahy situace u jejich jednotlivých členů.

C. Služby sociální prevence

Služby sociální prevence napomáhají zabránit sociálnímu vyloučení osob, které jsou tímto ohroženy (pro krizovou sociální situaci, životní návyky, způsob života, sociálně znevýhodňující prostředí, ohrožení práv a oprávněných zájmů či trestnou činností jiné fyzické osoby. Cílem je napomáhat osobám k překonání jejich nepříznivé sociální situace a chránit společnost před vznikem a šířením nežádoucích společenských jevů. Jedná se o:

- § 54 **Raná péče** poskytovaná dítěti a rodičům dítěte ve věku do 7 let, které je zdravotně postižené, nebo jehož vývoj je ohrožen v důsledku nepříznivého zdravotního stavu se zaměřením na podporu rodiny a vývoje dítěte s ohledem na specifické potřeby.
- § 57 **Azylové domy** jakožto pobytová forma pomoci při nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.
- § 58 **Domy na půl cesty** poskytující pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popř. osoby z jiných zařízení.
- § 62 **Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež** zaměřená na děti ve věku 6 až 26 let ohrožené společensky nežádoucími jevy s cílem zkvalitnit jejich život předcházením nebo snížením sociálních a zdravotních rizik a také umožnit jim lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí.
- § 65 **Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi** poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.

Dalšími často využívanými službami sociální prevence jsou také kontaktní centra, krizová pomoc a intervenční centra. Výjimku tvoří také služby určené pro osoby se sníženou soběstačností či osoby závislé na návykových látkách.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve z.p.p pojednává o umístování dětí do institucí diagnostického ústavu, dětského domova, dětského domova se školou, výchovného ústavu či středisek výchovné péče na základě rozhodnutí

soudu o ústavní výchově, ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání dítěte. Předpis určuje, kterým osobám je péče v zařízeních poskytována a jaké práva a povinnosti děti zde umístěné mají. Plné přímé zaopatření v rámci zařízení přitom zahrnuje stravování, ubytování, ošacení, učební pomůcky, úhradu nákladů na zdravotní služby či dopravu a jiné. Na prospívání dítěte spolupracují střediska a zařízení s orgány sociálně-právní ochrany dítěte v souladu s individuálním plánem ochrany dítěte.

Ochrana zájmů společnosti, ústavního řízení ČR a práv a oprávněných zájmů fyzických a právnických osob – to vše je hlavním cílem **zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákon, v z. p. p.** obecně. Prostředky k naplňování zákona jsou pohružky trestu, uložení a výkon testů a ochranných opatření.

Paragrafy vztahující se k rodině nalezneme v části druhé, hlavě 6, která se zabývá „Trestnými činy proti rodině a mládeži“. Konkrétně je zde uveden právní postih při dvojitým manželství, opuštění dítěte, týrání svěřené osoby, únosu, obchodování s dětmi, svádění k pohlavnímu styku, podávání alkoholických nápojů mládeži zanedbání povinné výživy nebo ohrožování mravní výchovy mládeže. Právní postihy odnětí svobody se pohybují v časovém horizontu šesti měsíců až tří let.

Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v z. p. p. navazuje na trestní zákoník úpravou podmínek odpovědnosti mládeže za protiprávní činy v něm uvedené. Uložená opatření tímto zákonem musí přihlížet k osobnosti toho, komu je ukládáno, včetně jeho věku a rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jakož i jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům, a být přiměřené povaze a závažnosti spáchaného činu. Mladistvému lze uložit výchovná opatření, opatření ochranná či trestní a dále ustanovení specifikují průběh řízení u mladistvých a dětí pod 15 let.

Škála legislativních nástrojů pro sociální práci s rodinou je široká. Neznamená to však, že v zákoně nalezneme vymezení všech životních situací. Samotný vznik těchto událostí je samozřejmě ovlivněn mnoha okolnostmi, nesmíme však opomíjet ani ono „jádro věci“.

1.3 RODINA A JEJÍ PROMĚNY

Definíc má rodina mnoho, nikoli však jedinou platnou - jak na straně laické veřejnosti, tak odborné společnosti. Jasná možnost, jak rodinu vymezit, zde však zůstává, a sice pokud se obrátíme k **vymezení rodiny** opravdovými experty v tomto směru. Nelze tedy nepoužít slova celosvětově známého psychologa MATĚJČKA (1994, s. 16), který vysvětluje pojem z pozice významnosti této instituce pro dítě, že rodina „*má jedinečné a výsadní postavení v několika směrech. Předně, jen ona stojí na počátku – a má tedy možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Za druhé, nejpřirozenějším způsobem a nejvydatněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte. A za třetí, je modelem mezilidských vztahů, který si dítě ponese dál do života a jímž bude poměřovat všechny vztahy další, do nichž samo vstoupí.*“ Z pozice dospělého jedince je pak rodina dle MATOUŠKA a PAZLAROVÉ (2010, s. 12) jakýsi nástroj pro neustálé potvrzování své vlastní totožnosti a významu, a sice tím, že zkušenosti, plány, starosti a naděje sdílíme s blízkým člověkem a také si v jejím rámci pomocí přivádění dětí na svět uspokojujeme potřebu prodloužení vlastní existence.

Tradiční úzké vymezení rodiny jakožto skupiny osob spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědni za výchovu dětí, ustupuje do pozadí (GIDDENS, 1999, s. 156). Svůj podíl má na tomto dění existence množství forem rozličného rodinného soužití zahrnující kombinace biologického příbuzenství, legalizovaných a nelegalizovaných vztahů, a to mezi samotnými dospělými či dospělými a dětmi. Proto by bylo přiměřenější v současnosti než o rodině mluvit o rodinném soužití lidí. Jádrem věci je však vždy nutná vzájemná citová vazba či rodičovství. (MATOUŠEK a PAZLAROVÁ, 2010, s. 13) Ať už je nicméně povaha vztahové sítě v rámci rodiny jakákoliv, pro společnost platí, že je rodina její základní „stavební“ jednotkou a stabilizujícím prvkem zároveň. Z pohledu sociologů, například tedy MAŘÍKOVÉ (1996, s. 940) lze o rodině hovořit také jako o původní a nejdůležitější skupině a „*instituci, která je základním článkem sociální struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.*“

Opomenout bychom neměli také právní vymezení této instituce. Založení rodiny je v rámci české legislativy, a sice rodinného práva Občanského zákoníku č. 89/2012, ve znění pozdějších předpisů, vedle řádné výchovy dětí a vzájemné pomoci manželů navzájem rovněž hlavním účelem manželství.

I přes rozdílnost všech definic v nich můžeme najít společné, a sice že rodina směřuje k jistému cíli, plní svou určitou specifickou funkci. Nutno však dodat, že i ta se vždy odvíjí od různých okolností, resp. od historického kontextu. Zatímco bychom bez rodiny kupříkladu více jak před tisíci lety, s ohledem na tehdejší společenské podmínky, nepřežili, dnes se to zdá být i reálné. Od plození dětí, předávání dědictví a výrobní **funkce rodiny** jako jejích základních činností bylo časem upuštěno. Vedle obvyklého zabezpečení členů rodiny z hlediska zdraví, výživy nebo vštěpování morálních postojů se do popředí dostává konzumace zboží trvalé spotřeby a volnočasových aktivit (MONTOUSSÉ a RENOUD, 2005, s. 285). Původní komplex funkcí rodiny se tenčí. Nemůžeme tvrdit, že zcela mizí, očividně ale jejich poslání slábne. MATEJČEK a PAZLAROVÁ (2010, s. 14) to přičítají vzniku sociálního státu, který na sebe začal koncem 19. století některé z funkcí přebírat. Proto vyčleňují z funkcí zejména tyto tři následující, typické pro západní civilizaci:

- podporování socializace - vychovávání dětí,
- vztahová podpora dospělých lidí,
- ekonomická podpora všech členů.

Samy dějiny a také aktéři některých psychologických pokusů prověřily, že první dvě z těchto funkcí nejsou a nikdy ani nemohou mít zastupitelnou úlohu. V rámci *sociálně-výchovné funkce* rodina jako první sociální skupina, ve které se dítě ocitá, učí ho přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné společnosti. Zejména ho pak připravuje prostřednictvím procesu socializace na vstup do praktického života. Dítě v rodině jednak přijímá spektrum nejrůznějších informací a aktivně je dle svých vloh, potřeb a zkušeností zpracovává, jednak také v průběhu procesu uplatňuje svou vůli, přání a zájmy (KRAUS a POLÁČKOVÁ, 2001, s. 83).

Zdravý vývoj jedince je podmíněn také plněním *emocionální funkce* rodiny. Žádné jiné instituci se doposud nepodařilo vytvořit úspěšnou obdobu rodinného zázemí. V současné době se na tento fakt v souvislosti s nepříznivými účinky ústavní péče nicméně neustále poukazuje.

Jak bylo uvedeno již výše, *ekonomicko-zabezpečovací funkce* oslabila se vznikem sociálního státu, resp. systémem sociálního zabezpečení, a to zejména ve chvíli, kdy se dospělí členové rodiny aktivně ekonomicky nepodílí na hospodářské výrobě země. Nemohou tak ani samostatně rodinu materiálně zabezpečit. MOŽNÝ (2002, s. 7) uvádí, že „v moderní společnosti s lepším přístupem ke vzdělání a celkově s větším sociální mobilitou byl vliv předávání ekonomického kapitálu zeslaben. Nicméně rodina stále zůstává základním kamenem sociální nerovnosti (např. různost péče o dítě).“ Platí také, že by tato funkce

neměla převýšit emocionální stránku rodiny, ovlivňovat ji však bude vždy. Obecně je hodnocena pomocí životního minima rodiny.

Funkčnost či nefunkčnost rodiny může být dále hlediskem pro jednu z jejích typologií. V potaz je bráno složení rodiny, její stabilita, míra zajištění péče o dítě a také osobnostní charakteristiky členů rodiny. Většinová populace představuje *rodinu funkční*, tedy prostředí, v níž je dobrý vývoj a prospěch dítěte bez potíží zajištěn. Prostředí, ve kterém se vyskytuje závažnější neplnění některých funkcí je nazýváno jako *rodina problémová*, v populaci zastoupena 12 %. Rodinní příslušníci jsou však schopni tyto překážky řešit svépomocí, příp. je kompenzují za krátkodobé či jednorázové pomoci zvenčí. Obzvláště zvýšenou pozornost si ze strany pracovníků sociálně-právní ochrany dětí poté vyžadují *rodiny dysfunkční*, jevící závažné poruchy některých nebo všech funkcí takovým způsobem, že celková situace v rodině bezprostředně ohrožuje nebo poškozuje všechny její členy, zejména a nejzávažněji však děti. Prostor je zde pro celou řadu opatření pomáhajících institucí, jež jsou komplexně nazývána sanací rodiny. Zastoupení takovýchto rodin v populaci je 2 %. V případě, že rodina zcela přestává plnit svůj základní úkol a dítěti závažným způsobem škodí či dokonce ohrožuje jeho samotnou existenci, jedná se o *rodinu afunkční*. (LOVASOVÁ, 2006, s. 9-10) Na rozdíl od snah o sanaci a také snah rozhodování se mezi hranicí podpory rodiny jako celku proti hájení zájmů dítěte jako individua, je u afunkční rodiny volba rodiny náhradní zcela zřejmá už od počátku. Sanace rodiny je zde bezpředmětná, většina dětí odebraných z takovýchto rodin trpí psychickou deprivací a je nutný okamžitý zásah ze strany společnosti.

Škála podob, kterých může rodina z hlediska funkčnosti, resilience či kultury nabývat, je, jak jsme se v některých případech již přesvědčili, velmi rozmanitá a variabilní. Stejně tak pestrý a dynamický obsah má pojem **rodina z časového hlediska**. Od samého vzniku našich předků, rodu *Homo sapiens sapiens* v mladší době paleolitu, bylo zkoumáno, jak tehdejší klanové společnosti fungovaly. Nálezy archeologů poukázaly zejména na neolitickou revoluci, resp. obrat k produktivnímu hospodářství, ve kterém jednoznačně dominoval model matriarchátu. Kultura postavená na ženských hodnotách cílila na rození dětí pro zachování rodu. (GIDDENS, 1999, s. 157-158)

Avšak, jak uvádí MATOUŠEK (1997, str. 21) „s postupujícím rozvojem vojenství, řemesel a obchodu, s diferenciací společenského postavení podle majetku, se vznikem státu se do popředí společnosti, v rodině a také v náboženských kultech dostávají muži.“ A své výsadní postavení si zachovávají až do 20. století Za nejstriktnější období výsadního postavení mužské role můžeme považovat období starověkého a klasického Řecka. Ženy

zastávaly podřadné postavení, nepatřily ani do sněmu svobodných občanů. Její práva byla v rámci manželství notně okleštěna – ke sňatku docházelo po domluvě otce nevěsty a ženicha, o rozvod mohla zase požádat pouze přes státního úředníka archonta.

Od prvotně pospolné společnosti se tedy dostáváme k převládajícímu období otrokářských vztahů až po tradiční středověkou společnost. Zde jsme ohledně informací o evropské rodině odkázáni na archeologické nálezy a zmínky z kronik. Rodina se tehdy měla orientovat na Krista. Spojená měla být zejména se vzájemnou služebností a úctou. Představovala celoživotní závazek a naplnění existence plozením potomků. (MATOUŠEK, 1997, s. 12) Příchod křesťanství tak ovlivnil vývoj rodiny jako sociální instituci velmi významně. Vytlačeno bylo postupně jak mnohoženství, tak stará koncepce manželství. Uzavírání sňatků bylo svěřeno církvi. Na venkově se páry sezdávaly v brzkém věku se záměrem co nejrychlejšího obohacení o pracovní sílu, ve městě se naopak u majetných rodin vdavky odkládaly až na dobu, kdy se stal jedinec ekonomicky nezávislým. Dle MATOUŠKA (1997, s. 27) i nadále *„trvá vedoucí postavení muže a podřízená role ženy, vysoká oddělenost mužské a ženské role, necitelnost vůči nenarozeným nebo čerstvě narozeným dětem, vázanost rodiny na majetek (dům, hospodářství). Rodina je nejen společenskou jednotkou, je i jednotkou výrobní a institucí výchovnou.“*

Na emocionální stránku rodiny bylo poukázáno až v období romantismu, po osvícenecké éře zase vyvazování jednotlivce ze sociálních struktur. Lidé začali brát osud do vlastních rukou, životní rozhodnutí konali na základě osobních pocitů a preferencí. Průmyslová revoluce způsobila výrazný přesun obyvatelstva z venkovských stavení do městských bytů blíže továrnám. Dalším významným činitelem formujícím podobu rodiny 20. století byl masivní vstup žen na trh práce a následně také feministické tendence. Cílem postmoderních rodin již není nikoliv reprodukce populace, zakládány jsou ale kvůli uspokojování citových potřeb partnerů, nikoliv dětí. Od bilance partnerského citového vztahu se tak odvíjí stabilita rodiny. Ta se stává stále více privátním podnikem, většinou povahy nesezdaného soužití, dítě zase citovou, pečlivě zvažovanou a v ekonomickém měřítku velkou a nevratnou investicí. Mnohodětná rodina je nyní označována oproti předešlému chápání nutného prvku pro přežití anomálií. Děti vyrůstajících v neúplných a rekonstruovaných rodinách stále přibývá. Také zvyšující se počet tzv. sociálních sirotků, tedy dětí biologických rodičů, kteří nejsou o potomka ochotni či schopni pečovat, vyžaduje zásahy států v podobě kompenzace rodiny náhradní rodinnou péčí. (LOVASOVÁ, 2006, s. 21-22)

Níže uvedená tabulka nám předkládá souhrnný přehled vývoje rodiny během období tradiční, moderní a postmoderní společnosti západního světa. Toto dělení je pouze základní, v potaz je nutné brát vnitřní diferenciaci jednotlivé periody.

	Tradiční	Moderní	Postmoderní
Struktura	Široká, vícegenerační	Nukleární, manželská	Variabilní, individualizovaná
Základní kapitál	Ekonomický	Ekonomický, sociální, kulturní	Sociální, kulturní
Legitimizace	Sex, děti	Děti	Nelegitimizuje
Role	Komplementární, hierarchizované	Segregované, komplementární	Individualizované
Funkce	Univerzální	Pečovatské, statusotvorné, citové	Citové
Autorita	Otec	Otec-matka, funkčně segregované	Individualizovaná, slabá
Reprezentace diskursu	Náboženská, církevní	Občanská	Masmediální
Mezigenerační přenos	Patralineární, autoritativní	Demokratický, smíšený	Slabý

Tab. 2. Základní charakteristiky tradiční, moderní a postmoderní rodiny (MOŽNÝ, 2006, s. 23)

Tabulka nám jasně znázorňuje pestrost historického vývoje podoby rodiny. Příhodné je poukázat zejména na jednoznačný důraz individualizovaného rysu této instituce v postmoderním období. Zásada individualizace je v současné době se sociální prací neodmyslitelně spjata, zejména pak co se týká specifické skupině rodin, rodin ohrožených sociální exkluzí.

1.4 CHARAKTERISTIKA OHROŽENÉ RODINY

Stále častěji opakující se slova odborníků ohledně současného křehkého a nestabilního stavu rodin nás mohou vést k myšlenkám a k otázkám, co je toho příčinou. Aktuální výklad rodiny spíše jako rodinného soužití blízkých lidí však stále nemění její dnešní základní funkce, a sice ekonomické zajištění a emocionální podporu. Pokud i toto poslání plní s obtížemi, stává se závislá na státních a jiných zdrojích. Definitivně tak ve společnosti selhává předpoklad o disponování rodiny základními kompetencemi.

MATOUŠEK a kol. (2013, s. 201) uvádí k oblasti zajištění podmínek pro život schopnosti tyto **základní kompetence rodiny**:

- zajistit určitou úroveň příjmů,
- hospodařit s příjmy,
- zajistit bydlení,
- udržovat bydlení ve stavu odpovídajícím potřebám členů rodiny
- sladovat partnerské fungování v rodině, konstruktivně řešit konflikty, kooperovat v kontaktech se širší rodinou a se sociálním okolím,
- přijímat děti, vnímat jejich potřeby a reagovat na ně, určovat pravidla chování a konzistentně na nich trvat,
- monitorovat aktivity dětí v době, kdy nejsou s dospělými členy rodiny.

Absence některé ze základních kompetencí logicky podmiňuje přítomnost jiných faktorů. Soudobý přístup v hodnocení rodiny a jejím fungování vyhledává faktory rizikové, ohrožující soudržnost rodiny nebo přímo jejího člena, a faktory protektivní, pomáhající rodinám životní těžkosti zvládat. Jako často vyskytující se příklady lze na jedné straně uvést závislost na návykových látkách, násilí nebo osobnostní zvláštnosti jedince, na straně druhé pak sociální inteligenci dítěte či osobnostní nezdolnost dospělého. Abychom mohli označit rodinu za ohroženou, musí být zjevné, že působící rizikové faktory nejsou dostatečně vyvažovány faktory protektivními či jinými zdroji. Hovoříme také jinak o **mnohobproblémových rodinách**, kde je při řešení jejich životní situace žádoucí problémy seřadit a zpřehlednit. Jedině tak lze efektivně sestavit plán práce s rodinou, jenž může být např. výsledkem případové, nebo širší rodinné konference v rámci sociální práce s rodinou. (MATOUŠEK, 2013, s. 202)

Zmiňované **hledání zdrojů rodiny** či jejího jedince při řešení obtíží představuje nezastupitelný krok pro možnost uvedení změny do praxe a odpověď na otázku „Jak?“. Samy protektivní faktory je ve své podstatě představují. Dále pak lze využít zdroje materiální, osoby

ze široké rodiny, komunitu, spolupracovníky, dobrovolníky či profesionály působící v sociálních službách. Využití pomoci institucí, resp. orgánů místních samospráv a státu pak představuje ideálně tu nejzazší možnost. (MATOUŠEK, 2013, s. 202) Často se rodiny obracející se na různé zdroje nazývají i rodinami se zvláštními potřebami. Toto označení není snahou o stigmatizující nálepku, zdůrazňuje naopak svou komplexní povahu potřeb. Vyskytuje-li se v takovéto rodině dítě, lze i jej označit za ohrožené. Konkrétně hovoříme o **dětech bez příznivých podmínek pro vývoj**, u kterých je velmi pravděpodobné, že bude ovlivněno jejich sociální fungování i v dospělosti a bude se u nich také častěji projevovat sociální selhání (MATOUŠEK A PAZLAROVÁ, 2010, s. 18). Občanská, politická, ekonomická, sociální a kulturní práva dítěte, deklarována Úmluvou o právech dítěte z roku 1989 a v České republice poté hájena systémem sociálně-právní ochrany dětí, představují řadu institucí od ministerstev, soudů, krajských úřadů, dále orgánu sociálně-právní ochrany dětí v rámci obcí až po organizace neziskového sektoru. Legislativní ukotvení ohroženého dítěte (a tedy i charakteristiku dětí, na které se již zmíněné a v tomto ohledu styčné oddělení sociálně-právní ochrany dětí zaměřují), nalezneme v zákoně č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve z. p. p., § 6: „*Sociálně-právní ochrana se zaměřuje zejména na děti,*

a) jejichž rodiče

1. zemřeli,

2. neplní povinnosti plynoucí z rodičovské odpovědnosti, nebo

3. nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské odpovědnosti;

b) které byly svěřeny do výchovy jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte, pokud tato osoba neplní povinnosti plynoucí ze svěřením dítěte do její výchovy;

c) které vedou zahálčivý nebo nemravný život spočívající zejména v tom, že zanedbávají školní docházku, nepracují, i když nemají dostatečný zdroj obživy, požívají alkohol nebo návykové látky, jsou ohroženy závislostí, žijí se prostitutí, spáchaly trestný čin nebo, jde-li o děti mladší než patnáct let, spáchaly čin, který by jinak byl trestným činem, opakovaně nebo soustavně páchají přestupky nebo jinak ohrožují občanské soužití;

d) které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte;

e) na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, svobodu, jejich lidskou důstojnost, mravní vývoj nebo jmění, nebo je podezřeni ze spáchání takového činu;

f) které jsou na základě žádostí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte opakovaně umísťovány do zařízení zajišťujících nepřetržitou péči o děti nebo jejich umístění v takových zařízeních trvá déle než 6 měsíců;

g) které jsou ohrožovány násilím mezi rodiči nebo jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte, popřípadě násilím mezi dalšími fyzickými osobami;

h) které jsou žadateli o udělení mezinárodní ochrany, azylanty nebo osobami požívajícími doplňkové ochrany, a které se na území České republiky nacházejí bez doprovodu rodičů nebo jiných osob odpovědných za jejich výchovu; pokud tyto skutečnosti trvají po takovou dobu nebo jsou takové intenzity, že nepříznivě ovlivňují vývoj dětí nebo jsou anebo mohou být příčinou nepříznivého vývoje dětí.“

Jak můžeme vidět, výše uvedený zákon terminologii ohroženého dítěte nepoužívá, popisuje spíše situaci, která může dítě v dané situaci bezprostředně ohrožovat a nelze, aby se jí samo dítě cíleně vymanilo. Na tento fakt zareagovala svým názvoslovím roku 1990 Světová deklarace o přežití dětí a jejich ochraně termínem „dětí ve zvlášť obtížných situacích“. Používány jsou však také názvy „dětí v nouzi“, děti se zvláštními (speciálními) potřebami“ nebo v současnosti velmi rozšířený pojem „nevhodné zacházení s dítětem“ (MATOUŠEK a kol., 2013, s. 221). Dvojice MATOUŠEK a PAZLAROVÁ (2010, s. 137) poukazují na existenci dvou základních druhů nepříznivého vlivu na děti, resp. jejich špatného zacházení s nimi. Jedná se jednak o zanedbávání významných potřeb dítěte a jednak o ubližování dítěti. Dlouhodobá traumatizace poté napomáhá rozvíjet syndrom týraného a zanedbávaného dítěte. Obecněji zaštiťuje důsledky nenaplňování některých základních potřeb pojem deprivace syndrom. Typy poškozování dětí se dále dělí na čtyři základní okruhy, a sice tělesné týrání, sexuální zneužívání, zanedbávání a emoční týrání. Ač už úmyslné nebo neúmyslné chování vymykající se společenským normám je toto dělení v praxi nesnadné. Často lze slyšet, že je společnost více a více tolerantnější, a tak i hranice deviantního chování jsou pomalu posunovány. Co bylo pro naše předešlé generace nepřijatelné, nyní se stává běžným. Chceme-li tedy posoudit, zda je či není něco v pořádku, je nutné znát **současnou podobu rodiny**. Popis hlavních proměn rodiny udáých od konce 60. let 20. století přízračně popsal francouzský sociolog Fracoise DE SINGLYHO (1999, s. 87) ve svém díle Sociologie současné rodiny. Změny utřídil do následujících šesti kategorií:

- snížení počtu sňatků (ať už prvních nebo dalších sňatků) a zvýšení počtu nesezdaných svazků nebo spolužití;
- nárůst počtu rozvodů a rozchodů;
- nárůst neúplných rodin s jedním rodičem (tj. domácností s jedním rodičem a jedním nebo více dětmi), dále rodin nově složených nebo obnovených (domácnost tvořená párem, jehož alespoň jeden člen má již za sebou nějakou manželskou zkušenost a stará se o jedno ze svých dětí z prvního manželství);

- snížení počtu porodů;
- nárůst mimomanželských porodů;
- nárůst námezdní práce žen, převážně matek, a následně i párů, kde jsou oba manželé zaměstnání.

DE SINGLY (1999, s. 87) poukázal na nezpochybnitelnost proměny manželského života a případného rozchodu. Doslova uvedl, že: „*současná doba je charakterizována větším ovládním vlastního osudu, ať už jde o jednotlivce nebo celé rodiny, a to ze dvou důvodů, které se posilují navzájem. Převládá hodnotový systém vyzdvihující autonomii a snižující hodnotu materiálního a symbolického dědictví. Vedle toho vznikly i objektivní podmínky, které ovládní vlastního osudu usnadňují (zejména antikoncepce a zákony, které se k ní vztahují). Moderní techniky kontroly porodnosti samy o sobě samozřejmě touhu po dětech nesnižují – což ostatně dokazuje třeba odpor vůči politice regulace porodnosti v rozvojových zemích. Spíše však zvyšují příklon k hodnotě individuální autonomie.*“ Vše uvedené je samozřejmě těsně spjato s vývojem postavení muže, a zejména poté ženy ve společnosti. Na kontext genderové problematiky upozorňují autoři „Generalist social work practice with families“ JOHNSON L. a S. YANCA (2008, s. 60) „*Zvláště důležitým hlediskem při práci s rodinami je pohlaví. Očekávání mužů a žen jsou protkány do struktury téměř každé společnosti. Posílena jsou pak navíc dle jednotlivých sociálních institucí. Snad nejsilnějšími předzvěsti těchto očekávání vycházejí z nitra rodině.*“

Pro efektivní pomoc ohrožené rodině je nutné brát v potaz mimo podstaty problémů, které se mohou v jejím fungování vyskytovat, také jejich etiologii. HELUS (2007, s. 154-160) proto vypracoval členění o devíti různých typech rodin, u kterých konkrétní **příčiny ohrožení rodiny** popisuje následovně:

A. Nezralá rodina

Dospělí jedinci rodiny nezralé povahy jsou svou rolí rodiče většinou zaskočeni, chybí jim předchozí zkušenosti nebo nejsou dostatečně vyzrálými osobnostmi. Typicky jsou zde na počátku pocity bezvýchodnosti a také ambivalence emocí k dítěti. Existuje řada oblastí, ve kterých se může nezralost projevit. Jak už bylo naznačeno, často se jedná o emocionální sféru, dále oblast ekonomickou a sociální nebo oblast celkového životního zaměření a uspořádání životních hodnot.

B. Přetížená rodina

Jedná se o skupinu rodičů s nadprůměrným vzděláním a zájmem o rodinu. K neuspokojování potřeb zde dochází, a sice vlivem přetíženosti jednoho či obou rodičů, která se promítá do společného soužití a snižuje psychologickou funkčnost

rodiny. Dospělý jedinec neúnosnost situace a ubližování dítěti velmi dobře vnímá, nevidí však východisko. Působícím faktorem zde může být vážná nemoc, finanční obtíže, časté konflikty aj.

C. Ambiciózní rodina

Na první pohled dokonale funkční soužití lidí v prostředí s dostatečnými podmínkami pro rozvoj a úspěch dítěte, na druhý pohled však rodiče pohlceni vlastními potřebami a seberealizací na úkor potomků. Materiální zabezpečení dětí je znatelné, v případě citových potřeb je zde však značný deficit. V hodnotové orientaci rodičů stojí na předních příčkách kariéra a vysoký životní standart. Svým v podstatě obětováním pro jiné záležitosti často argumentují a obhajují svůj přístup.

D. Perfekcionistická rodina

Pro tyto rodiny je typické stavět své děti do situací permanentní zátěže podávat vysoké výkony a pozice být vždy lepší než druhý bez ohledu na jeho předpoklady. Od dítěte je žádáno více, než je schopno zvládnout, nejsou respektovány jeho zájmy, vše co dělá je proto, aby vyhověl rodičům. Případné selhání vede u dítěte k vyčerpání, časem i frustraci, disharmonii ve vztazích, ale především ochromení citového vývoje.

E. Autoritářská rodina

Autoritářská rodina potlačuje seberealizaci dítěte prostřednictvím ustavičného příkazování, zakazování a dirigování. Samostatné rozhodování, nesení zodpovědnost, pocity osobní autonomie nebo spontaneity jsou tak dítěti upírány. Tyto negativní vlivy mohou vést k apatii až asociálnímu chování.

F. Rozmazlující rodina

V praxi se setkáváme i s názvem protekcionistická rodina – dítě v ní má na rozdíl od autoritářské rodiny dominantní postavení. Je tedy běžné, že se rodiče snaží dítěti ve všem vyhovět a dát za pravdu, umožňovat vše, co si žádá.

G. Nadměrně liberální a improvizující rodina

Jednoznačnou charakteristikou takovéto rodiny je absence jasně vytyčených pravidel, řádu a výchovných cílů. Dítěti zde škodí přemíra volnosti, se kterou neumí nakládat a rodiče mají tendence měnit výchovné styly. Situace může vyústit až v upírání práva vyjadřovat se k různým věcem v rodině nebo teroru.

H. Odkládající rodina

Jakákoliv příležitost odložit dítě na hlídání je u této rodiny vždy využita. Tendence odkládání potomků mají mladé páry, ambiciózní dvojice či rodiny v krizi. Z počátku

jde o výpomoc s hlídáním u prarodičů, později svěřování až vnučování péče o dítě každému, kdo je s pomocí ochoten. U dítěte může dojít k narušení citových vztahů a formování sociálních rolí, hrozí až vznik deprivace syndromu.

I. Disociovaná rodina

Tento typ rodiny se jednoznačně projevuje vážným narušením vztahů, ať ve či vně rodiny. Svému okolí je izolovaná rodina lhostejná či jej interpretují podezíravě a s nedůvěrou. Vnitřní narušenost se projevuje nejčastěji formou konfliktů, protipólem jsou poté rodiny s formálními mezilidskými vztahy, kde si jedinci vzájemně neprojevují hlubší zájmy.

Uvedené rysy rodin mohou být jak dočasné, tak trvalé povahy. Na zřetel bychom měli brát fakt, že rodina nabývá různé podoby na základě výskytu a případného rozvoje rizikových faktorů. Ty se vyskytují na několika stranách – faktory na straně rodičů, na straně dětí, dále jsou to rizikové faktory v interakci rodiny, rizika v širším prostředí rodiny a nakonec také riziko interakce všech zmíněných možností.

Ohrožená rodina vykazující rysy dysfunkčnosti a afunkčnosti potřebuje pomoc společnosti, a to i v případě, že to rodina sama nepovažuje za potřebné. V takovém případě je na místě nastavit dotyčným pomyslné zrcadlo a ukázat možné cesty řešení situace. V těchto chvílích má možnost intervenovat v rodině Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi, někdy také nazývaná jako Terénní asistenční služba v rodinách s dětmi.

Shrnutí

Zabývali jsme se vymezením rodiny jako jedné ze společenských institucí, nastínili jsme její různorodost a více se zaměřili na její podobu v rámci oslabených funkcí. Poznamenáno bylo, že ohroženou rodinu je vhodné posilovat v rámci sociální práce s ní. Neméně důležité bylo pojmenovat vymezení sociální práce s rodinou jak v rámci legislativy, tak z hlediska časového vývoje.

2 TERÉNNÍ ASISTENČNÍ SLUŽBA V RODINÁCH S DĚTMI

Chvíle, kdy rodina přestává plnit své základní funkce, je otázkou individuálního posouzení. V ideálním případě si rodina tento fakt uvědomí sama a o pomoc zvenčí si dovede říci. V sociální práci se však spíše setkáváme s těmi, na které bylo poukázáno blízkým okolím, cizími lidmi nebo až odborníky, do jejichž péče se dotyční dostali. Nabídnuta je jim pomocná ruka. Ze strany OSPOD je to poté v rámci spolupráce s rodinou nejčastěji využití Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, na Zlínsku zvaná také Terénní asistenční služby pro rodiny s dětmi, představující onu prodlouženou ruku zmíněného orgánu.

2.1 SPECIFIKA TERÉNNÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE

Přívlastek terénní sice velmi snadno evokuje povahu činností sociální práce, konečný důsledek však může mnohé z nás překvapit. Prvořadě je vytyčení základních pojmů, ze kterých lze také některá ze specifik vyčíst a se kterými je nutné v rámci poskytování terénní sociální služby počítat.

Sociální práci lze podle MATOUŠKA (2008, s. 200) definovat dvěma různými způsoby, a sice jako společenskovední disciplínu a oblast praktické činnosti zároveň, *jejichž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů (chudoby, zanedbávání výchovy dětí, diskriminace určitých skupin,...)*. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění a vytvořit pro něj též vhodné podmínky, se opírají o principy společenské solidarity a ideál naplňování individuálního lidského potenciálu.

Jednotná a obecně uznávaná definice **terénní sociální práce** (dále jen TSP) na rozdíl od té výše uvedené bohužel neexistuje. Jeden z možných výkladů uvádí, že se jedná o metodu sociální práce. Obsáhlejší, nicméně dosti obecná interpretace NEDĚLNÍKOVÉ (2008, s. 9) ji označuje za významný a účinný nástroj, jak předcházet sociálnímu vyloučení jednotlivců, rodin či celých sociálních skupin z určitých interakcí a zároveň z provozu sociálních institucí přístupných ve společnosti všem. Na zaměření rizikových cílových skupin a vykonávání činnosti v přirozeném prostředí klientely poukazuje MATOUŠEK (2008, s. 228). Také dodává, že její součástí je depistáž, navazování kontaktů, poskytování sociální pomoci, mapování lokality včetně sběru, analýzy a sumarizace poznaných informací o příčinách, charakteru a intenzitě nepříznivé sociální situace cílové skupiny s cílem ovlivnit rizikové

chování a napojit je na jiné specializované služby. Specifický typ TSP je tzv. streetwork – práce na ulici, která obnáší vyhledávací, doprovodnou a mobilní činnost v době a místech spontánního pobývání a setkávání rizikové skupiny. Nejčastěji je přenášena tzv. „dobrá praxe“ streetworku z Nizozemí, kde má velkou tradici.

Legislativa chápe pojem TSP v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v z.p.p. jako realizaci sociálních služeb terénní formou, jejímž znakem je poskytování v přirozeném sociálním prostředí, tj. rodina a sociální vazby k osobám blízkým, domácnost osoby a sociální vazby k dalším osobám, se kterými sdílí domácnost a místa, kde osoby pracují, vzdělávají se a realizují běžné sociální aktivity.

Vznik metody TSP se datuje na začátek 20. století v USA díky transformaci tradičních přístupů a metod sociální práce. Vzrůst kriminality nebo rozvoj prostituce zavdaly tomu, že se tato vědní disciplína přesunula z kanceláří do ulic. Zde pomohla řešit sociální problémy efektivněji z hlediska regulace i prevence. V Evropě se prosadila po 2. světové válce, v našem státě zaznamenala rozvoj až po roce 1989. (ŠLAMPOVÁ, 2008, s. 10)

Jak bylo tedy naznačeno, **specifika TSP** spočívají ve:

- vstupu a mapování teritoria cílových skupin,
- vyhledávání a setkávání potenciálních uživatelů v jejich přirozeném prostředí,
- kontaktu s lidmi, kteří sami nevyhledávají institucionální pomoc,
- příležitosti ke spolupráci s celou rodinou a širším společenstvím, resp. sociální sítí uživatele
- možnosti skupinové a komunitní práce ve vyloučených lokalitách,
- vysokých nárocích na profesionalitu a etické chování pracovníků,
- plné podpoře sociální integrace uživatele,
- poznání a snaze maximálního využití přirozených sociálních zdrojů uživatele,
- větší orientaci na kvalitu než kvantitu vykonané sociální práce,
- efektivní operativní práce s klienty, zejména pak ale dlouhodobá a intenzivní spolupráci s klienty, která představuje sled postupných kroků v řešení komplexních problémů,
- práce na motivaci a aktivizaci k řešení problémů pomocí vedení, posilování a zplnomocnění uživatele,
- nedirektivní povaha jednání – spolupráce a řešení situací, které sám klient označí jako problém,

- psychicky i fyzicky vyčerpávající práci, která klade vysoké požadavky na osobní charakteristiky terénních sociálních pracovníků.

Za specifické můžeme v TSP považovat také dilemata, se kterými se sociální pracovník setkává a která pro něj představují obtížnou volbu mezi dvěma vzájemně se vylučujícími možnostmi rozhodnutí. Ta mohou být následující:

<p>Rozhodování mezi protichůdnými zadáními</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Zakázka uživatele versus zakázka instituce • Zájem uživatele versus veřejný zájem • Protichůdné zájmy členů téže rodiny • Pracovník pracuje současně s klienty, jejichž zájmy stojí proti sobě
<p>Dilemata pomáhajícího vztahu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Otázky hranic ve vztahu ke klientům • Dilema pomoci a kontroly
<p>Dilemata volby způsobu řešení</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tendence zasahovat do témat, na které nedostačuje kvalifikace pracovníka • Volba strategií, které mohou pro klienta představovat riziko
<p>Dilemata vycházející z osobnostních a odborných kvalit</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Dilemata nároků profese a vlastního bezpečí • Dilemata vycházející z vlastních nezpracovaných témat či osobnostních nastavení
<p>Dilema přijetí pracovní pozice v lokalitě, ve které pracovník žije</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Stírání hranic mezi rolí profesionála a zároveň obyvatele dané lokality

Tab. 3. Dilemata v terénní sociální práci (vlastní dle NEDĚLNÍKOVÁ, 2008, s. 40-44)

K nejčastěji uváděným **cílovým skupinám TSP** patří osoby ze sociálně vyloučených lokalit, u kterých dochází ke kumulaci problémů - osoby ohrožené závislostmi, osoby poskytující placené sexuální služby, děti a mládež ohrožené společensky nežádoucími jevy, rodiny s dětmi a osoby bez přístřeší. Zejména pak u zmíněné mládeže, resp. adolescentů SYROVÝ in ČAS (2007, s. 103) poukazují na specifické využití terénní sociální práce s různými subkulturami, které mnohdy bývají jako samostatné téma opomíjeny a vyznačují

se osobitým životním stylem, kulturou a hodnotami, jež vznikají v opozici vůči tzv. majoritní kultuře. Možnost sociální práce se subkulturami tkví ve rozvoji nízkoprahové kontaktní práce a streetworku. Příkladem subkultury jsou členové graffiti subkultury nebo fotbaloví fanoušci.

Úvodní fáze **navázání kontaktu** pomáhajícího pracovníka s potencionálním uživatelem služby je stěžejní a velmi obtížná. Na oba dva jsou na začátku jejich interakce kladeny vysoké požadavky – oslovený člověk nemusí o existenci služby vědět, může mít také obavy ze stigmatizace či postihu, existující pomoc a služby na jejich potřeby dříve nereagovaly nebo jednoduše nemají potřebu svůj problém řešit, například protože mají za to, že jsou v bezvýchodné situaci. Pracovník mnohdy v navázání kontaktu může selhat i z důvodu špatného přístupu k cílové skupině či nedůvěře a obav lidí z oficiálních institucí. Cílovou skupinou, na kterou se zaměříme my, je rodina. První kontakt terénního pracovníka s ní je většinou zprostředkován díky orgánu SPOD, který posoudí sociální situaci rodiny z pozice dítěte a na základě identifikace závažnosti problémů jejím členům dále doporučí obrátit se na návaznou sociální službu - Sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi. Cílem této služby je především obnovení či zachování funkcí rodiny v jejich přirozené prostředí a udržení dítěte ve vhodných podmínkách pro jeho řádný a zdravý vývoj. Spolupráce mezi rodinou a terénním sociálním pracovníkem je založená na bázi dobrovolnosti, partnerském vztahu a nedirektivního přístupu.

Přirozené prostředí zde představuje domácnost rodiny, do kterého je pracovník zván. Návštěvy klienta na jeho domovské půdě neboli také „**house-visiting**“ považuje DUNOVSKÝ (1995, s. 63) za „*jeden z možných přístupů v sociální práci s rodinou, který je možný použít při sanaci rodin. Sanaci se přitom rozumí výchovné působení v rodině na její členy jednotlivě a na rodinné společenství jako celek, s pokusem o její zachování či obnovení. To předpokládá vymýtit nepříznivé vlivy, které působí na rodinu nebo v rodině samé a posilovat jevy kladné.*“

Sociální práce by bez kontaktu s klientem v jeho domácím prostředí nebyla efektivní. V současné době je tedy nedílnou součástí sociálně-právní ochrany dětí, a tedy i prevencí syndromu CAN neboli syndromu týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte v problémových a dysfunkčních rodinách. Poznání bezprostředního klientova světa zahrnující jeho nejbližší rodinu, známé, sousedy je terénnímu pracovníkovi základním kamenem, z něhož může vyčíst životní příběh klienta, a maximálně tak může využít případnou sociální síť v jeho okolí. V cizím, umělém a někdy až sterilním prostředí kanceláří se většina lidí chová neautenticky. Na „domácí půdě“ klienta má však pracovník šanci pozorovat bezprostřední interakci členů domácnosti, jejich způsob obvyklé komunikace, hierarchii nebo

i role. Během doprovázení klienta do řady institucí je pak pracovník dále vtažen do situací různé povahy. Konflikty se sousedy, jednání s úředníky o soukromých záležitostech či běžný rozhovor mezi členy rodiny – to vše je příležitost pro pracovníka, kdy si může všimnout jednotlivých vzorců chování klienta, které mohou, nebo naopak nemusí přispívat k plnění cílů klienta a řešení jeho problémů. Tato cenná forma získávání informací je samozřejmě dále doplněna o údaje obsažené v relevantních úředních i neúředních dokumentech, sděleních klienta a jiných písemnostech.

Na základě sděleného lze říci, že je terénní sociální pracovník svému klientovi asistentem v různých životních situacích. Často se proto hovoří o terénní sociální práci jako o rodinné, sociální či terénní asistenci, která zachycuje široký kontext klientova problému a jeho rodinu chápe jako celistvý útvar. Základním předpokladem pro fungování terénní sociální práce je vzájemné navození důvěry, zároveň ale také vysoká profesionalita pracovníka a jasné vymezení hranic a kompetencí mezi pracovníkem a uživatelem služby. Rodinná asistence vycházející z konceptu sociálního fungování rodiny reaguje na vysokou statistiku dětí umístěných v ústavních zařízeních a snaží se riziko odebrání dětí z rodinného prostředí eliminovat. Přijatelný způsob vyrovnání se s rizikovými podmínkami a v neposlední řadě také cesta k posilování schopností a dovedností rodičů i dětí využitím a zapojením jak vnitřních, tak vnějších zdrojů rodiny – to vše je cílem rodinné asistence. (KAHÁNKOVÁ, MYŠÍKOVÁ a NEDĚLNÍKOVÁ, 2005). Zároveň se jedná také o důležitý nástroj prevence sociálního vyloučení, na kterém terénní sociální pracovník spolupracuje s klientem, odborníky a dalšími institucemi či organizacemi.

Zásadou pro sociální práci obecně zůstává individuální posouzení klientovy situace. Cestu k jejímu zlepšení volí sociální pracovník s ohledem na klienta osobitě, i když se problematika mnohdy opakuje. Za nejčastěji řešené problémy považuje NEDĚLNÍKOVÁ (2008, s. 148) tyto následující:

- *sociokulturní znevýhodnění rodiny* (kulturní a jazykové znevýhodnění, uplatnění dospělých na trhu práce),
- *zdravotní znevýhodnění člena rodiny* (tělesné či duševní),
- *nedostatek schopností, dovedností, případné motivace zejména v oblasti uplatňování rodičovských kompetencí a vztahové problémy v rodině* (domácí násilí, partnerská krize, zanedbávání a deprivace dítěte),
- *výchovné a výukové problémy dětí* (delikvence, zanedbávání školní docházky, útky z domova),

- *odebírání dítěte z rodiny do ústavního zařízení a podpora rodičů v dosažení návratu dítěte zpět do rodiny,*
- *jiné problémy týkající se buď aktuální a dočasně krizové situace rodiny, nebo dlouhodobé nepříznivé sociální situace (např. díky nízkému vzdělání rodičů, a tedy i nízkou schopností uplatnit se na trhu práce).*

Pouze na základě správné identifikace problému a komplexního posouzení situace lze stanovit cíle spolupráce s rodinou. Prostřednictvím jaké sociální služby a kterých činností v jej můžeme dosáhnout, se dozvíme nyní.

2.2 CÍLE A ČINNOSTI TERÉNNÍ ASISTENČNÍ SLUŽBY V RODINÁCH S DĚTMI

Veškerá lidská činnost je vždy vykonávána s jistým úmyslem. Na jejím začátku tak vždy stojí otázka, čeho chceme dosáhnout, jaký cíl hodláme naplnit. Jsou chvíle, kdy je nám to zcela jasné, jindy nad tím musíme dlouze a usilovně přemýšlet. Sociální práce patří do druhé ze zmiňovaných variant, ne nadarmo se proto tato pomáhající profese označuje za psychicky náročnou. A právě zde často platí i heslo „*I cesta může být cílem*“.

Ač by se mohlo zdát, že stanovování cílů je v podstatě jednoduchá věc, není tomu tak. Správný odborník by se měl při jejich stanovování držet tzv. SMART metody, která specifikuje požadavky na cíl, co se týká hlediska specifčnosti, měřitelnosti, dosažitelnosti, realističnosti a časové orientace. My se budeme dále držet navíc zásady J. A. Komenského a jeho zásady od obecného ke konkrétnímu.

Chceme-li tedy pojmenovat **základní cíle terénní sociální práce s rodinou**, musíme alespoň letmo zmínit charakter cíle sociální práce terénní jako takové. TSP je typická svou přizpůsobivostí potřebám a zájmům cílové skupiny. Terénní sociální pracovník by měl vykazovat pružné reakce na okamžitou situaci, a to vše s cílem kontaktovat skupinu, která potřebuje pomoc zvnějšku a nabídnout jim podporu při zvládnání těžkých životních situací. (NEDĚLNÍKOVÁ, 2008, s. 26-27) Také „*Mezinárodní manuál zaměřený na metodologii terénní sociální práce na celém světě*“ vytvořen sociálními pracovníky roku 2008 vytyčil základní cíle TSP. Jsou jimi dosažení nedosažitelného, motivace a doprovázení, sociální osvěta, přímý přístup a politické a sociální povědomí.

Cílem TSP v ČR je obecně prevence sociálního vyloučení, jeho prohlubování, prevence sociálně rizikových jevů, sociální začleňování, mírnění negativních důsledků a rizik životních

situací klientů, včetně jejich dopadu na společnost. Dále se zaměřuje na zmírňování nerovností, včetně nerovného přístupu ke službám, předávání informací, vzdělávání, bydlení a pomoc klientům získávat, resp. znovu nabývat sociální kompetence (NEDĚLNÍKOVÁ, 2008, s. 12-13). Konkrétní cíle si pak stanovuje uživatel ve spolupráci s pracovníkem, jde tedy o realizaci osobních cílů uživatele. A opomíjet bychom neměli ani cíl TSP jako prevence.

Pokud chce pracovník cílů TSP opravdu dosáhnout, jeho manévrovací prostor pro činnosti se nachází mezi požadavky společnosti na normy a přáním klienta. Ideálním případem je, pokud TSP dokáže zastavit sociální propad klientů či ještě lépe jejich situaci výrazně zlepšit. Výsledkem by měla co být největší vzhled klienta na vlastní sociální situaci s uvědoměním si okolností, důvodů a příčin, které k danému stavu vedly a kterým by měl nadále předcházet. Aktivní účast na řešení situace a zároveň získávání vědomostí a dovedností, které klientovi pomohou vybudovat si do budoucnosti co největší míru nezávislosti na institucích je velmi žádoucí. Co naopak lze považovat ze strany terénního pracovníka za neúčinné a kontraproduktivní je jednoznačně klientova obsluha, podpora jeho izolace v domově a řešení problémů klienta bez jeho přičinění. Kýžené osamostatnění klienta při těchto chybách v sociální práci nelze provést. Tato cesta nevede k osvojení ani pochopení svých práv a zejména povinností občana. Jednoduše zde hovoříme o cíli zplnomocňování klienta, tzv. „empowermentu“, jímž ho zapojujeme do jednotlivých kroků vedoucích k řešení situace, jsme mu při jednáních partnerem a podporou.

Věnujme se však již **Sociálně aktivizační službě pro rodiny s dětmi**, někdy nazývanou také Terénní asistenční službě pro rodiny s dětmi (dále jen TAS), na kterou bylo z výše zmiňovaných pomáhajících institucí a organizací kladen největší důraz. Právě tato sociální služba má v rámci sociální práce s rodinou možnost nejintenzivněji a nejkomplexněji s ní pracovat, a to samozřejmě za nezbytné spolupráce s návaznými službami a institucemi. Služba je poskytována na základě oprávnění k poskytování sociálních služeb, které vzniká rozhodnutím o registraci na krajském úřadě, poskytována je přitom bezplatně. Vymezení této sociální služby terénní formy nalezneme v zákoně č. 108/2006, Sb., o sociálních službách v z.p.p. v § 65: „*Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi jsou terénní, popřípadě ambulantní služby poskytované rodině s dítětem, u kterého je jeho vývoj ohrožen v důsledku dopadů dlouhodobě krizové sociální situace, kterou rodiče nedokáží sami bez pomoci překonat, a u kterého existují další rizika ohrožení jeho vývoje.*“ Např. JUŘIČKOVÁ a kol. (2013, s. 13) v Metodice terénní sociální práce v rodinách s dětmi ke konkrétním cílům řadí následující:

- zvýšit úroveň péče o děti v oblasti zdravotní, výchovné a citové,

- zlepšit materiální a finanční zajištění rodiny,
- rozvíjet rozumové schopnosti a pracovní dovednosti dětí,
- navázat, rozvíjet a udržovat mezilidské vztahy (rodina, přátelé, sociální skupiny, aj.)
- posílit vědomí o právech, povinnostech a zodpovědnosti za své jednání,
- zvýšit samostatnost a soběstačnost členů rodiny,
- zvýšit úroveň vzdělanosti členů rodiny,
- rozvíjet možnosti vedoucí k uplatnění na trhu práce,
- snížit riziko výskytu společensky nežádoucích jevů.

K základním činnostem Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, které vedou k plnění výše zmíněných cílů a jsou pro tento typ sociální služby charakteristické, patří čtyři základní okruhy úkonů, jež jsou v souladu s § 30 vyhlášky č. 505/2006 Sb., provádějící některá ustanovení zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v z.p.p. Povinnost zajistit kvalitu služeb jejímu poskytovateli ukládá tentýž zákon. Nároky na úroveň kvality jsou dále konkretizovány již zmíněnou provádějící vyhláškou ve formě standardů kvality, resp. jejich dílčích kritérií, s cílem tvorby závazných vnitřních pravidel a metodických postupů platných v rámci organizace. Terénní sociální pracovníci se tak řídí jednak zákonem, jednak vyhláškou, ale také platnými smluvními vztahy organizace, které realizaci činností podmiňují, a to z finančního hlediska.

Veškeré činnosti TAS se řadí do přímé práce s uživateli. Mimo vyhledávání potencionálních uživatelů, plánování služby, poradenství a aktivit se konkrétně jedná o (ČESKO, 2016):

§ 30 vyhl.
č. 505/2006

- **A) Výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti**
- pracovně výchovná činnost s dětmi
- pracovně výchovná činnost s dospělými
- nácvik a upevňování motorických, psychických a sociálních schopností a dovedností dítěte
- zajištění podmínek a poskytnutí podpory pro přiměřené vzděl. dětí
- zajištění podmínek pro společensky přijatelné volnočasové aktivity

Schéma 1a. Přehled poskytovaných činností SAS pro rodiny s dětmi (vlastní)

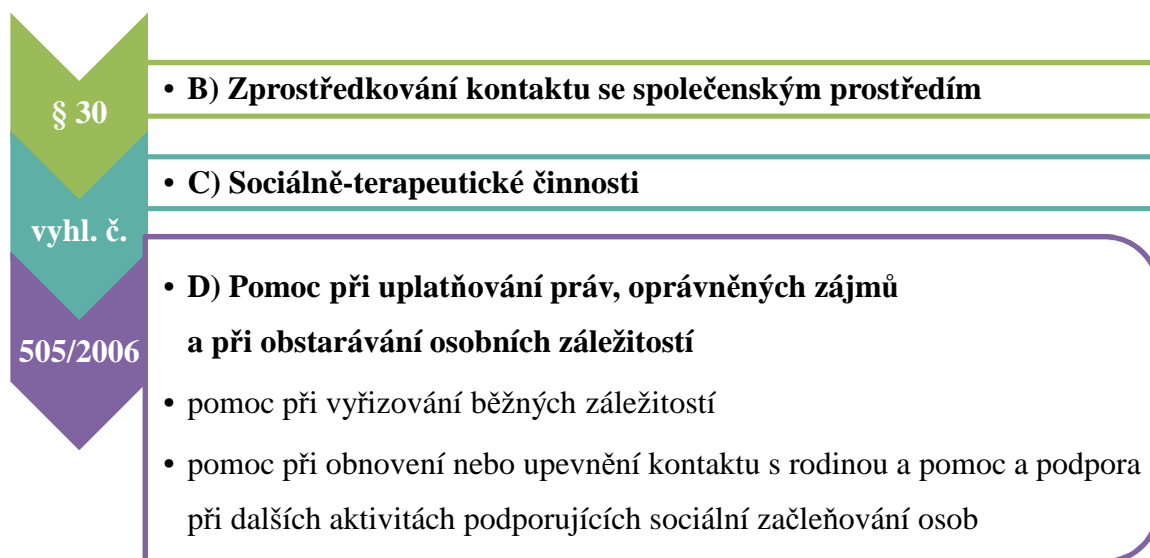

Schéma 1b. Přehled poskytovaných činností SAS pro rodiny s dětmi (vlastní)

A) Výchovné, vzdělávací a aktivizační činnosti

- **Pracovně výchovná činnost s dětmi**

Vyhláškou tento bod rozveden není, v praxi se však jedná o nedílnou součást výkonu terénní sociální pracovnice, kam lze zařadit široké spektrum činností jako např. nácvik rozvojových činností s dětmi a motivace rodičů k pravidelnému provádění těchto činností, zapojování dětí do pracovních činností v domácnosti, vedení dětí k plnění školních dovedností, k dodržování hygienických návyků, k využívání vhodných volnočasových aktivit, ke čtení a k procvičování logopedických cvičení a k přiměřenému zacházení s finančními prostředky.

- **Pracovně výchovná činnost s dospělými**

V souladu s vyhláškou zde spadá podpora a nácvik rodičovských kompetencí a podpora a nácvik sociálních kompetencí v jednání na úřadech, školách nebo školských zařízeních. Spadá zde tedy konkrétněji pomoc s hospodařením rodiny (motivace rodičů k překonání nepříznivé finanční situace zajištěním příjmu vlastní prací, vedení uživatele k sestavování a aktualizaci rodinného rozpočtu, motivace k včasným platbám za bydlení, vzdělávání atd.), pomoc při řešení nepříznivé bytové situace (vedení k zajištění a udržení vhodného bydlení, motivace k udržování pořádku v domácnosti, pomoc při zajišťování náhradních forem bydlení), dále podpora při vedení domácnosti a dodržování základních hygienických návyků (poskytování poradenství ohledně zdravých pokrmů, vedení k pravidelné hygieně), pomoc se zajištěním zdravotní péče (motivace k preventivním prohlídkám nebo docházce do logopedie).

- **Nácvik a upevňování motorických, psychických a sociálních schopností a dovedností dítěte**

Pracovnice TAS je za tímto účelem vybavena potřebným materiálním vybavením představujícím např. odbornou a vzdělávací literaturu, didaktickými hračkami, kreativními a výtvarnými potřebami, díky kterým podporují rodiče v rozvoji motorických dovedností dítěte (procvičování hrubé a jemné motoriky), podporují rozvoj či posílení psychických a sociálních schopností dítěte, podporují také sourozenské vztahy a dobré vztahy k rodičům i širšímu okolí a kladou důraz na postupný a přirozený rozvoj schopností dětí.

- **Zajištění podmínek a poskytnutí podpory pro přiměřené vzdělávání dětí**

Rodiče jsou v rámci tohoto úkonu vedeni k řádné školní docházce dětí a k pravidelné přípravě dětí na vyučování, v případě potřeby pracovnice TAS zprostředkovávají přípravu na vyučování jinými subjekty, u dětí uživatelů s diagnózami specifických poruch učení či výchovných problémů pomáhají rodičům při aplikaci doporučených výchovných postupů, popř. jim přímo poskytují doprovod do poradenských a jiných odborných zařízení. Rodiče dále terénní sociální pracovnice motivují k aktivní spolupráci se školou (s třídními učiteli, vychovateli a výchovnými poradci), rodiče vedou k zajištění vhodných školních pomůcek a v neposlední řadě jsou rodiče podporováni k úhradám dalších výdajů spojených se školní docházkou např. stravné, sportovní výcviky, kulturní akce.

- **Zajištění podmínek pro společensky přijatelné volnočasové aktivity**

Spektrum aktivit je pro rodiny široké. Prvořadá je motivace rodičů k docházce dětí do školních družin a klubů, do zájmových kroužků při školách, do sportovních či jiných zájmových organizací, rodiny zde případně osobně doprovázejí. Dále zprostředkovávají nabídku prázdninových aktivit pro děti – příměstské či pobytové tábory (např. přes středisko volného času, církevní organizace), případně pomáhají s balením věcí a odjezdem dětí na tábor, v případě potřeby vyjednávají platbu táborů formou splátek či sociálních dávek. Hovořit zde můžeme tedy i o nadstandartních činnostech – jednak o krátkodobých akcích jednorázové povahy, jednak i o víkendových pobytech výchovně-vzdělávacího charakteru.

B) Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím

Vyhláška zde z činností vymezuje doprovázení dětí do školy, školského zařízení, k lékaři, na zájmové aktivity a zpět, přičemž doprovody dětí bez rodičů jsou realizovány pouze ve výjimečných a odůvodněných případech (úraz rodiče, náhlá nemoc apod.).

C) Sociálně terapeutické činnosti

Pojetí této oblasti činností TAS se svým obsahem u různých autorů liší, zákonná úprava má spíše obecný charakter. Smyslem působení sociálně terapeutické činnosti je rozvoj nebo

udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících začleňování osob. Škálu možných výkladů uvádí i SLABOVÁ (2013, s. 2-3) ve svém příspěvku „Socioterapie aneb Standardy kvality v praxi“. Uvádí, že socioterapie patří do sféry sociálních služeb a jde v ní zejména o pomoc člověku v obtížné situaci, a to tak, že ji porozumí a překoná, něco nového se naučí, obecně řečeno dosáhne s profesionální podporou žádoucích změn u sebe sama, a to díky osobním pohovorům, skupinovým aktivitám, doprovázení a práci na konkrétních cílech. Jedná se tedy již spíše o samotné metody sociální práce s rodinou jako klientem.

D) Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí

- **pomoc při vyřizování běžných záležitostí**

Běžné záležitosti představují situace spojené s výchovou a péčí o dítě, finančním zabezpečením, zaměstnáním, bydlením atd. Pomoc zahrnuje vyhledávání a poskytování informací, konzultace související s nepříznivou sociální situací uživatele a také provádění úkonů s tím spojených (telefonování, psaní e-mailů, osobní jednání, doprovody) - jedná se tak zároveň i o zprostředkování pracovního, dluhového, právního či psychologického poradenství. Stěžejní činností v této oblasti je pomoc s vyřizováním sociálních dávek (vyplňování tiskopisů, doprovody uživatelů a jednání na úřadech).

- **pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podpora při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob**

Pracovnice TAS motivují členy rodiny k udržování dobrých rodinných vztahů, k vzájemnému respektujícímu přístupu. Kontakt s rodiči a jinými rodinnými příslušníky podporují pracovnice TAS i v případě umístění dítěte do ústavní výchovy, motivují a vedou rodiče k vytvoření podmínek pro návštěvu dítěte v rodině. Ve spolupráci s pracovníkem sociálně-právní ochrany dětí dle možností usilují o návrat dítěte zpět do rodiny, příp. hledají a podporují jiné formy náhradní rodinné péče. Mimo jiné jsou uživatelé vybízeni k aktivní účasti na veřejných akcích, aktivitách rodinných a mateřských center atd. Úzce tento bod souvisí s bodem „zajištění podmínek pro společensky přijatelné volnočasové aktivity“.

Výkon institut zvláštního příjemce nejvíce souvisí se zmiňovanou pracovní výchovnou činností s dospělými, motivaci k šetrnosti za kroků stanovování prioritních výdajů, doprovodů na nákupy a redukování zbytečné výdaje. Rodiče jsou motivováni k šetrnosti a k přiměřenému zacházení a manipulaci s finančními prostředky.

Velká část poskytovaných činností vychází z běžného koloběhu života, a ačkoliv se zdá, že jde vždy o lehce zvladatelné záležitosti, pod tíhou okolností je ne každý z nás dokáže řešit. Pokud je tomu tak dlouhodoběji, společnost nabízí řešení.

2.3 METODY PRÁCE TERÉNNÍ ASISTENČNÍ SLUŽBY V RODINÁCH S DĚTMI

Opatření, nástroje či pracovní postupy – pod všemi těmito výrazy lze spatřovat komplex metod, resp. činností terénního sociálního pracovníka definované cílem. Zmíněno bylo, že cíle jsou, stejně tak jako v jiných disciplínách neopomenutelnou kategorií a také že i cesta může být mnohdy cílem. Zbývá nám tedy již to poslední, a sice konkrétně se seznámit s vybranými metodami typickými pro sociální práce cílové skupiny ohrožených rodin s dětmi.

Jedno z mnoha obecných **pojetí metod sociální práce** nalezneme ve slovníku MATOUŠKA (2008, s. 100). Ten je označuje za jisté specifické postupy sociálních pracovníků definované cílovou skupinou či cílem samotným, jenž může představovat např. úřední úkon, poskytnutí poradenství, poskytnutí komplexní pomoci či formulace politiky. Metody sociální práce jsou vázány nejen legislativou, ale také úrovní činnosti, v rámci které jsou prováděny. Rámec možností využití metod sociální práce se tak liší tím, zda je sociální práce realizována na úrovni mikropraxe v rámci práce s jednotlivcem, dále na střední úrovni mezopraxe, kdy se zaměřujeme na malou skupinu, např. rodinu nebo na úrovni makropraxe, která představuje práci s komunitou, systémové analýzy a návrhy systémových změn na celostátní úrovni. Autorka TREVITRICK (2000, s. 17) přitom např. zmíněnou střední úroveň praxe a dělí na dvě samostatné kategorie zahrnující jednak „groupwork“ a „family work“ (zahrnující rodinné poradenství a rodinnou terapii). Základní znaky metod však zůstávají shodné ve vázanosti na cílový subjekt, na jeho aktuální situaci, na relevantní vztahový kontext a také na systémové vazby.

Typické metody využívané sociálními pracovníky Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi spadají do kategorie mezopraxe. Jejich podoba přitom velmi úzce souvisí se specifickými znaky terénní sociální práce a problémy ohrožených rodin. Hovořit budeme zejména o metodách tzv. přímé práce s uživateli, kam se řadí např. poradenství, nebo plánování služby a další aktivity. Naopak zprostředkovávání materiální pomoci, preventivní činnost či spolupráci s různými organizacemi, které jsou vykonávány ve prospěch uživatele v rámci poslání cíle instituce a jsou dle JANOUSHKOVÉ A NEDĚLNÍKOVÉ (2008, s. 28) také šancí na běžný způsob života, představují nepřímé aktivity sociálního pracovníka.

Na počátku všech aktivit stojí **vyhledávání potencionálních uživatelů**. Zájemci o službu mohou oslovit její pracovníky buď samostatně, nebo je jim služba doporučena pracovníkem OSPOD, což se děje převážně. První setkání tak lze nazvat jednáním

se zájemcem, kde předá pracovník TAS potřebné informace a domluví si příp. s budoucím uživatelem služby další schůzku, na které je již sepsána Smlouva o poskytnutí sociální služby. Ihned poté se započíná proces plánování služby s uživatelem.

Nástroj **individuálního plánování** byl zaveden s příchodem zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a jedná se proces, jehož smyslem a účelem je poskytovat uživateli podporu v tom, co potřebuje. BICKOVÁ a HRDINOVÁ (2011, s. 73) zdůrazňují to, že jde navíc o proces kontinuální a strukturovaný, proces, jehož podstatou je vlastní průběh, nikoliv pouhá existence. Lze jej shrnout do 4 etap, a sice vyjádření přání a potřeb uživatele, stanovení osobního cíle, určení jednotlivých kroků, kterými lze cíle dosáhnout a zhodnocení spolupráce. Z pohledu organizace poté spočívá význam individuálního plánování v nastavení standardní kvality sociální služby a tuto kvalitu pomáhá udržet. Jednoznačně dále přispívá ke smysluplnosti a efektivitě služby, a to konkrétně prevencí „plošného“ poskytování jednotlivých činností, zavedení systému pravidel, směrnic nebo metodik, přináší také angažovanost a aktivizaci jednotlivých klientů, jimž je poskytována individuální pozornost.

Nedílnou součástí individuálního plánování, resp. základní metodou sociální práce, je, mimo **pozorování**, především **rozhovor**. (U uživatelů služby, kterým v rozhovoru s pracovníkem brání potíže v percepční či expresivní složce řeči, se samozřejmě používá alternativní a augmentativní komunikace.) Rozhovor je v rámci sociální práce s rodinou mnohostranně využitelný, často jej pracovníci implementují jako samozřejmou součást jiné z metod. Klinicky ověřenou účinnost má v sociální oblasti **motivační rozhovor**. Jedná se o soubor prvků různých terapeutických přístupů zaměřený na podporu vnitřní motivace lidí při změně chování. Za hlavní zdroj inspirace pro vznik motivačních rozhovorů je považováno dílo Carla R. Rogerse, práce Jamese Prochasky nebo dále práce Miltona Rokeache o žebříčcích hodnot a Daryla Bema o teorii sebepojetí aj (MILLER a ROLLNICK, 2002, s. 16, 41). Mezi základní principy řadí autoři vyjadřování empatie, rozvíjení rozporů, využití odporu a podpora vlastních schopností uživatele.

Jak již bylo zmíněno v kontextu specifík terénní sociální práce, pracovník jedná s uživatelem většinou v místě jeho přirozeného prostředí. Je vhodné zde tedy připomenout, že mezi metody práce s rodinou Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi patří i **návštěvy v rodinách** neboli tzv. „**house-visiting**“. Pracovník zaujímá v domácnosti uživatele služby roli zúčastněného pozorovatele a během schůzky se řídí dle KOLEKTIVU AUTORŮ Metodika terénní sociální práce v rodinách s dětmi Azylového domu pro ženy a matky s dětmi ve Vsetíně. (2013, s. 27) několika pravidly:

- první kontakt v domácím prostředí se u rodiny vedené v evidenci OSPOD realizuje většinou s pracovníkem OSPOD, který ji představí a uvede do rodiny,
- do bytu nevstupuje bez přítomnosti rodiče nebo jiné zletilé osoby,
- respektuje rodinné zvyklosti a požadavky rodiny – např. jednání ve zvolené místnosti,
- návštěvu nerealizuje v případě nadměrného požití návykových látek nebo agresivity uživatele, přesouvá spolupráci na jiný termín,
- návštěvy domlouvá zpravidla předem,
- v případě zájmu uživatele domlouvá setkání i na jiném smluveném místě.

V tomto případě mluvíme o metodě **doprovázení** těch uživatelů, kteří nejsou schopni řešit životní situace s různými institucemi a zařízeními sami. Tato metoda v sobě zahrnuje podporu, pomoc a zároveň také poradenství.

Vedle rozhovoru je poskytování **poradenství** další metodou TAS v rodinách s dětmi, jenž se prolíná všemi dalšími aktivitami a činnostmi v rámci spolupráce s uživatelem. Nejčastěji a nejobecněji bývá poradenská činnost definována jako profesionální vedení jedince s využitím psychologických poznatků nebo jako jedna z cest jak pomáhat lidem překonat jejich problémy, jak objasňovat jejich osobní cíle a jak jich dosahovat (HARTL, 2015, s. 421). Poradce plní v poradenském procesu roli toho, kdo uživateli služby pomáhá zorientovat se ve svém problému, nabízí možnosti řešení situace a ulehčuje proces rozhodování. Poradenství ve sféře sociální práce, tedy sociální poradenství, je legislativou rozlišováno na dvě základní podoby, a sice **základní a odborné poradenství**. Základní poradenství je obecně primární činností při poskytování jakékoliv sociální služby. Osobám jsou předávány informace přispívající k řešení nepříznivé sociální situaci, a to ze strany poskytovatele sociální služby vždy povinně. Prostřednictvím odborného sociálního poradenství se u uživatele služby zaměřujeme již na specifické potřeby uživatele. TAS v rodinách s dětmi tak uživatele odkazuje nejčastěji na odborné poradny zabývající se problematikou manželství, rodiny, mezilidských vztahů, příp. na poradny pro oběti trestných činů a domácího násilí. Konkrétně dokáží odborní poradci ve zmíněných poradnách pomoci v oblasti před-rozvodového, rozvodového a porozvodového poradenství, oblasti náhradní rodinné péče, poskytují mediace ve sporech o děti, zprostředkování asistovaného kontaktu rodičů s dětmi, nebo také pomoc při krizových situacích souvisejících se vztahy v rodině, párovém či manželském soužití.

Společným rysem všech uvedených metod je snaha o zvýšení soběstačnosti a samostatnosti uživatele při řešení obtížných situacích. Nejvíce plní tento cíl **metoda**

posilování a nácviku, která je terénními sociálními pracovníci v rodinách využívána zejména při hospodaření s rodinným rozpočtem, při jednání s institucí jako je např. škola, ÚP ČR, dále při udržování pořádku v domácnosti, také při zvládnutí péče o vlastní osobu či péči o dítě včetně jeho přípravy do školy atd. Zde se pracovník ocitá v obtížné situaci - je potřeba, aby zaujal profesionální odstup a nepřebíral zodpovědnost řešení situace za uživatele služby. Mnohdy je takové řešení z hlediska výkonu práce sociálního pracovníka krátkodobější a jednodušší, avšak neefektivní a pro budoucí nezávislost uživatele neúčelové. Není tak ani naplňováno základní motto sociální práce, a sice že klientovi by se mělo pomáhat tak, aby si byl schopen pomoci sám. Vhodné je tedy uživatelům poskytovat zpětnou vazbu.

Technicky náročnou metodu, která přesunula terapeutickou práci s rodinou do domácího prostředí, představuje **videotrénink interakcí** neboli VTI. Systematicky využívá videa a rozhovor nad videozáznamy, na jejichž základě analyzuje interakci členů domácnosti s cílem přerušit negativní interakční vzorce a nahradit je rozvíjením nových pozitivních vazeb. Stávající silné stránky jsou rozpoznány a posíleny, s ostatními dovednostmi je rodině pomoheno k funkčnímu kontaktu s dítětem, jelikož právě ten je podmínkou pro dobrou komunikaci, a tedy i klimatu v rodině nezbytných pro harmonický vývoj dítěte (BEAUFORTOVÁ, 2004, s. 8). Velmi významnou roli sehrává při realizaci VTI komunikační kapacita rodiče a dítěte. Nejčastěji řešenými tématy jsou výchovné problémy, problémy s učením, hyperaktivita dítěte, sourozenecké problémy, problémy s vývojem řeči či stavováním u dítěte.

Schéma 2. Obecné principy VTI (vlastní dle BEAUFORTOVÁ, 2004, s. 8)

Nezbytné je zmínit také metodu a nástroj sociálně-právní ochrany dětí, na jejíž realizaci se terénní sociální pracovník spolupodílí v rámci multidisciplinární spolupráce. Hovoříme zde o **případovém setkání/případové konferenci**. BĚCHYŇOVÁ (2011, s. 89) jej definuje jako plánované a koordinované setkání pomáhajících pracovníků, kteří hledají a navrhnou optimální řešení konkrétní situace rodiny a vycházejí ze své každodenní praxe s rodinou či ohroženým dítětem. Iniciována je ve většině případů pracovníkem OSPOD. Pracovník TAS v rodinách s dětmi však může dát podnět k jejich konání také, zejména na základě vyhodnocení závažné situace v rodině. Sociální pracovnice TAS je s rodinou zpravidla častěji než pracovník OSPOD, její účast na multidisciplinárním setkání je tedy žádoucí. Sdělením aktuálních informací o situaci v rodině, poukázáním na možná rizika, ale také i zdroje v rodině a následně návrhy či doporučení na řešení či vizi spolupráce – tímto vším se zde terénní sociální pracovník spolupodílí na podobě individuálního plánu ochrany dítěte, a tedy celkové koordinaci postupů v zájmu dítěte. Dle řešené problematiky se dělí případová setkání na klasickou, urgentní, motivační, metodickou či expertní případovou konferenci, přičemž stejná zůstává struktura, odlišná však poté situace dítěte, rodiny a cíle. V širším kontextu patří případové setkání do postupů podporujících fungování rodiny, opatření sociálně-právní ochrany, sociálních služeb a dalších programů zvané jako **sanace rodiny**. Zde využijeme opět textu BECHYŇOVÉ (2011, s. 18) „*Cílem sanace rodiny je předcházet, zmírnit nebo eliminovat příčiny ohrožení dítěte a poskytnout rodičům i dítěti pomoc a podporu k zachování rodiny.*“ Do praxe se v posledních letech dostává také **rodinná konference** fungující na principu, kdy je rodina základnou a expertem pro řešení svých témat a problémů. Zodpovědnost za situaci v rodině je tak ponechána jí samé. Tato metoda funguje v ČR jako pilotní projekt MPSV v osmi krajích. (JOKLOVÁ, 2015, s. 31).

Metod práce s rodinou existuje široká škála. Je pouze na sociálním pracovníkovi, kterou a kdy v zájmu klientka využije. Část metod je běžnou praxí, některé již restriktivnější.

Shrnutí

Definovali jsme si specifika terénní sociální práce jak v obecné rovině týkající se cílových skupin, průběhu spolupráce s uživatelem, tak rovinu dilemat a nejčastěji řešených problémů. Dále jsme se zabývali základními cíli terénní sociální práce, přiblížili jsme si podrobně Sociálně aktivizační službu pro rodiny s dětmi a její jednotlivé činnosti poskytované dle příslušející vyhlášky. Uvedli jsme si i vybrané metody vztahující se k cílové skupině ohrožené rodiny, zejména ty, které jsou využívány na úrovni mezopraxe. Další z nich, která se využívá typicky u uživatelů s nízkou finanční gramotností.

3 INSTITUT ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE

I přes existenci řady nástrojů sociální politiky se stává, že dochází k sociální exkluzi jednotlivců či celých skupin, resp. rodin, a společnost se tak pravidelně pozastavuje nad nezodpovědným přístupem jedince k životu, zejména pokud tím ovlivňuje lidi ve svém blízkém okolí, ne-li děti. Na místě je poté využít metody represivní povahy a snažit se o převýchovu dospělého jedince. Za jakousi střední umírněnou variantou mezi pomocí a kontrolou státu lze považovat další z metod sociální práce vztahující se k oblasti hospodaření s financemi, a tedy ekonomického zabezpečení rodiny jako její základní funkce. Jedná se o institut zvláštního příjemce, resp. alternativní opatření, které má vést k dosažení žádoucího stavu skrze prostředníka. A využíván není pouze v ČR, ale i v zahraničí, např. na Slovensku.

3.1 SYSTÉM SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ A OBECNÉ UKOTVENÍ INSTITUTU ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE V NĚM

Potřeba ustanovit zákonem v některých případech zvláštního příjemce úzce souvisí s fungováním společenského systému, resp. vznikem a vývojem sociálního státu ve 20. století.

Obecně usiluje **sociální stát**, nazýván také „welfare state“, o podmínky slušného žití pro své občany, a sice prostřednictvím ekonomického a sociálního zabezpečení, udržitelným ekonomickým růstem a rozvojem a také omezením příjmových nerovností za pomocí řady politik a politických programů zaměřených například na zdravotní péči, vzdělávání a zaměstnanost obyvatelstva či chudobu. (VEČEŘA, 1993, s. 51) Ze strany státu se tedy formálně jedná o realizaci sociální politiky, neformálně o „podání ruky“ a podporu občana finančně, věcně nebo službou v různých životních situacích.

Za synonymum pro systém sociálního zabezpečení lze považovat **sociální správu**, souhrn institucí, které realizují státní sociální politiku, nebo cílevědomou činnost k realizaci sociálních zákonů. V prvním případě se jedná o konkrétní organizační složky správy, které činnosti vykonávají, jsou strukturované a pozornost je věnována také kompetencím, rolím a úkolům, které jsou jim přiděleny. Ve druhém případě je poukazováno na funkční pojetí správy, a sice na cílené a cílevědomé, systematické činnosti orgánů a organizací, pokud mají společenský charakter. Pro ČR platí, že jednotlivé úseky sociální státní správy jsou řízeny

ústředními úřady. Státní řízení sociálních věcí se nazývá veřejnoprávní, naopak řízení nestátními organizacemi, a sice jak ziskovými, tak neziskovými, nese označení řízení soukromoprávní. (MATOUŠEK a kol., 2007b, s. 177) Legislativně byl systém sociálního zabezpečení dříve upraven zákonem č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, v z.p.p. S účinností zákona č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdrav. postižením, však byl k 1. 1.2012 zrušen a výklad jednotlivých termínů nalezneme v souvisejícím právním řádu.

Týkají-li se obtížné situace v našem životě nemoci, stáří, ztráty zaměstnání, mateřství, péče o dítě, ztráty příjmu, chudoby, ztráty společenských vazeb čili sociální dezintegraci, hovoříme o tzv. **sociálních událostech**. Povaha těchto událostí je riziková - jedinci ji nemusí být schopni zvládnout vlastními silami, typicky pak bývá buď standardní a předvídatelná (narození dítěte, stáří) nebo nestandardní a nečekaná (úrazy či nezaměstnanost). (MATOUŠEK, 2008, s. 205) Příčinou těchto událostí je možnost vzniku sociálního napětí ve společnosti, pomocí **systému sociálního zabezpečení**, který se sestává z 3 níže uvedených základních pilířů, stát tyto tenze zmirňuje.

A) SOCIÁLNÍ POJIŠTĚNÍ

Právní řád České republiky rozeznává dva typy pojištění - zdravotní a sociální, z nich se každé vztahuje samostatně k jinému resortu. Společným aspektem pro oba druhy pojištění je povinná účast na jejím plnění a také jeho spravedlivé využívání. Systém sociálního pojištění tedy zahrnuje důchodové pojištění, pojištění nemocenské a vedle pojistného na sociální zabezpečení je vybírán i příspěvek na státní politiku zaměstnanosti. Výše pojistného se vůči jednotlivému typu pojištění liší, záleží také navíc, zda se na trhu práce nacházíte v pozici zaměstnance, zaměstnavatele či osoby samostatně výdělečně činné.

Důchodové pojištění

Základním hmotněprávním předpisem, upravujícím nároky ze základního povinného důchodového pojištění pro případ stáří, invalidity a úmrtí živitele, je zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění v z.p.p., do současné doby již několikrát novelizován tak, aby byla zabezpečena finanční udržitelnost důchodového systému při zachování adekvátní úrovně dávek. Dále se zakládá důchodové pojištění od roku 2013 na důchodovém spoření dle zákona č. 426/2011 Sb., a na doplňkovém penzijním spoření dle zákona č. 427/2011 Sb., a spadá do resortu ministerstva financí.

Základní povinné důchodové pojištění je dávkově definované a průběžně financované, je univerzální, garantováno státem a zabezpečuje všechny ekonomicky aktivní osoby. Účast na základním důchodovém pojištění je při splnění stanovených podmínek povinná, přičemž pro jednotlivé skupiny pojištěnců (zaměstnanec v pracovním či služebním poměru, členy

družstev, osoby samostatně výdělečně činné a ostatní skupiny pojištěnců) platí jednotná právní úprava, neexistují tedy žádná speciální profesní schémata mimo tzv. silové rezorty. Právní nárok na důchod vzniká splněním zákonem stanovených podmínek. (MPSV, 2016)

Ze základního důchodového pojištění se poskytují **důchody starobní** (včetně tzv. předčasného starobního důchodu), **invalidní** (plný/částečný), **vdovský a vdovecký, sirotčí**. Důchod se skládá ze dvou složek, a to základní a procentní výměry. Stěžejní institucí fungující pod záštitou MPSV je v kontextu důchodového pojištění Česká správa sociálního zabezpečení, která rozhoduje o nároku na důchod, jeho výši a výplatě (s výjimkou příslušníků ozbrojených sil a sborů). Odbornou pomoc ve věcech důchodového pojištění jsou povinny poskytovat občanům a organizacím OSSZ. (zák. č. 155/1995 Sb.)

Nemocenské pojištění

Od 1. ledna 2009 je nemocenské pojištění upraveno zákonem č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, v z.p.p., který popisuje komplexní úpravu nemocenského pojištění, zahrnujícího okruh osob účastných nemocenského pojištění, jejich nároky, stanovení výše poskytovaných dávek, posuzování zdravotního stavu pro účely nemocenského pojištění i organizační uspořádání nemocenského pojištění, jakož i řízení v tomto pojištění. Pojistné na nemocenské pojištění je upraveno zákonem č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, v z.p.p.

Cílovou skupinou systému nemocenského pojištění jsou výdělečně činné osoby (zaměstnanci povinně, osoby samostatně výdělečně činné dobrovolně) při ztrátě příjmu v případech tzv. krátkodobých sociálních událostí (dočasné pracovní neschopnosti, ošetřování člena rodiny, těhotenství, mateřství, péče o dítě). Z nemocenského pojištění se poskytují 4 druhy peněžitých dávek, a to **nemocenská, peněžitá pomoc v mateřství, ošetřovné, vyrovnávací příspěvek v těhotenství a v mateřství**. Všechny dávky nemocenského pojištění se hradí ze státního rozpočtu a vypláceny jsou stejně jako u dávek pojištění důchodového okresní správou sociálního zabezpečení. Dávky se počítají z denního vyměřovacího základu tak, že se započitatelný příjem zúčtovaný zaměstnanci v rozhodném období dělí počtem „započitatelných“ kalendářních dnů připadajících na toto rozhodné období. Takto stanovený průměrný denní příjem se redukuje pomocí tří redukčních hranic na denní vyměřovací základ. (zák. č. 187/2006 Sb.)

B) SYSTÉM STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY

Systém státní sociální podpory (dále jen SSP) je nepříspěvkovým systémem, který je financovaný ze státního rozpočtu a jehož administrací jsou pověřeny státní orgány. Prostřednictvím dávek SSP stát přispívá především rodinám s nezaopatřenými dětmi

v případě uznané sociální situace jako je nedostatečný příjem, péče o novorozené nebo malé dítě, péče o dítě se zdravotním postižením, neúplnost rodiny apod., na jejíž řešení rodina vlastními silami a vlastními prostředky nestačí. (zák. č. 117/1995 Sb.)

Základním právním předpisem, který upravuje systém státní sociální podpory, je zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v z.p.p. Stěžejními pojmy legislativy je nezaopatřené dítě, rozhodný příjem, rozhodné období, společně posuzovaný okruh osob a soustavná příprava dítěte na budoucí povolání.

Při posuzování nároků na dávky státní sociální podpory se netestuje majetek rodiny, pouze příjmy, a to pouze u dávky příspěvku na dítě a příspěvku na bydlení, příjem žadatele se naopak dokládat nemusí u rodičovského příspěvku, porodného a pohřebného. Příjmy rozhodné pro nárok na dávky státní sociální podpory zahrnují především příjmy ze závislé činnosti, příjmy z podnikání nebo jiné samostatné výdělečné činnosti a dále dávky nemocenského a důchodového pojištění a podporu v nezaměstnanosti včetně obdobných příjmů z ciziny. Do rozhodného příjmu se započítávají tzv. čisté příjmy. Základem pro určení hranice příjmů rodiny při posuzování nároku na testované dávky SSP a pro stanovení výše některých dávek je životní minimum. Žádosti o poskytování dávek státní sociální podpory vyřizují Kontaktní pracoviště Úřadu práce ČR podle místa trvalého pobytu osoby, oprávněné osoby. Odvolacím orgánem je Ministerstvo práce a sociálních věcí. (zák. č. 117/1995 Sb.)

C) SOCIÁLNÍ POMOC

Za sociální pomoc lze obecně považovat solidární pomoc v situacích, kdy nestačí pomoc předchozích dvou pilířů a občan nedokáže situaci vyřešit vlastními prostředky. Konkrétně se jedná o dávky systému pomoci v hmotné nouzi a s ním úzce související existenční a životní minimum, dávky pro osoby se zdravotním postižením, dávky pěstounské péče a systém sociálních služeb společně s poskytovanou dávkou příspěvku na péči.

Systém pomoci v hmotné nouzi je formou pomoci osobám s nedostatečnými příjmy v situaci neumožňující uspokojení základní životní potřeby, motivující tyto osoby k aktivní snaze zajistit si prostředky k uspokojení životních potřeb, za předpokladu, že každá osoba, která pracuje, se musí mít lépe než ta, která nepracuje, popřípadě se práci vyhýbá. Je jedním z opatření, kterými Česká republika bojuje proti sociálnímu vyloučení, a zároveň je její nedílnou součástí sociální práce s klienty. Základním právním předpisem, který upravuje pomoc v hmotné nouzi, je zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, v z.p.p. Dávkami, kterými se řeší pomoc v hmotné nouzi, jsou příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc.

Dávky pro osoby se zdravotním postižením, upraveny zákonem č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením a o změně souvisejících zákonů, v z.p.p. reagují na určité specifické potřeby této skupiny osob. Prostřednictvím příspěvku na mobilitu, příspěvku na zvláštní pomůcku, průkazek osob se zdravotním postižením a některých benefitů z nich vyplývajících pomáhají řešit mobilitu, bydlení a pomůcky s cílem umožnit zlepšení a zkvalitnění života žadatele díky využívání různých pomůcek jak jednorázově, tak opakovaně. Kompetentní je pro vyřizování žádostí dávek osob se zdravotním postižením a stejně tak i výše uvedených dávek hmotné nouze ÚP ČR.

Dávkami pěstounské péče stát přispívá na potřeby spojené s péčí o dítě, o které se rodiče nemohou nebo nechtějí starat a je svěřené do náhradní rodinné péče. Od 1. 1. 2013 obsahuje právní úpravu dávek pěstounské péče zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, v z.p.p. Dávky zahrnují příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměnu pěstouna a příspěvek při převzetí dítěte vyplácené s ohledem na počet dětí či jejich věk, a dále příspěvek při ukončení pěstounské péče a příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla.

Nabídka pomoci a podpory lidem v nepříznivé sociální situaci pomocí široké škály sociálních služeb a dávky příspěvku na péči do ČR přichází s platností zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v z.p.p. **Sociální služby** se komplexně zaměřují na cílové skupiny společnosti za účelem buď preventivního působení, nebo přímé poskytování péče. **Příspěvek na péči** jakožto podílení státu na sociálních službách poté náleží osobě starší 1 roku, která je především z důvodu nepříznivého zdravotního stavu závislá na pomoci jiné osoby, a to v oblasti běžné denní péče o vlastní osobu a v soběstačnosti. Zákon rozeznává dle vyhodnocení deseti okruhů životních potřeb čtyři stupně závislosti na pomoci jiné osoby jedince do a nad 18 let, a to od mírné závislosti až po závislost úplnou. (§ 7 - § 10 zák. č. 108/2006 Sb.)

Námi sledovaný zvláštního příjemce a jeho legislativnímu vymezení se aktuálně týká všech zmíněných sociálních dávek. Původně umožňoval ustanovení zvláštního příjemce zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, v z.p.p. v části čtvrté, dle § 102 o výplatě dávek oprávněným a jiným příjemcům. Odstavec první hovoří o výplatě dávky v hotovosti nebo na účet určený příjemcem dávky, přičemž příjemcem dávky je oprávněný nebo jeho zákonný zástupce anebo zvláštní příjemce. Zvláštní příjemce ustanovuje příslušný státní orgán s jeho souhlasem v případech, „*kdy by se výplatou dávky dosavadnímu příjemci zřejmě nedosáhlo účelu, kterému má dávka sloužit, nebo kdyby tím byly poškozovány zájmy osob, které je oprávněný povinen vyživovat, anebo nemůže-li oprávněný, popřípadě jeho zákonný*

zástupce, výplatu přijímat. Souhlas oprávněného, popřípadě jeho zákonného zástupce, s ustanovením zvláštního příjemce se vyžaduje jen v případě, že oprávněný, popřípadě jeho zákonný zástupce, nemůže výplatu přijímat.“ Legislativa neopomíjí ani uložení povinnosti zákonnému zástupci a zvláštnímu příjemci dávku použít pouze ve prospěch oprávněného a osob, které je oprávněný povinen vyživovat. Zvláštní příjemce ustanovený oprávněnému, který nemůže výplatu přijímat, používá dávku podle pokynů oprávněného.

Vzhledem k průběžnému schvalování nových zákonů týkajících se dávek sociálního zabezpečení v ČR tento právní předpis nakonec k 1. 1. 2012 s účinností zákona č. 39/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením, v z.p.p. definitivně zanikl. Zákonnou úpravu institutu zvláštního příjemce tak aktuálně nalezneme v zákoně č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení v z.p.p. a jednotlivých výše uvedených zákonech. Právní úpravu ustanovení zvláštního příjemce dávky a další úkony s tímto spojené poté obsahuje zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, v z.p.p.

Výklad zvláštního příjemce se zákon od zákona liší, proto je nezbytné zaměřit se na jeho specifika dle jednotlivých právních předpisů v rámci pilířů sociálního zabezpečení. Nejdříve však nutné znát, kdo se pod čísla zákonů a jejich paragrafy skutečně skrývá, kdo tento institut může v praxi vykonávat.

3.2 OSOBNOST ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE SOCIÁLNÍCH DÁVEK

Ptáte-li se, kde můžete najít informace o tom, kdo může zvláštního příjemce vykonávat, pak musíme opakovaně použít slova, že se nejedná o samostatnou kategorii v odborné literatuře stejně tak jako u vymezení institutu zvláštního příjemce samotného. Fyzická či právnická osoba je jedinou charakteristikou, která je v zákonech sociálního zabezpečení společně s dalšími podmínkami výkonu zmíněna, podob tak může mít mnoho. Vycházet tedy nebudeme zprvu z teorie, ale praktické činnosti. Zde totiž nacházíme alespoň částečný návod, resp. vodítko jak osobnost zvláštního příjemce vymezit, a to sice ve dvou liniích – **zvláštní příjemce jako odborník v profesní roli sociálního pracovníka** nebo také **laik v podobě rodinného příslušníka**.

Pokud se jedinec ocitá v situaci, kterou je potřeba řešit ustanovením zvláštního příjemce, lze již z principu sociálního státu očekávat, že bychom měli hledat oporu nejprve v blízké, příp. širší rodině dotyčného. Pokud to však nelze - rodina neexistuje, je příliš vzdálená či je zjevné, že by to nebylo v zájmu žadatele o dávku a institut by neplnil očekávaný předpoklad – namísto ustanovení zvláštního příjemce člena rodiny přebírá tuto roli stát v podobě pracovníků sociálního odboru obecních úřadů nebo zaměstnanců sociálních služeb poskytovanými obcemi, kraji, nestátními neziskovými organizacemi, fyzickými osobami a MPSV na základě povinné registrace na Krajských úřadech dle zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v z.p.p.

Právě tento zákon zároveň určuje **předpoklady pro výkon povolání sociálního pracovníka**. Patří zde svéprávnost, bezúhonnost, zdravotní způsobilost a odborná způsobilost. Podrobněji se zákon věnuje způsobilosti odborné, kdy minimální dosažené vzdělání odpovídá vyššímu odbornému nebo vysokoškolskému vzdělání např. v oborech či programech zaměřených na sociální práci, sociální politiku, sociální pedagogiku, sociální péči nebo sociální patologii atd. Opomenuto zde není ani další vzdělávání sociálního pracovníka v rozsahu 24 hodin za kalendářní rok formou účastí na konferencích, školících akcích, odborných stážích, akreditovaných kurzech či specializačním vzdělávání, kterým si obnovuje, upevňuje a doplňuje kvalifikaci. (§ 110 - 111 zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v z.p.p.)

Konkrétnější **obsah znalostí a dovedností sociálního pracovníka** později vypracovala Asociace vzdělavatelů v sociální práci (ASVSP, 2014). V rámci Standardů jsou náležitosti nazvány jako „*Minimální standard vzdělávání v sociální práci*“ a obsahují následující:

Znalosti:

- umí vymezit, co je sociální práce, její cíle a význam,
- má přehled o vývoji sociální práce a vzdělávání v sociální práci,
- zná hlavní etické principy sociální práce,
- zná teoretické perspektivy, přístupy a modely sociální práce,
- zná teorie a metody sociální práce s jednotlivcem, skupinou, rodinou a komunitou,
- zná zásadní principy krizové intervence,
- zná aktuální trendy teorií a metod sociální práce.

Dovednosti:

- dovede aplikovat hlavní principy etiky sociální práce při jejím výkonu,
- umí vytvořit, rozvíjet a ukončit na základě akceptace a vzájemné spolupráce vztahy s klienty sociální práce,
- dovede účelně využívat prostředků verbální a neverbální komunikace,
- dovede vést rozhovor s klientem, posoudit jeho sociální situaci, umí zvolit vhodný způsob sociální intervence, umí zpracovat sociální záznam o klientovi,
- dovede vhodně aplikovat způsoby práce s jedincem, skupinou, rodinou, komunitou,
- umí vést základní spisovou dokumentaci o klientovi.

K významným dovednostem sociálního pracovníka dále řadíme **komunikační schopnosti**. Ty mají vliv jak na kvalitu vztahu pracovník – klient, tak na společném řešení problému. Dobrý sociální pracovník dokáže koordinovat soulad verbální a neverbální stránky projevu, tutéž činnost pak sleduje i u klienta a dále se získanými informacemi z jeho projevu pracuje. Další neopomenutelnou složkou komunikace je aktivní naslouchání. Dle LEŠKA (2008, s. 49) tak např. prostřednictvím udržování očního kontaktu, používání parafrázování, kladení otevřených a uzavřených otázek, zamezení vytváření bariér jako skákání do řeči apod. získáváme neocenitelné informace o sdělení ve formě pocitů, přání a postojů. S aktivním nasloucháním pak úzce souvisí projevování empatie dle MATOUŠKA (2008, s. 51-58) jakožto schopností emocionálně se ztotožňovat s cítěním, chápáním a viděním druhých, schopností číst slovní i neslovní projevy, chápat, o co druhý usiluje, čemu se chce vyhnout, případně co pečlivě skrývá. Spolehlivému rozpoznání emocí druhých lidí však nutně předchází schopnost rozpoznat emoce vlastní. Podmínkou pro kvalitní výkon profese sociálního pracovníka je tak značná míra **emoční inteligence**, kam GOLEMAN (1997, s. 42) zahrnuje znalost a zvládnání vlastních emocí, schopnost sám sebe motivovat, vnímavost k emocím jiných lidí (empatie) a umění mezilidských vztahů. Některé **další vlastnosti** vhodné k výkonu pomáhající profese mimo např. přirozenou autoritu shrnuje následující schéma:

Schéma 3. Přehled vlastností sociálního pracovníka (vlastní)

Kromě výše vyjmenovaných požadavků se každý sociální pracovník řídí **pracovními kompetencemi** dle své pozice v rámci organizace. Popsány je nalezneme v náplni práce nebo ve vnitřní metodice, rovněž pak musí být v souladu s právními předpisy vyšší právní moci - Všeobecná deklarace lidských práv, Listina základních práv a svobod, zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách v z.p.p. atd. Závaznými jsou v neposlední řadě také etické kodexy sociálních pracovníků – na celosvětové úrovni se jedná o dokument Mezinárodní federace sociálních pracovníků přijatý roku 2004 v australské Adelaide „*Etika sociální práce - principy*“, na úrovni národní pak „*Etický kodex sociálních pracovníků ČR*“ (příloha č. 1) definující základní etické zásady, etické problémové okruhy a pravidla etického chování pracovníka ke klientovi, zaměstnavateli, ke kolegům, ke svému povolání a společnosti.

Odbornost sociálního pracovníka je samozřejmě zásadní, avšak stejně tak jsou důležité i osobnostní vlastnosti a v neposlední řadě také komunikační dovednosti, kterými při svém výkonu disponuje. Vysoké požadavky jsou tak na tuto pomáhající profesi kladeny ve všech směrech, není tedy ani divu, že můžeme v časopisech se sociální tematikou číst přirovnání sociálního pracovníka k „pojivu společnosti“ či dokonce „renesančnímu člověku“. Označení „renesanční člověk“ použila konkrétně ve své eseji Dagmar ČERMÁKOVÁ (2015), která se navíc odkazuje na publikaci Ivana Úlehly, která svým názvem „*Umění pomáhat*“ jasně vypovídá o další dimenzi této profese.

Vykonává-li příjemci dávky zvláštního příjemce sociální pracovník, je zde na základě širokého spektra předpokladů vysoká pravděpodobnost zodpovědného vykonávání institutu. Jeho konečná účelnost je nicméně výsledkem všech působících faktorů, a tedy i osobnostních charakteristik klienta, příjemce dávky, a vzájemné spolupráce těchto subjektů.

Daleko méně svázaný požadavky je **zvláštní příjemce z řad členů rodiny**. Ve výhodě je co se týká informací o skutečném dění v domácnosti rodiny, ty bývají často sociálnímu pracovníkovi zastřeny. Do své role je zasvěcován na základě spolupráce s příslušnými úřady sociálního zabezpečení, vyloučena není ani spolupráce s dalšími sociálními službami, které jsou do řešení situace zapojeny a víceméně vybírají, na koho se ohledně výkonu tohoto institutu vykonávat, a vracíme se tak opět ke kompetentnosti sociálního pracovníka.

Nejzákladnější požadavek na osobnost zvláštního příjemce laika je být zralou osobností, která je zcela schopna ovládat sám sebe, dokáže činit rozhodnutí na základě vnímání sebe i druhých, svá rozhodnutí přijímá společně stejně jako odpovědnost za jejich důsledky. Takové chování mu pak umožňuje účinně a citlivě komunikovat se svým okolím a k situacím přistupovat objektivně. Sociální cítění se projevuje zacházením s existencí odlišnosti jiných osobností jako s příležitostí k poznání a chování k jinému člověku jako k někomu jedinečnému. (LANGMEIER J., K. BALCAR a J. SPITZ, 2010, s. 403)

Asymetrie rolí zvláštního příjemce jako sociálního pracovníka a rodinného příslušníka je více než znatelná. V mnoha ohledech se naproti tomu ale shodují, jen nejsou konkrétní požadavky písemně dány. V různých situacích tak jedinec musí vycházet z vlastní „selské“ úvahy a dle společností očekávaných norem, které by měl mít procesem socializace ideálně osvojeny. Ruce má svázaný v první řadě např. legislativou upravující nároky a výplatu sociálních dávek.

3.3 ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE DÁVEK SOCIÁLNÍHO POJIŠTĚNÍ

Konkrétní požadavky na osobu zvláštního příjemce bychom v níže uvedené legislativě hledali marně. Příslušné zákony se zabývají pouze specifikací situací, kdy je vhodné k tomuto opatření přistoupit, případně obecné podmínky a zásady již samotného výkonu institutu.

Zvláštním příjemcem dle zákona o nemocenském pojištění č. 187/2006 Sb. v z.p.p. v případě dočasné pracovní neschopnosti, nařízení karantény, těhotenství a mateřství a ošetřování člena domácnosti nebo péče o něj, je na základě ustanovení OSSZ fyzická osoba v případě, kdy vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nebo jiným vážným důvodům (např. stav bezvědomí) pojištěnec nemůže uplatnit nárok na výplatu dávky nebo ji nemůže přijímat. Zákon také dovoluje ustanovení právnické osoby zvláštním příjemce. S ustanovením zvláštního příjemce musí dle § 112 odst. 1 zák. č. 187/2006 Sb. souhlasit jak pojištěnec, tak osoba, která jím má být ustanovena. Výjimku představují situace, kdy se pojištěnec vzhledem ke svému stavu dle potvrzení ošetřujícího lékaře k ustanovení tohoto institutu vyjádřit nemůže. Standardizovaná žádost o ustanovení zvláštního příjemce přitom nebyla v ČR vytvořena, obsahovat však musí všechny formální náležitosti uvedené § 45 správního řádu.

Věcně příslušnou institucí je k ustanovování zvláštního příjemce OSSZ. Při stanovení místní příslušnosti správního orgánu je poté třeba vycházet z ustanovení § 11 odst. 1 písm. d) zákona č. 500/2004 Sb., dle místa trvalého pobytu. V případě, že nastane situace, kdy trvalý pobyt účastníků řízení nebude ve správním obvodu jedné obce, je třeba postupovat podle § 11 odst. 2 zákona č. 500/2004 Sb.

Dle výkladu zákona o nemocenském pojištění má pro účely o řízení o dávce a výplaty dávky zvláštní příjemce postavení opatrovníka podle správního řádu § 32. (§ 112, odst. 1, zák. č. 187/2006) Řízení o dávku se zahajuje na základě písemné žádosti pojištěnce dnem doručení věcně příslušnému úřadu. Proces ustanovení zvláštního příjemce nemocenské dávky je výkonem přenesené působnosti a probíhá v režimu správního řádu, zvláštní příjemce je přitom vedle pojištěnce rovněž účastníkem řízení.

Povinnost uplatnit nárok na výplatu dávky má zvláštní příjemce bez zbytečného odkladu. Dávku musí používat podle pokynů pojištěnce nebo v prospěch jeho a osob, které je pojištěnec povinen vyživovat, nemůže-li takový pokyn pojištěnec dát. Na základě žádosti pojištěnce nebo orgánu nemocenského pojištění, který jej ustanovil, má dále zvláštní příjemce povinnost podat písemné sdělení o úkonech, které jako opatrovník učinil, a písemné vyúčtování dávky, která mu byla vyplacena, a to do 1 měsíce. (§ 112, odst. 2, zák. č. 187/2006) Také odpovědnost za případný přeplatek na dávce zvláštnímu příjemci náleží.

„Pojištěnec nebo jiný příjemce dávky, který nesplnil některou jemu uloženou povinnost nebo přijal dávku nebo její část, ačkoliv musel z okolností předpokládat, že byla vyplacena neprávem nebo ve vyšší částce, než náležela, anebo jinak zavinil, že dávka byla vyplacena neprávem nebo ve vyšší částce, než náležela, je povinen uhradit plátcí dávky přeplatek na dávce.“ (§ 124, odst. 1, zák. č. 187/2006)

Orgán nemocenského pojištění vydává jak usnesení o stanovení zvláštního příjemce, tak usnesení o jeho příp. zrušení. Děje se tak v případě, že opadly důvody, pro které byl zvláštní příjemce ustanoven, zjistí se, že zvláštní příjemce neplní povinnosti uvedené v odstavci zákonem stanovené povinnosti výše zmíněné povinnosti. (§ 112, odst. 3, zák. č. 187/2006)

Neplnění povinností uložené zákonem znamenají dopuštění přestupku. Způsoby, jak k tomuto může dojít, obsahuje § 128, odst. 1, zák. č. 187/2006. Správního deliktu se zvláštní příjemce jakožto právnická osoba dopouští v případě nepodání sdělení o úkonech také, v obou možnostech s uložením pokuty do 20 000 Kč.

Jiného příjemce než poživitele dávky starobního, invalidního, sirotčího či vdovského/vdoveckého důchodu, tedy **zvláštní příjemce dle zákona o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb.** v z.p.p. uvádí předpis v § 64, který upravuje výplatu dávek. První odstavec zmíněného paragrafu však odkazuje ohledně specifikace zvláštního příjemce na zvláštní zákon - zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení v z.p.p.

O ustanovení zvláštního příjemce dávky důchodového pojištění a následně výkon dohledu nad ním plní dle § 10 odst. 1 a 2 obecní úřad v rámci správního řízení zahájeného z moci úřední, zjistí-li, že pro toto existují důvody či na základě podání žádosti oprávněného. Zahájit a rozhodnutí lze vydat i v případě, že dávka důchodového pojištění zatím nebyla oprávněné osobě přiznána, ale postačí, bylo-li pouze u příslušného orgánu zahájeno řízení o přiznání této dávky. Pracovník, který povede správní řízení, může při hledání vhodné osoby požádat o spolupráci sociálního pracovníka obecního úřadu II. či III. obce o přešetření situace. Oprávněná osoba se pravděpodobně bude nacházet v takové sociální situaci, kdy sociální pracovník může nabídnout pomoc při řešení a bude zde prostor pro výkon sociální práce (depistáž, základní sociální poradenství). (FARSKÁ, MOUČKOVÁ a NASKU, 2015) Ve věci ustanovení zvláštního příjemce dávky důchodového zabezpečení jsou účastníky řízení poživatel dávky důchodového zabezpečení i navrhovaný zvláštní příjemce, přičemž zde vycházíme ustanovení § 27 zákona č. 500/2004 Sb., správní řád, v z.p.p.

Místní příslušnost pro vydání rozhodnutí o ustanovení zvláštního příjemce dávky důchodového zabezpečení zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, nestanovuje. Subsidiárně se proto využívá správního řádu, konkrétně ustanovení § 11 odst. 1 písm. d), podle kterého je místní příslušnost stanovena dle místa trvalého pobytu osoby, které se řízení týká. U stanovování zvláštního příjemce se řízení primárně týká práva oprávněné osoby, tedy osoby, které byl nebo má být přiznán důchod. Místní příslušnost obce se tedy stanoví podle místa trvalého pobytu důchodce.

Zvláštním příjemcem dávky důchodového pojištění je dle § 118 odst. 1 zák. 582/1991 Sb., buď občan určený rozhodnutím obecního úřadu, nebo občan, kterému byl sirotčí důchod vyplácen do dne nabytí způsobilosti k právním úkolům dítěte, a to od tohoto dne. U druhé z uvedených situací existuje kdykoliv po nabytí svéprávnosti možnost požádat plátce dávky důchodového pojištění, aby byla dávka vyplácena již do rukou oprávněného - neučiní-li tak, vyplácí se dávka i nadále dosavadnímu příjemci. Od 1. 1. 2014 může být zvláštním příjemcem ustanovena nově i právnická osoba (např. obec, NNO či poskytovatel sociálních služeb), a sice v případě, že pro zvláštního příjemce nebyla nalezena vhodná fyzická osoba a toto bylo zároveň prokázáno v rámci správního řízení. Souhlas s ustanovením zvláštního příjemce je u právnické osoby vyžadován taktéž. Pracovník právnické osoby vykonává funkci jako zaměstnanec, odpovídá tak za vzniklé škody nikoliv dle občanskoprávní úpravy, ale dle pracovněprávních předpisů.

Ustanovení zvláštního příjemce obecním úřadem probíhá s jeho souhlasem dle § 118 odst. 3 zák. 582/1991 Sb., kdy by se výplatou dávky dosavadnímu příjemci zřejmě nedosáhlo účelu, kterému má dávka sloužit, nebo kdyby tím byly poškozovány zájmy osob, které je důchodce povinen vyživovat, anebo nemůže-li oprávněný, popřípadě jeho zákonný zástupce nebo opatrovník, výplatu přijímat. *„Soudem ustanovený opatrovník má přednost před zvláštním příjemcem ustanoveným obecním úřadem. Zjistí-li tak ČSSZ kolizi v osobě příjemce důchodu a nejedná-li se o případ, kdy zákonný zástupce nemůže výplatu důchodu přijímat nebo by se výplatou dávky k jeho rukám nedosáhlo účelu, kterému má dávka sloužit, vyplácí ČSSZ důchod oprávněného k rukám zákonného zástupce a obecnímu úřadu podává podnět ke zrušení rozhodnutí o ustanovení zvláštního příjemce.“* (ČSSZ, 2016)

Ustanovit zvláštního příjemce či ustanovit zvláštního příjemce jinou osobou může tehdy, pokud si zvláštní příjemce neplní své povinnosti. Obecní úřad může také rozhodnutí o ustanovení zrušit, pokud opadly důvody pro jeho ustanovení. (§ 10 zák. č. 582/1991 Sb.) Obec je v tomto případě orgánem sociálního zabezpečení, který zpracovává pro ČSSZ

podkladové rozhodnutí v případě, že oprávněná osoba není schopna dávku důchodového pojištění přijímat a je tedy nutné ustanovit jinou osobu, která bude za oprávněného důchod přijímat a hospodařit s ním v souladu s pokyny oprávněného, v jeho zájmu a v zájmu osob, které je oprávněný povinen vyživovat. Na žádost oprávněného nebo obecního úřadu je zvláštní příjemce povinen podat písemné vyúčtování dávky, která mu byla vyplácena s lhůtou do 1 měsíce. (§ 118 odst. 4 a 5, zák. č. 582/1991 Sb.)

Příklady zvláštního příjemce dávek důchodového pojištění z praxe

Sociální pracovnice městského úřadu zlínského kraje uvádí dvě nejčastější situace ustanovení zvláštního příjemce. V prvním případě se jedná o **péči o rodiče dospělým potomkem**, kdy rodič kvůli vysokému věku a nepříznivému zdravotnímu stavu neodkáže důchod přijímat. Potomek požádá, aby byl ustanoven zvláštním příjemcem důchodu svého rodiče, vyjádření lékaře a rodič s ustanovením zvláštního příjemce důchodu souhlasí. Druhým častým případem je situace, kdy **rodič pečuje o dospívající dítě se závažným zdravotním postižením**. Před dovršením 18. roku věku začíná rodič dítěti vyřizovat invalidní důchod, s nímž však není schopno nakládat. Okresní zpráva sociálního zabezpečení požaduje již při podání žádosti o důchod doklad buď o opatrovnictví, nebo o ustanovení zvláštního příjemce důchodu. Rodič obvykle požádá o omezení/zbavení svého potomka způsobilosti k právním úkonům a ustanovení opatrovníka, ale soudní zřízení je zdlouhavé. Proto doloží potřebné doklady k žádosti o ustanovení zvláštního příjemce, čímž je na dobu, než je dítěti soudně ustanoven opatrovník. (KOŇAŘÍKOVÁ, 2016)

3.4 ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE DÁVEK STÁTNÍ SOCIÁLNÍ PODPORY

Na účelné krytí nákladů výživy a ostatních základních osobních potřeb dětí a rodin při některých sociálních událostech myslí díky specifikaci ustanovení zvláštního příjemce také zákon o státní sociální podpoře. Konkrétně se jedná o dávku příspěvek na bydlení, který pokrývá náklady na bydlení rodinám, jejichž výdaje na bydlení přesahují částku součinu rozhodného příjmu v rodině a koeficientu 0,3 (na území Prahy 0,35) a současně žadatel o dávku splňuje podmínku trvalého bydliště na adrese nemovitosti. (§ 24 zák. č. 117/1995 Sb.) Pokud by příjemce s dávkou nenaložil dle jejího účelu, může později dojít až ke ztrátě bydlení, a právě tomuto má institut zabránit. Níže se i proto budeme zabývat historickými mezníky, a tedy vývojem zvláštního příjemce dávky příspěvku na bydlení.

Taxativně vymezuje legislativa situace ustanovení zvláštního příjemce dávek státní sociální podpory Krajskou pobočkou Úřadu práce ve chvíli, kdy se výplatou dávky dosavadnímu příjemci zřejmě nedosáhlo záměru, kterému má dávka sloužit, nebo kdyby s tím byly poškozeny zájmy osob, které je příjemce povinen vyživovat. V těchto případech je řízení zahajováno z moci úřední na základě obdržení podnětu jiné instituce, nejčastěji orgánem SPOD. Obdobně může k tomuto a k vyplácení dávek SSP kompetentní Krajská pobočka ÚP ČR postupovat také tehdy, nemůže-li oprávněná osoba výplatu přijímat (např. ze zdravotních důvodů), je však možné zahájit řízení o ustanovení zvláštního příjemce také na základě podání žádosti dnem jejího doručení úřadu. (§ 59 odst. 2 a 3 zák. č. 117/1995 Sb.) Přímá povinnost k ustanovení zvláštního příjemce krajské pobočce ÚP vyplývá z § 59 odst. 3 zák. č. 117/1995 Sb. - pokud má příjemce opakovaných dávek SSP ustanoven tento institut alespoň po dobu 6 kalendářních měsíců po sobě jdoucích již ze systému pomoci v hmotné nouzi na příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení a jsou-li splněny předchozí zmíněné podmínky.

Jednotlivé úkony vztahující se k ustanovování institutu jsou vázány na procesní postupy správní řádu, stejně jako tomu bylo u dávek nemocenského pojištění. Vykonávat může zvláštního příjemce dávek jak fyzická, tak právnická osoba, která s ustanovením souhlasí. Používat dávku musí ve prospěch oprávněné osoby, přičemž v případě nemožnosti výplatu přijímat, ji používá zvláštní příjemce dle pokynů oprávněné osoby. (§ 59 zák. 117/1995 Sb.) Další konkrétní povinnosti a odpovědnosti uvádí zákon v § 61. Jsou jimi jednak povinnost písemně ohlásit příslušné krajské pobočce ÚP do 8 dnů změny ve skutečnostech rozhodných pro trvání nároku na dávku, její výši nebo výplatu a jednak také vyhovění výzvě k osvědčení skutečností majících na dávku vliv. Za nesplnění uložené povinnosti nebo přijetí dávky,

u které musel z okolností předpokládat, že byla vyplacena neprávem nebo ve vyšší částce, než náležela, nebo jinak způsobil, že dávka byla vyplacena neprávem či v nesprávné výši, je povinen částky neprávem přijaté vrátit, vyjma jde-li o přeplatek na rodičovském příspěvku. Dopouští se přitom přestupku dle zákona postižitelným pokutou ve výši v rozmezí 10 000 - 250 000 Kč. (§ 65a zák. č. 117/1995 Sb.)

Rozhodujícími orgány, jak už bylo zmíněno, jsou krajské pobočky Úřadu práce místně příslušné dle místa hlášeného trvalého pobytu oprávněné osoby. Jde-li o rozhodnutí o ustanovení zvláštního příjemce, stává se dotyčný účastníkem řízení, tudíž by měl být vždy písemně vyrozuměn o změnách ve výši dávky aj dle správního řádu 500/2004 Sb., v z.p.p.

Specifické využití zvláštního příjemce u zajištění potřeby bydlení

V posledních letech narostl počet občanů, kteří nehradí nájemné a poplatky za služby souvisejícími s užíváním bytu, včetně úhrady za dodávku energií. Již roku 2000 proto vydalo MPSV „Metodický postup při sociální práci se skupinou neplatičů nájemného a úhrady za plnění poskytovaná v souvislosti s užíváním bytu“ v rámci tehdejšího realizovaného projektu se zaměřením na podporu obcí při zavádění odpovídajících sociálně integračních opatření. Dokument vytyčil dvě základní skupiny neplatičů, a sice občany, kteří mají odpovídající příjmovou situaci, která jim hradit běžné náklady umožňuje, finančně jsou tedy situováni velmi dobře, ale z různých důvodů tuto povinnost neplní (příp. nechtějí) a občany, kteří žijí na hranici jejich možností anebo občany, jež se dostávají do situace neplatičů z důvodu objektivního i subjektivního nedostatku finančních prostředků. Do druhé zmíněné cílové skupiny spadají nezaměstnaní se svými rodinami, dlouhodobě nezaměstnaní či osamělí rodiče a situace by s nimi měla být řešena ve spolupráci se sociálními pracovníky obecních úřadů. Účelem projektu bylo hledání cest, jak vzniku dluhů na nájemném předcházet a pokud tyto dluhy vzniknou, jak je prostřednictvím možností, které dávají systémy sociální péče a státní sociální podpory, snižovat či zcela uhradit. Autoři metodiky zdůrazňovali význam všech zúčastněných subjektů, realizujících bytovou politiku na místní úrovni na straně jedné a těch, kteří bytový fond užívají na straně druhé. (POLIS, 2000)

Roku 2009 poté vychází komplexní „Doporučení pro obce a města pro přecházení tvorby a rozšiřování sociálně vyloučených lokalit se zdůrazněním zajištění potřeby bydlení“, které popisuje nástroje státní správy jak v přenesené, tak samostatné působnosti obcí a měst s příklady dobré praxe. Jako jedno z opatření uvádí u dávky příspěvku na bydlení právě využití institutu zvláštního příjemce, pokud je zde zjevné nevyužití dávky k účelu, ke kterému je určena. (VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV, 2009)

V současné době stát usiluje o snížení lokalit, pro které je charakteristická nízká kvalita domovního a bytového fondu. Agentura Pro Sociální Začleňování (2016) za opatření realizace v bytové koncepci s ohledem na priority péče o urbanistický rozvoj obce, odpovědné správy domovního a bytového fondu a provázání bytových a sociálních politik takovým způsobem, aby přijatá opatření snižovala rizika sociálního vyloučení, uvádí tyto následující (ASZ, 2016):

- zpracování podkladových analýz k formulaci koncepce obecní bytové politiky
- srozumitelná, transparentní a nediskriminující pravidla přidělování obecních bytů
- vytvoření systému prostupného bydlení
- **využívání institutu zvláštního příjemce dávky**
- zřízení a podpora krizového bydlení
- programy prevence ztráty bydlení

Nutné je podotknout, že uspokojování potřeb bydlení občanů obce, a to v souladu s místními předpoklady a místními zvyklostmi, představuje na prvním místě povinnost samospráv vyplývající ze zákona č. 128/2000 Sb., zákon o obcích. Obce by měly při neplacení nájemného v jimi pronajímaných bytech sáhnout k výpovědi z nájmu bytu a exekuci vyklizením teprve až jako ke krajnímu řešení, po vyčerpání alternativních možností.

Je-li tedy dlužník příjemcem dávky příspěvku na bydlení ze státní sociální podpory, může obec i přes jeho nevělu prostřednictvím institutu zvláštního příjemce dávky zasílat dávky vynakládané na úhradu nájemného přímo na účet pronajímatele. Že se tak dávka do rukou nájemce vůbec nedostane, umožňuje odst. 5 a 7, § 59 zák. č. 1117/1995 Sb.: „§ 59 (5) *Jde-li o příspěvek na bydlení, je zvláštní příjemce oprávněn dávku použít bez souhlasu oprávněné osoby k úhradě nedoplatku nájemného z bytu a úhradě za plnění poskytovaná s užíváním bytu. § 59 (7) Příspěvek na bydlení lze použít bez souhlasu příjemce k přímé úhradě nájemného nebo služeb spojených s bydlením, a to tak, že plátce příspěvku jej poukazuje pronajímateli nebo poskytovateli služeb.*“

V praxi obcí to znamená, že Krajská pobočka ÚP rozhodne o vyplácení příslušné dávky zvláštnímu příjemci, kterým se stane pronajímatel, nejlépe obec (město). Nutná je k tomu spolupráce orgánů obce, které mají na starosti výkon státní správy a samosprávy. Konkrétní dluh tak např. zjistí bytový odbor. Poté co neúspěšně iniciuje spolupráci s nájemcem, požádá odbor státní sociální podpory a odbor sociální péče, aby rozhodly, že příslušné sociální dávky určené na bydlení neplatícího nájemce budou zasílány

přímo na účet obce (města), který bytový odbor určí. V nejlepším případě je situace řešena za spolupráce kompetentní sociální služby, která dlužníkovi vštěpuje a upevňuje kompetence k hospodaření s prostředky prostřednictvím sociální práce.

Také ŠIMÍKOVÁ se svými kolegy (2016, s. 83) z Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí považuje institut zvláštního příjemce za velmi účinný nástroj, a to zejména v případě nekontrolovaného růstu dluhů na nájemném v kombinaci využití ostatních nástrojů prevence ztráty bydlení. Dle jejích slov v praxi dávku lidé často využívají na mimořádné výdaje či dluhy a čím časnější je intervence, tím větší úspěch má.

Rizikem je zde ustanovení zvláštního příjemce u vlastnického bydlení kvůli dosažitelnosti jejich majitelů - pokud správci domu (SVJ, družstvo) dlouhodobě neodvádí předepsané příspěvky na správu domu a případných souvisejících pozemků, ani zálohy za společně odebírané služby. Na žádost SVJ nebo družstva poukazovat část dávek určených na zajištění bydlení přímo ve prospěch účtu určeného na správu domu nebo ve prospěch úhrady společně odebíraných služeb zatím nelze. (ASZ, 2016)

3.5 ZVLÁŠTNÍ PŘÍJEMCE DÁVEK SOCIÁLNÍ POMOCI

Institut zvláštního příjemce má v systému sociální pomoci nezastupitelnou úlohu stejně jako u předchozích pilířů sociálního zabezpečení. Finanční výdaje na dávky sociální pomoci zajišťují lidem příjem v situacích, které nejsou schopni zvládnout vlastními silami. Pokud tedy ještě navíc nejsou použity na účel jimi určený či se naskytly překážky na straně příjemce k jejich převzetí, může dojít až k sociálnímu vyloučení jednotlivce (příp. skupiny), které jej ohrožuje na úrovni uspokojování základních potřeb.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v z.p.p. zavedl se svou účinností od 1. 1. 2017 společně se systémem sociálních služeb také podmínky pro jejich využívání. Poskytnutím dávky příspěvku na péči si může cílová skupina vybrané placené sociální služby činnosti služeb hradit. Okruh oprávněných osob, které si mohou o příspěvek na péči žádat, stanovuje zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb., výčtem v § 4 odst. 1 písm. a - m. Podmínky nároku na příspěvek na péči dále specifikuje § 7 téhož zákona - příspěvek se poskytuje osobám starším jednoho roku závislým na pomoci jiné fyzické osoby. Nezbytné využití dávky na zajištění sociálních služeb není podmínkou. Lze jej také použít na úhradu jiných forem pomoci podle tohoto zákona při zvládnutí základních životních potřeb.

Situace, kdy ustanoví Krajská pobočka ÚP zvláštního příjemce příspěvku na péči vydáním rozhodnutí o ustanovení zvláštního příjemce dle správního řádu č. 500/2004 Sb. v z.p.p., nalezneme v zákoně č. 108/2006 Sb., § 20 odst. 1. Oprávněná osoba, popřípadě jiný příjemce příspěvku (zákonný zástupce, opatrovník či jiná fyzická osoba, která byla nezletilá oprávněná osoba svěřena do péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu) nemůže dávku přijímat, nebo nevyužívá příspěvek nebo nemůže příspěvek využívat k zajištění potřebné pomoci.

Stejně jako u předešlých případů (např. dávek sociálního pojištění), musí oprávněná osoba popřípadě jiný příjemce příspěvku, výše uvedený, s ustanovením zvláštního příjemce souhlasit. Nevyžaduje se pouze pokud vzhledem ke zdravotnímu stavu této osoby existuje vyjádření poskytovatele zdravotních služeb o překážkách ve využívání příspěvku. Krajská pobočka ÚP může ustanovit zvláštním příjemcem jen fyzickou osobou (§ 20 odst. 2 a 3 zák. 108/2006 Sb.)

Povinností zvláštního příjemce je využívání příspěvků ve prospěch oprávněné osoby, a sice dle pokynů oprávněné osoby s výjimkou osoby, která pokyny udělovat nemůže. Ve lhůtě 1 měsíce ode dne doručení žádosti Krajské pobočky ÚP nebo žádosti oprávněné osoby je také zvláštní příjemce povinen podat písemné vyúčtování dávky. (§ 20 odst. 2 a 3

zák. 108/2006 Sb.) Další závazky vyplývají zvláštnímu příjemci z § 21 odst. 2 zák. 108/2006 Sb.. Např. se jedná o ohlašování příslušné krajské pobočky ÚP do 8 dnů změny ve skutečnostech rozhodných pro nárok na příspěvek, jeho výši nebo výplatu nebo využívat příspěvek na zajištění potřebné pomoci osobou blízkou nebo asistentem sociální péče.

Při neplnění úkolů stanovených zákonem lze výplatu příspěvku zastavit, příspěvek může být odňat nebo nepřiznán. (§ 21 odst. 4 zák. 108/2006 Sb.) Neúčelné využívání dávky může Krajská pobočka ÚP prokázat dle § 29 odst. 1 zák. 108/2006 Sb. na základě kontrolní činnosti.

Poskytnutí pomoci k zajištění základních životních podmínek fyzickým osobám, které se nacházejí v hmotné nouzi v ČR, zaručuje **zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi** v z.p.p. pomocí příslušných dávek. Vhodné je zde zdůraznit, že účelem dávek je opravdu na pokrytí základních potřeb, avšak i ty mohou být zneužívány a neplnit účel.

Orgán pomoci v hmotné nouzi ustanoví zvláštního příjemce tedy vždy v případech, kdyby se výplatou dávky příjemci zřejmě nedosáhlo účelu, kterému byla má dávka sloužit, nebo kdyby tím byly poškozeny zájmy osob, v jejichž prospěch je příjemce dávky povinen dávku používat, nebo nemůže-li příjemce výplatu přijímat anebo kdyby hrozila ztráta bydlení příjemce a s ním společně posuzovaných osob. Další závažné důvody pro ustanovení zvláštního příjemce orgán pomoci v hmotné nouzi bere v potaz také. Pokud příjemce vzhledem ke svému zdravotnímu stavu nemůže podat vyjádření k ustanovení zvláštního příjemce, jeho souhlas se nevyžaduje, jinak ano. (§ 40 odst. 2 zák. č. 111/2006 Sb.)

Zvláštním příjemcem dávek hmotné nouze může být ustanovena jak fyzická, tak právnická osoba s ustanovením souhlasí. Bez rozdílu musí dávku využívat ve prospěch osoby nebo společně posuzovaných osob, kterým byla dávka přiznána. Oprávněná osoba, která nemůže výplatu přijímat, dává zvláštnímu příjemci pokyny. (§ 40 odst. 3, 4, 5 zák. č. 111/2006 Sb.) Rozhodnutí o ustanovení zvláštního příjemce je vydáváno v souladu s § 67 - § 75 správního řádu č. 500/2004 Sb., v z.p.p.

Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením v z.p.p. vymezuje zvláštního příjemce velmi stručně. Obsahově se vymezení velmi podobá definování zvláštnímu příjemci v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, zde jsou však použity pro komplexní úpravu pouze dva odstavce.

Dávky vyplácené osobám se zdravotním postižením slouží ke zmírnění sociálních důsledků jejich zdravotního postižení a k podpoře jejich sociálního začleňování. Příjemce dávky tento zákon nazývá oprávněnou osobou či zákonným zástupcem nebo jinou fyzickou

osobou, které byla nezletilá oprávněná osoba svěřena do péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu. (§ 20 odst. 2 zák. č. 329/2011 Sb.)

Specifikem je zde situace, kdy se zvláštní zákon ustanovuje jako jediný. Jedná se o případ, kdy oprávněná osoba nebo jiný zvláštní příjemce dávky nemůže dávku přijímat. Oprávněná osoba, příp. jiný příjemce dávky a zároveň také zvláštní příjemce musí s ustanovením zvláštního příjemce souhlasit. Pouze pokud jeho zdravotní stav nedovoluje vyjádřit se k tomuto, souhlas se nevyžaduje. (§ 20 odst. 3 zák. č. 329/2011 Sb.)

Ani v případě zvláštního příjemce výše zmíněného zákona legislativa neopomíjí povinnost využívat dávku ve prospěch oprávněné osoby a dle pokynů oprávněné osoby, s výjimkou osoby, které zdravotní stav znemožňuje tyto pokyny udělovat. Jestliže je zjištěno, že zvláštní příjemce neplní své povinnosti, nebo opadly-li důvody, pro které byl zvláštní příjemce ustanoven, Krajská pobočka ÚP zruší rozhodnutí, v prvním případě jej pak ustanoví jinou osobou. (§ 20 odst. 3 zák. č. 329/2011 Sb.) U příspěvku na mobilitu je dále zmíněna i povinnost písemně ohlásit příslušné krajské pobočce ÚP do 8 dnů změny ve skutečnostech rozhodných pro nárok na příspěvek na mobilitu a jeho výplatu a na výzvu stejného úřadu také prokázat skutečnosti rozhodné pro nárok na příspěvek a jeho výplatu, a to ve lhůtě 8 dnů ode dne doručení výzvy, není-li v této výzvě určena delší lhůta. Stejně tak zde spadá i povinnost zvláštního příjemce ohlásit skutečnosti rozhodné pro stanovení povinnosti vrátit příspěvek na zvláštní pomůcku, a to do 8 dnů. § 27 odst. 2 a 1 písm. a) a b) zák. č. 329/2011 Sb.) Vzniknuli by na dávce přeplatek, je povinen tento přeplatek zvláštní příjemce dle § 28 odst. 1 zák. č. 239/2011 Sb. vrátit, a to ať už se jednalo o vyplacení dávky neprávem nebo ve vyšší částce, než náležela a zvláštní příjemce to buď z okolností předpokládal či jinak způsobil.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí v z.p.p., právní předpis z 90. let 20. století rozšířil se svou s platností z roku 2013 novou formou náhradní rodinné péče a zároveň tak v této souvislosti začlenil zákonné vymezení výplat dávek pěstounské péče z pilíře sociálního zabezpečení.

Zvláštní příjemce se ustanovuje tehdy, jestliže příjemce dávky pěstounské péče nemůže přijímat, přičemž příjemcem dávky dle § 47u odst. 1 výše zmíněného zákona je oprávněná osoba a u nezletilé oprávněné osoby je jím jiná fyzická osoba, již byla oprávněná osoba příslušným orgánem svěřena do péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu, která s ustanovením zvláštního příjemce Krajskou pobočkou ÚP souhlasí. Souhlas se nevyžaduje, jestliže vzhledem ke svému zdravotnímu stavu podle vyjádření ošetřujícího lékaře nemůže tento souhlas podat. Zvláštním příjemcem nemůže být ten, jehož zájmy jsou ve střetu se zájmy oprávněné osoby. Vydání rozhodnutí o ustanovení zvláštního příjemce dávky

Krajskou pobočkou ÚP musí být jako v ostatních uvedených případech v souladu se správním řízením dle zák. č. 500/2004 Sb., správního řádu v z.p.p.

Opět musí zvláštní příjemce dbát na využití dávky ve prospěch oprávněné osoby. Při případném zažádání o písemném vyúčtování dávky jak od Krajské pobočky ÚP, tak od oprávněné osoby je zvláštní příjemce povinen podat písemné vyúčtování dávky ve lhůtě 1 měsíce ode dne doručení žádosti. (§ 47u odst. 4 zák. č. 359/1999 Sb.) Další lhůtu představuje 8 dnů pro nahlášení změny ve skutečnostech rozhodných pro nárok pro trvání nároku na dávku, její výši nebo výplatu dle § 47y odst. 1 zák. č. 359/1999 Sb.

Odpadly-li důvody, pro které byl zvláštní příjemce ustanoven nebo jestliže zvláštní příjemce neplní povinnosti uvedené v předcházejícím odstavci, Krajská pobočka ÚP je kompetentní ke zrušení rozhodnutí o ustanovení zvláštního příjemce. (§ 47u odst. 5 zák. č. 359/1999 Sb.)

3.6 INSTITUT ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE V ZAHRANIČÍ

V porovnání se zahraničím není Česká republika jedinou zemí, kde je institut zvláštního příjemce využíván. Za dalším příkladem nemusíme daleko. Zřejmě společná historie předurčila podobnost sociálního systému a některých jeho nástrojů stejně i jako zde tzv. „osobitného příjemce“ na Slovenské republice. V případě našich dalších sousedních států tomu již takto není.

Zvláštní příjemce **na Slovensku** nazýván „osobitný příjemca“, je legislativně ukotven stejně jako u nás vesměs napříč celým sociálním zabezpečením. Platný zůstává také fakt, že se jedná o administrativně náročný úkon a přidělen je institut pouze v obzvlášť závažných případech při řešení specifických a nepředvídatelných situací. Slovenské pojetí zvláštního příjemce může být pro české zákonodárce inspirativní ve své šíři situací, které zákon definuje, v praxi se navíc využívají pro výkon „osobitného příjemce“ v rámci obcí dotační programy. (MPSVR SR, 2017)

„Osobitného příjemca“, který je zodpovědný za účelné využívání sociálních dávek v prospěch rodiny může vykonávat jak instituce, tak fyzická osoba. Metodický pokyn pro výkon institutu vydán ze strany MPSVR SR neexistuje, upravován je většinou pouze ve vlastních pokynech, vnitřních předpisech, instituce, tedy právnické osoby, která jej vykonává. Např. „*Usmernenie pre klientov zaradených do Inštitútu osobitného príjemcu Města Stará Lubovňa*“ upravuje deset základních kroků, které musí být dodržovány. Jedná se např. o vydávání pouze nákupních poukázek, které může klient uplatnit ve vybraných prodejnách v rámci prvních 3 měsíců od ustanovení institutu nebo nárok až na 50 % z dávky peněžní formou při bezproblémovém dodržování pokynů pracovníka institutu po dobu 6 měsíců (viz příloha č. 2). (KUNDLOVÁ, 2017)

Výkon „osobitného příjemce“ prakticky zahrnuje vedení agendy žádostí, potvrzení a dohod, předkládání návrhů na zařazení do systému institutu nebo na ukončení uplatňování institutu, řízení účelného hospodaření s příjmy rodiny, koordinace plateb za nájem, elektřinu a komunální odpad, zabezpečuje asistenci při nákupech, kontrolu zakoupeného zboží, dále vede agendu dotací pro žáky z rodin v hmotné nouzi na stravu a školské potřeby, samozřejmě je také poskytování základního sociálního poradenství. (KUNDLOVÁ, 2017)

Sociální dávky jsou vypláceny v rámci institutu zvláštního příjemce „*Úradem práce, sociálnych vecí a rodiny*“ dle zákona č. 417/2013 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov, v z.p.p. z následujících důvodů:

a) z písenného oznámenia riaditeľa školy vyplynie, že oprávnená osoba nedbá o riadne

plnenie povinnej školskej dochádzky nezaopatreného dieťaťa,
b) *zistiť, že oprávnená osoba nevyužíva prídavok na svoj účel,*
c) *podľa oznámenia príslušného orgánu podľa zákona č. 372/1990 Zb. o priestupkoch v znení neskorších predpisov maloleté nezaopatrené dieťa, na ktoré sa oprávnenej osobe vypláca prídavok a príplatok k prídavku, spáchalo priestupok; to platí aj vtedy, ak maloleté nezaopatrené dieťa v čase spáchania priestupku nedovršilo 15 rokov veku a z tohto dôvodu správny orgán vec odložil alebo konanie o priestupku zastavil,*
d) *bolo nezaopatrenému dieťaťu alebo rodičovi tohoto dieťaťa uložené výchovné opatrenie*
e) *prídavok a príplatok k prídavku sa vypláca oprávnenej osobe, ktorá je poberateľ dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke v hmotnej núdzi alebo je fyz. osoba, ktorá sa s fyzickou osobou v hmotnej núdzi spoločne posudzuje a poskytuje sa im dávka v hmotnej núdzi a príspevky k dávke v hmotnej núdzi prostredníctvom osobitného príjemcu.“*

Jak zde můžeme vidět, česká legislativa konkrétní případy ustanovení zvláštního příjemce jako ta slovenská neupravuje. Institut zde má povahu výrazně represivního nástroje, ustanoven tak může být i bez souhlasu poběratele sociálních dávek na základě příslušného legislativního předpisu. Vyloučeno však, ale není také dobrovolné požádání o zařazení do institutu, a sice z důvodu potřeby pomoci při rozdělování měsíčního příjmu.

Zaměstnankyně oddělení sociálních věcí a bytové politiky Města Stará Ľubovňa a zároveň pracovnice pověřena výkonem institutu „osobitného príjemca“ Mgr. Bibiána KUNDLOVÁ (vlastní překlad, 2017) popisuje v zaslaném emailu ze dne 6. 2. 2017 náplň své práce následovně: „V současnosti máme v institutu zařazených 77 klientů, částka se kterou pracujeme se pohybuje okolo 14 000 € měsíčně. Klienti zařazení do institutu OP pobírají přiznané dávky věcnou, peněžitou nebo kombinovanou formou. To znamená – samotnému příjemci jsou vydávány poukázky na nákup ve smluvených prodejnách, poskytnuta hotovost nebo jim je poskytováno poradenství (asistence terénních pracovníků) při nákupu potravin, ošacení a osobních potřeb. Z dávek jsou uskutečňovány platby za náklady spojené s bydlením, výživné na děti, které byli rodičům dočasně odebráné z péče apod. Lidé pobírající sociální dávky navštěvují oddělení sociálních věcí cca 1-3krát týdně, a sice z důvodu vypisování nákupních poukázek, poradenství, kalkulací dávek, administrativní pomoci při vyplňování formulářů apod. Přístup ke každé rodině je individuální, stejně tak jako plánování kalkulací výdajů realizované ve spolupráci s klientem. Na základě finančního plánování jsou stanovené limity výběrů závisící od výšky sociální dávky a potřeb rodiny.“ Konkrétně pracovnice města Stará Ľubovňa přerozděluje následující:

Pověření zvláštního příjemce ZAHRNUJE	<ul style="list-style-type: none"> • přídavek na dítě • rodičovský příspěvek • příspěvek při narození dítěte • dávka v hmotné nouzi • ochranný příspěvek • aktivační příspěvek • příspěvek na nezaopatřené dítě • příspěvek na bydlení • výživné (jen na základě souhlasu)
Pověření zvláštního příjemce NEZAHRNUJE	<ul style="list-style-type: none"> • dávky důchodového pojištění • příspěvky TZP

Tab. 4 Výkon zvláštního příjemce MěÚ Stará Lubovňa (vlastní dle KUNDLOVÁ (2017))

Tabulka uvádí sociální dávky, se kterými se v praxi zvláštní příjemci jakožto právnické osoby potýkají, neznamená to však, že např. na dávky důchodového pojištění ustanovit institut nelze, ba naopak. Nyní si uvedeme všechny slovenské legislativní předpisy (pro přesnost uvedeny v originálním znění), které zvláštního příjemce zmiňují, a do souvislosti si je uvedeme v kontextu ČR.

Komparací legislativy ČR a SR v oblasti sociálního zabezpečení, resp. zákonů týkajících se sociálních dávek saturujících různé sociální situace se zaměřením na ukotvení institutu zvláštního příjemce, byly zjištěny četné rozdíly. Konkrétní odlišnosti, příp. také shody v legislativě jsou popsány v komentáři u jednotlivých právních předpisů.

Zákon č. 600/2003 Z. z. o prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z. z. o sociálnom poistení v znení neskorších predpisov

- Soc. dávka přídavek na dítě je na rozdíl od ČR na Slovensku upravena samostatným zákonem, legislativa u obou zemí institut zvláštního příjemce (dále jen ZP) umožňuje.

Zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

- Soc. dávka rodičovského příspěvku je na rozdíl od ČR (zde dle zák. č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře v z.p.p.) na Slovensku upravena samostatným zákonem, legislativa u obou zemí institut ZP umožňuje.

Zákon č. 383/2013 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov

- Soc. dávka příspěvek při narození dítěte je obdobná české sociální dávce porodné ČR (zde upravována dle zák. č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře v z.p.p.), legislativa u obou zemí institut ZP umožňuje.

Zákon č. 201/2008 Z. z. o náhradnom výživnom a o zmene a doplnení zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení nálezů Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 615/2006 Z. z. v znení zákona č. 554/2008 Z. z.

- V ČR není jako na Slovensku výplata náhradního výživného prováděna, tento slovenský právní předpis vysloveně institut ZP nezmiňuje, dle § 8 odst. 3 nicméně dává žadateli o dávku možnost vyplácet na jakýkoliv účet banky, pokud by tedy sám žadatel o ZP požádal, úřad je povinen takové žádosti vyhovět.

Zákon č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

- Soc. dávka příspěvek na péči o dítě je na rozdíl od ČR (zde upravena zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v z.p.p.) na Slovensku upravena samostatným zákonem, slovenská legislativa ZP na rozdíl od české však neumožňuje.

Zákon č. 627/2005 Z. z. o príspevkoch na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa v znení zákona č. 561/2008 Z. z..

- V ČR jsou tyto sociální dávky zahrnuty pod dávky pěstounské péče vypláceny dle zák. č. 359/1999, o sociálně-právní ochraně dětí, v z.p.p., slovenská legislativa ustanovení ZP na tyto sociální dávky neumožňuje.

Zákon č. 461/2003 Z. z. Zákon o sociálnom poistení

- Právní předpisy ČR upravují sociální pojištění několika samostatnými zákony, jak lze vidět, na Slovensku se jedná o jediný zákon, právní úpravy obou zemí se však v možnosti využívat ZP shodují.

Zákon č. 417/2013 Z. z. Zákon o pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a dopl. niekt. zákonov

- Ustanovení ZP je na Slovensku stejně jako v ČR u dávek hmotné nouze umožněno, škála sociálních dávek, které však slovenská legislativa upravuje je rozmanitější, a sice navíc o ochranný příspěvek, aktivační příspěvek, příspěvek na nezaopatřené dítě a nakonec také v ČR zahrnutou sociální dávku v systému státní sociální podpory dle zák. č. 117/1995 Sb., příspěvek na bydlení.

Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov

- Právní úprava týkající se sociálních dávek na Slovensku pro TZP je komplexní úpravou – v ČR existují na tuto oblast dva samostatné předpisy, které navíc oba ustanovení ZP zahrnují, slovenská legislativa tento případ dovoluje pouze u peněžní příspěvek na opatrování a na peněžní příspěvek na osobní asistenci, který supluje český příspěvek na péči pro dospělého jedince.

Zákon č. 238/1998 Z. z. o príspevku na pohreb v znení neskorších predpisov

- Soc. dávka příspěvek na pohřeb je na rozdíl od ČR (zde upravena zák. č.117/1995., o státní sociální podpoře v z.p.p.) na Slovensku upravena samostatným zákonem, slovenská legislativa ZP na rozdíl od české však neumožňuje.

Co se týká **Polské republiky**, legislativní úpravu zvláštního příjemce bychom zde hledali marně. Informaci potvrdila i koordinátorka projektu „*Mezinárodní spolupráce sociálně aktivizačních služeb*“ HANTÁKOVÁ (2017). Cílem projektu bylo porovnat využívané metody v jednotlivých zemích u cílové skupiny rodin s dětmi. V Polsku se jednalo konkrétně o navázanou spolupráci s Městským centrem sociální pomoci Krakov. Výplatu sociálních dávek v rámci systému sociálního zabezpečení provádí dle tamějšího zákona o sociální pomoci prostřednictvím obcí s rozšířenou působností, resp. na pokladnách středisek sociální pomoci, tzv. „*osrodek pomocy społecznej OPS*“. Jak již bylo řečeno, v Polsku tedy oficiálně institut nefunguje, avšak stále je zde možnost zasílat část financí na bankovní účet nájemci, škole apod. (JUŘIČKOVÁ a kol., 2013, s. 58-60)

Dotaz ohledně využívání zvláštního příjemce v sousedním **Německu** byl směřován prostřednictvím emailu na České velvyslanectví sídlící v Berlíně. Pověřená pracovnice PETRÁŇOVÁ (2017) otázku konzultovala s česko-německou právní kanceláří LOH Rechtsanwälte, která se zabývá právem v obou zemích, a dle kanceláře jim institut znám není. Konkrétnější odpovědí pak zareagovala pracovnice advokátní kanceláře LOH v Berlíně poskytující právní poradenství. Emailová komunikace je k nahlédnutí v příloze č. 8.

Nutno zopakovat, že zřejmě společná historie ČR a SR předurčila podobnost ve využívání institutu, stejně jako celého systému sociálního zabezpečení. Další zahraniční země institut sice nevyužívají, věřím však, po podobné situace řeší jinými nástroji, ať už preventivní povahy, tak restriktivními opatřeními.

Shrnutí

Představili jsme si systém sociálního zabezpečení a jednotlivé legislativní předpisy jeho tří pilířů a obecné ukotvení institutu zvláštního příjemce v něm. Dále jsme se zabývali předpoklady osobnosti, která institut vykonává a porovnali jsme využívání institutu také se zahraničními zeměmi, detailněji konkrétně u Slovenské republiky, kde je po ČR nejvíce rozšířen.

Empirická část

Empirická část se věnuje výzkumnému šetření realizovanému v rámci neziskové organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně, jehož předmětem je využití institutu zvláštního příjemce a s ním spojená možná úskalí.

Za pomoci případových studií objasníme situace jedinců a rodin, ve kterých je možné zvláštního příjemce sociálních dávek ustanovit, popíšeme faktory, které k tomuto opatření mohly vést, na základě jakých podnětů tak lze učinit a jak konkrétně je institut v rámci sociální práce a prostřednictvím jedné ze sociálních služeb s rodinou vykonáván.

Strukturované rozhovory s pracovníci Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi, nám pak objasní již roli samotného zvláštního příjemce, povinnosti spojené s výkonem institutu a nakonec i překážky či problémy, které mohou nastat.

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. ve Vsetíně

Obr. 1. Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín (AD, 2011)

Nestátní nezisková organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi právní formy obecně prospěšná společnost byla založena roku 2002 městem Vsetín. Svoji činností toho roku navázala na Krizové centrum pro ženy a matky s dětmi vzniklé již v dubnu 1999. Současně zde fungovala několik let také Linka důvěry, jejíž provoz byl již ukončen.

Posláním organizace je poskytovat poradenství, pomoc a podporu lidem v situacích, které nejsou schopni zvládnout vlastními silami.“. Pomoc a podpora je těmto osobám poskytována v souladu se zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v z.p.p. v rámci těchto registrovaných sociálních služeb:

- azylový dům pro ženy a matky s dětmi,
- sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi,

- odborné sociální poradenství.

Cílem **pobytové služby azylového domu pro ženy a matky s dětmi** je, aby žena nebo matka byla schopna zajistit pro sebe a své děti samostatné bydlení, aktivně a samostatně řešit veškeré problémy v běžném životě a řádně pečovat o své děti. Sociální služba azylový dům nabízí svým uživatelům v případě ztráty bydlení, rozvodu či případě domácího násilí dočasné ubytování (na dobu 4 měsíců s možností prodloužení na 0,5 roku) v 8 pokojích o celkové kapacitě 23 lůžek s možností zajištění stravy, celkové hygieny těla, praní, žehlení. V rámci nepřetržitého provozu zde funguje základní sociální poradenství, zprostředkování kontaktu na další instituce, pomoc při vyřizování osobních záležitostí a pomoc při uplatňování práv a oprávněných nároků uživatelů. Mimo tyto činnosti se v prostorách azylového domu týdně koná aktivita projektu „Made by...“, jehož účastnice získávají poznatky z oblasti finanční gramotnosti, pomáháno je jim také při vyhledávání zaměstnání a prodej vlastních výrobků umožňuje získat těmto ženám také alespoň drobný finanční příjem. (AD, 2017)

Další službou sociální prevence poskytovanou Azylovým domem pro ženy a matky s dětmi o.p.s. je **Terénní asistenční služba v rodinách s dětmi** legislativně ukotvena jako Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi zaměřená na praktickou pomoc a podporu v situacích, kdy rodič(e) z různých důvodů nedokáže svým dětem zajistit adekvátní podmínky k jejich rozvoji, zároveň však mají snahu svoji situaci zlepšit. Služba je poskytována bezplatně, působí přitom v rámci ORP Vsetín a Vizovice, Valašské Klobouky, Bystřice pod Hostýnem a Zlín. Schůzky s uživateli jsou realizovány v jejich přirozeném prostředí vždy po předchozí dohodě, pracovník případně využívá školící prostory organizace a dbá také na potřeby uživatelů, schůzky plánuje flexibilně. Spektrum poskytovaných činností je široké, přesvědčili jsme se o tom již v teoretické části. Během roku skupina pracovníků realizuje pro uživatele ať už svépomocí či z financí projektů různé aktivity – např. velikonoční pečení beránek, vánoční pečení perníčků, jednodenní výlety do okolí atd. (AD, 2017)

Návaznou a komplementární službou je služba **odborného poradenství Poradny pro rodinu**. Nabízí právní, psychologické a sociální poradenství, rodinou mediaci při řešení konfliktů během rozvodu nebo mezigeneračního soužití a dále asistované kontakty rodičů s dětmi za přítomnosti odborníka. Prostřednictvím internetové schránky důvěry pak pracovnice odpovídá na anonymní dotazy, a to do 7 dnů od obdržení emailu. Rozšířené poskytování právního poradenství nyní umožňuje další realizovaný projekt, konkrétně se jedná o pomoc obětem trestné činnosti. (AD, 2017)

Personálně je organizace aktuálně zajištěna více jak 30 kmenovými zaměstnanci (Příloha č. 3 Organizační struktura AD Vsetín). Probíhající projekt „Na cestě k rozvoji“

umožňuje zejména sociálním pracovníkům a pracovníkům v sociálních službách profesní rozvoj, zlepšení předpokladů pro výkon jejich profese a zvýšení jejich potenciálu pro výkon sociální práce, a tedy i kvality a udržitelnost poskytovaných sociálních služeb. Projekt Novým pohledem je zaměřen na budování kapacity a rozvoj organizace v oblastech strategického plánování, financování, fundraisingu, marketingu a PR. V průběhu roku se poté pravidelně konají také kazuistické semináře, kde si pracovníci vyměňují informace o konkrétních případových pracích pod vedením zkušené lektorky, a supervize. Také sama organizace nabízí akreditované vzdělávání, programy a besedy pro studenty základních a středních škol nebo přednáškovou činnost pro odbornou i laickou veřejnost. (AD, 2017)

Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín je dále spoluzakladatelem potravinové banky, která bojuje proti hladu a plýtvání potravinami, každoročně se účastní také Národní potravinové sbírky. Co se týká oslovování veřejnosti, roku 2016 se již po druhé konala akce „Noc venku“, která na celonárodní úrovni otevírá problematiku bezdomovectví a dává možnost veřejnosti vyzkoušet si přespát venku. (AD, 2017)

Nástroj institutu zvláštního příjemce zavedla terénní, později i pobytová služba Azylového domu pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín do praxe roku 2011. Vzhledem ke strohému ukotvení institutu legislativou se přitom roku 2011 vedení organizace písemně obrátilo na Odbor sociálních věcí Krajského úřadu Zlínského kraje s žádostí o vyjádření ve věci ustanovení zvláštních příjemců dávek státní sociální podpory z řad poskytovatelů sociálních služeb. Vedení příslušného odboru se v tomto období rozhodlo praxi ustanovení zvláštních příjemců, původně zrušený institut na základě zpochybnění inspekcí sociálních služeb, obnovit a organizaci byly sděleny okolnosti, za kterých není výkon opatření v rozporu se zásadami poskytování sociálních služeb. V dopise (viz příloha č. 4) je přes výkon zvláštního příjemce apelováno na nepřebírání zodpovědnosti za uživatele služby, dodržování výkonu pracovně výchovné činnosti a vedení uživatele k samostatnosti. Zásady jsou přitom naplněny v případě nastavení institutu ve dvou rovinách, a sice ve vnitřních pravidlech poskytovatele a také při individuální práci s uživatelem. Konkrétně jde o vymezení situací, kdy se opatření využije, u kterých uživatelů a v jakých případech, v jakém období a jak se při tom bude s uživateli pracovat. (AD, 2017)

Kolektiv pracovníků jednotlivých organizačních struktur na základě tohoto doporučení tedy zakomponoval požadavky Krajského úřadu Zlínského kraje do procedurálních standardů kvalit sociálních služeb, standardu č. 2 „Ochrana práv klientů“ a standardu č. 5 „Plánování a průběh služby“. (AD, 2017)

Proces realizace ustanovení a výkonu zvláštního příjemce

Zvláštní příjemce může být ustanoven pouze na základě pověření organizace (viz příloha č. 5) vydáno klíčovému sociálnímu pracovníkovi a na základě písemné dohody tohoto pracovníka a uživatelky (viz příloha č. 6), které je nutno doložit spolu se žádostí příslušnému úřadu. Sepsání dohody přitom vychází z potřeb uživatelky a její dobrovolnosti. Po ustanovení zaměstnance organizace zvláštním příjemcem jsou sociální dávky uživatele vypláceny příslušným úřadem na zvláštní účet organizace (zřízený u banky bez poplatků za běžné úkony) a disponováno je s nimi tak, aby finance přednostně pokryly nutné výdaje, jako je platba za pobyt uživatelky, strava dětí, splátky a jiné. (AD, 2017)

Efektivita a funkčnost institutu zvláštního příjemce se reviduje v pravidelných intervalech, zhodnocen je dopad a efekt institutu zvláštního příjemce jak ze strany uživatelky, tak ze strany klíčového pracovníka. Opatření je přechodné - v rámci pobytové služby azylového domu se jedná o období pobytu uživatelky ve službě, tzn. na období 4 měsíců, ve výjimečných případech až na 0,5 roku či 1 rok dle okolností prodloužení smlouvy o poskytování sociální služby, v rámci terénní služby poté zpravidla na 1 rok. (AD, 2017)

Ve spolupráci s uživatelem je vedena dokumentace, ve které jsou evidovány veškeré příjmy a výdaje spojené s výkonem zvláštního příjemce. Celkový přehled výdajů ZP, který se sestává z tabulky ZP (viz příloha č. 7), výdajových pokladních dokladů a stvrzenek o výběru z bankomatu při výběru kartou či výběru na přepážce banky, se odevzdává účetní organizace, která porovnává měsíční pohyby na odděleném účtu ZP organizace dle rodných čísel uživatelů.

Zvláštní příjemce musí brát v potaz nepřebírání zodpovědnosti za uživatele, pravidelné sestavování podrobných rozpočtů za spoluúčasti uživatelů, posilování kompetentnosti uživatelů v nakládání s penězi a dále také mnoho dílčích administrativních úkonů. Mimo fyzické výkazy je vedena také pracovníky všech ORP sdílená elektronická evidence zvláštního příjemce, která sleduje měsíční celkové zůstatky financí jak na bankovním účtu, tak fyzicky na pokladně AD, která je zabezpečena v uzamykatelné skříňce a vždy čtvrtletně je prováděna inventura hotovosti, za kterou odpovídá vedení organizace.

Abychom shrnuli důležité – cílem zvláštního příjemce je účelně čerpat sociální dávky a využívat je k zabezpečení základních potřeb jednotlivých členů rodiny v případech, kdy je uživatel v takových schopnostech a dovednostech oslaben, aby nedocházelo k prohlubování dlouhodobé finanční tísně, a tedy ohrožování nezaopatřených dětí. Při nácviku hospodaření

sociální pracovníci využívají efektivní metody práce založené na vedení, podpoře a motivaci uživatele finanční hospodaření samostatně zvládat. (AD, 2017)

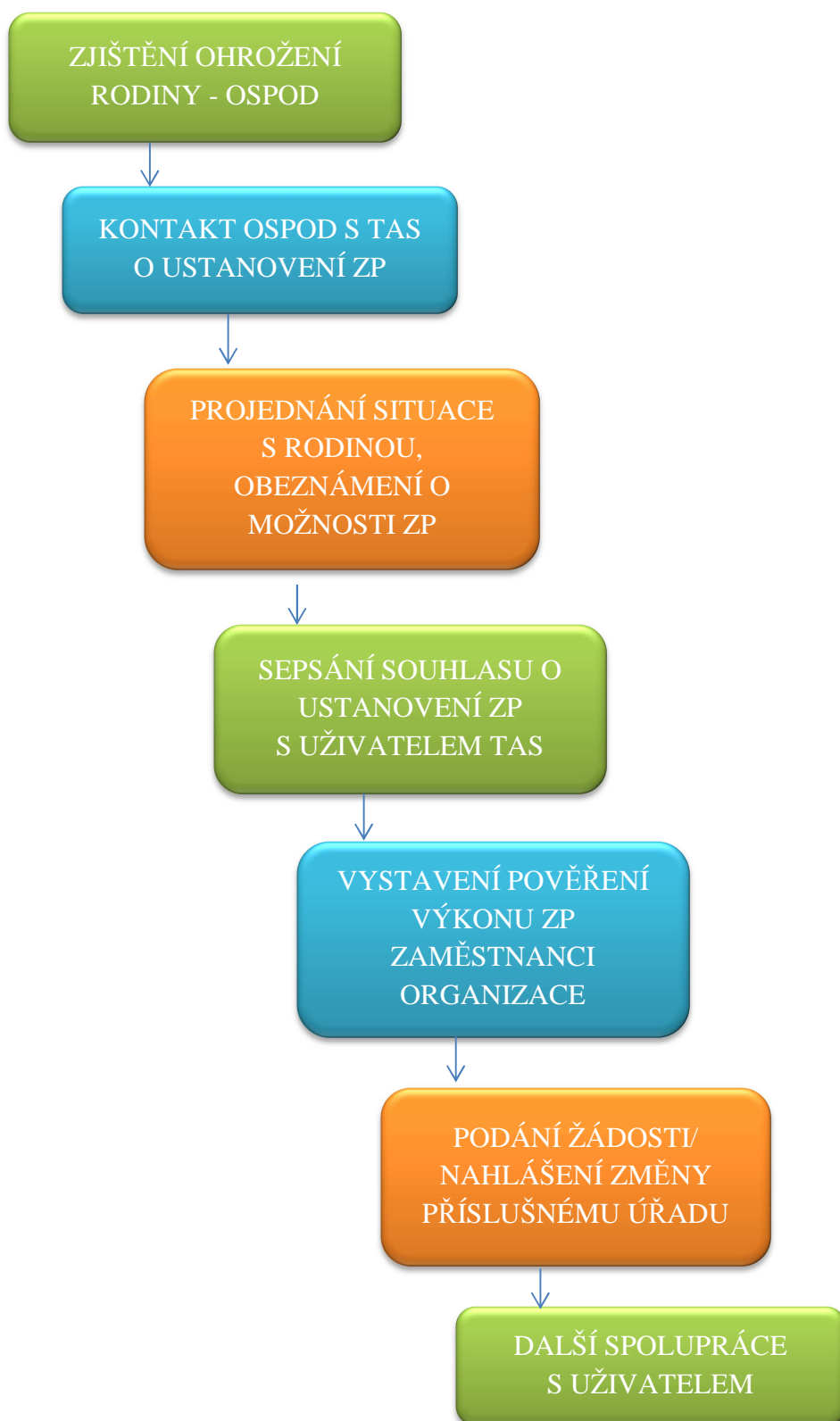

Schéma 4. Proces ustanovení ZP u uživatele TAS (vlastní)

4 VÝZKUMNÉ ŠETŘENÍ

Prostřednictvím výzkumného šetření byla za pomoci případových studií a rozhovorů s oslovenými uživateli a pracovníky Azylového domu pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín provedena analýza využití a úskalí institutu zvláštního příjemce v rámci Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi.

4.1 Stanovení cílů

Cílem výzkumného šetření je zjistit, v jakých situacích je institut zvláštního příjemce v rodinách ohrožených sociální exkluzí využíván a z hlediska výkonu institutu pověřenou osobou, s jakými obtížemi se při jeho realizaci potýká.

Pro adekvátní vyhodnocení výzkumného cíle jsme stanovili cíle dílčí:

- analyzovat způsob využití institutu zvláštního příjemce,
- definovat úskalí využití institutu zvláštního příjemce.

4.2 Metodologie výzkumného šetření

Pro naplnění stanovených cílů byly použity metody kvalitativního charakteru. Konkrétními metodami byly zvoleny kazuistika a strukturovaný rozhovor. **Kazuistika** se začala využívat jako výzkumná strategie na počátku 20. století a představovala výhodu nejen pro výzkumné „objekty,“ ale i pro teorii jednotlivých disciplín nebo také důležitou formu bádání primárně v etnografickém (antropologickém), sociologickém a psychologickém výzkumu (ŠVARŤÍČEK A ŠEDOVÁ, s. 97, 2007). Kazuistika obsahuje členění na anamnézu rodinnou, osobní, průběhem spolupráce uživatelky s TAS včetně aktuální situace a prognózy. Ke standardní aktivitě jak v kvalitativním, tak v kvantitativním výzkumu nakonec patří dle HENDLA (2008, s. 131) samozřejmě také **studium spisové dokumentace**, jelikož právě analýza dokumentů výzkumníkovi umožňuje přístup k informacím, které by se jiným způsobem získávaly těžko a taktéž se hodí pro doplnění poznatků získaných jinou cestou. Pro účely této diplomové bakalářské práce byly použity informace ze sociální dokumentace, tedy rodinných anamnéz, individuálních plánů, zápisů intervencí za dobu spolupráce uživatele se službou TAS a výstupů z kazuistických seminářů, který je součástí individuálního

plánování. Údaje sloužily jako podklady pro vypracování kazuistik jednotlivých uživatelů. Získaná data z dokumentace jsem pro úplnost doplnila informacemi z volného rozhovoru s terénními sociálními pracovníci TAS v rodinách s dětmi, ve kterém jsem jim pokládala otázky cílené na způsob využití institutu zvláštního příjemce.

Druhou výzkumnou metodu představuje **rozhovor/interview**, nejobtížnější avšak nejvýhodnější metoda pro získávání kvalitativních dat. Při jeho zvládnutí totiž dle MIOVSKÉHO (2006, s. 155) „*nejde pouze o získání potřebných sociálních dovedností a citlivosti, ale také o kultivaci schopností pozorovat (jak introspektivní, tak extrospektivní pozorování) a umění obě metody vzájemně provázat a dokázat z nich vytěžit maximum.*“ Jako metodu shromažďování dat o realitě, „*která spočívá v bezprostřední verbální komunikaci výzkumného pracovníka a respondenta.*“ popisuje rozhovor naopak CHRÁSKA (2007, s. 182). Ze všech druhů rozhovorů, které ve své knize uvádí HENDL (2008, s. 174), byl zvolen **rozhovor polostrukturovaný**, neboli tzv. expertní. Dle ŠVAŘÍČKA a kol. (2007, s. 160) jde o interview vycházející z předem připraveného seznamu témat a otázek. Je pouze na tazateli, zda volně pořadí či znění otázek zamění, nebo ponechá určité pasáže rozhovoru v plně strukturované podobě, MIOVSKÝ (2006, s. 160) však připomíná, že je vhodné průběžně si ověřovat, zda jsme odpověď správně pochopili, popřípadě můžeme klást doplňující otázky a tím tak poté rozpracovat téma do hloubky.

4.3 Cílová skupina a organizace výzkumného šetření

S organizací Azylový dům pro ženy a matky s dětmi jsem se seznámila v rámci dlouhodobé odborné praxe bakalářského studia. Již krátce po jeho ukončení jsem byla oslovena vedením s pracovní nabídkou, kterou jsem přijala, a v současnosti zde pracuji jako terénní sociální pracovníce Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi pro ORP Vsetín. Do terénu jsem tedy vstupovala jako jedinec zasvěcený, dle ŠVAŘÍČKA et al. (2007, s. 76) jako člověk, „*který se stýká se svými respondenty i mimo rámec výzkumu*“, a sice v rámci každodenního pracovního procesu.

Cílem výzkumného šetření kvalitativní povahy je reprezentace výzkumného vzorku problematiky využívání institutu zvláštního příjemce napříč sociálním zabezpečením, resp. ustanovení tohoto institutu u sociálních dávek ze všech sociálních pilířů. Cílovou skupinu kvalitativního výzkumného šetření tvoří pět uživatelék Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi, které s touto službou navázaly dobrovolně spolupráci na doporučení OSPOD,

a zároveň právě OSPOD v rodině inicioval ustanovení institutu na základě ohrožení rodiny sociální exkluzí, a dále terénní sociální pracovnice organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s., které se s výkonem institutu setkaly buď v minulosti či jej nyní vykonávají.

Volba výzkumných vzorků probíhala metodou prostého záměrného výběru, který spočívá v tom, že *„vybíráme mezi potencionálními účastníky výzkumu (j. účastníky splňujícími určité kritérium nebo soubor kritérií) toho, který je pro účast ve výzkumu vhodný a současně s ní také souhlasí“* (MIOVSKÝ, 2006, s. 136). Kritériem mi při výběru výzkumného souboru uživatelů byla spolupráce rodiny s OSPOD, navázaná spolupráce s TAS a samozřejmě souhlas uživatele s ustanovením institutu.

Výběr účastníků do výzkumného šetření došlo v prosinci roku 2016, kdy byly osloveny klíčové pracovnice uživatelů pro upřesnění informací v rámci případových studií. V únoru 2017 se poté uskutečnily rozhovory s pracovníci Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi, na základě zmapování jejich předchozí zkušeností s výkonem institutu.

4.4 Vlastní výzkumné šetření

Kazuistiky

Pro účel výzkumného šetření bylo vybráno 5 kazuistik klientů z různých ORP Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín, u kterých byl ustanoven zvláštní příjemce sociálních dávek jako opatření prevence sociální exkluze. Uvedené informace jsem čerpala ze spisové dokumentace terénní služby. Kazuistika č. 1 demonstruje situaci neúčelného využívání příspěvku na bydlení u matky samoživitelky, kazuistika č. 2 popisuje výkon zvláštního příjemce dvěma pracovníky, a sice pracovníci městského úřadu a pracovníkem Terénní asistenční služby u ovdovělé ženy s dcerou. Kazuistika č. 3 se zaměřuje na výkon institutu v pěstounské rodině, kazuistika č. 4 nastiňuje situaci využívání zvláštního příjemce u matky s psychiatrickou diagnózou a kazuistika č. 5 objasňuje sociální práci za výkonu zvláštního příjemce u matky po odebrání dítěte z její péče.

KAZUISTIKA č. 1 - paní Ivana, 28 let

Spolupráce uživatelky s TAS byla navázána v červnu 2015 na doporučení OSPOD. Spis OM veden na OSPOD z důvodu záměru matky dát své dítě k adopci.

Rodinná anamnéza

Paní Ivana se narodila do manželství jako jedináček. Než dovršila zletilosti, její rodiče se rozvedli kvůli alkoholismu otce, o několik let později si našla matka nového partnera, se kterým si adoptovala holčičku. Matka tehdy pracovala ve školní jídelně jako kuchařka, kterou se vyučila, dceru vždy vedla k zodpovědnému plnění povinností. Otec získal výuční list na oboru technicky zaměřeného učiliště, zaměstnán byl jako dělník, rodina se kvůli němu dostala před rozvodem do finanční tísně. Na rodinu měla velký vliv babička uživatelky ze strany matky, která dosud žije. Rodina žila ve městě, aktivně se zapojovali do zde konaných společenských akcí. Rodiče matky se nyní nestýkají, ani s partnerem matky uživatelky nenavázala vlídný vztah, kontaktu se spíše vyhýbají, matka dceři však občas vypomáhá s hlídáním syna nebo jí pomůže obstarat vybavení do bytu.

Osobní anamnéza

Paní Ivana vystupovala od mala jako introvertní dítě, komunikace jí dodnes dělá obtíže, zejména s cizími lidmi a při jednání s institucemi. Za podpory již rozvedené matky, které byla svěřena do péče, vystudovala učební obor obchodní akademie. S matkou však nadále domácnost sdílet nechtěla a odstěhovala se na Ostravsko za novým partnerem. Vztah netrval dlouho, a tak matka odcestovala do zahraničí, kde otěhotněla. Otce nikdy do RL neuvedla, když se o těhotenství dozvěděla, dítě chtěla dát k adopci do péče své matce. Tento krok nakonec nečinila, za podpory matky získala samostatné bydlení a syna vychovávala jako samoživitelka bez nároku na výživné. Kolem třetího roku syna Ondřeje přestává matka zvládat domácnost a je kvůli neplacení nájemného vyhozena z bytu na ulici. Pracovnice OSPOD tehdy matce nabídla spolupráci s TAS a směřuje ji i se synem na azylový dům pro ženy a matky s dětmi.

Průběh spolupráce uživatelky s TAS s ohledem na výkon institutu zvláštního příjemce

12/2014 – 5/2015

Pobyt matky a jejího syna na azylovém domě pro ženy a matky s dětmi (dále jen AD), pomoc s vyhledáváním samostatného bydlení, matka si podává žádost o startovací byt, na AD se matka projevuje jako péče o syna schopna, avšak nedůsledná, mj. také co se týká plnění

základních záležitostí (např. platby nájmu, schůzky na ÚP ČR), z AD odchází matka s dluhem za pobyt ve výši 10.200 Kč z důvodu sankčního vyřazení z evidence ÚP ČR, matka předběžně souhlasí s docházením terénní pracovníce do rodiny a ustanovením zvláštního příjemce (dále jen ZP) kvůli oslabeným schopnostem hospodařit.

6/2015 – 12/2015

Matka se stěhuje z AD do přiděleného startovacího bytu, navazuje spolupráci s TAS, je jí ustanoven ZP prostřednictvím kterého se hradí dluh na AD a nájemné za pravidelného sestavování rozpočtu, nárazově matka dochází do zaměstnání na úklidy, TAS pomáhá opakovaně vyřídit soc. dávky, vyřídit záležitosti spojené se stěhováním, nástupem syna do MŠ a zajištěním logopedické péče, matka vedena k zodpovědnosti, TAS navrhuje ukončení spolupráce, což matka odmítá, žádá o podporu i nadále, na podzim matka získává zaměstnání, ZP je tedy ukončen, koncem roku 2015 TAS zjišťuje zhoršení situace v rodině - matka opět nehradí platby nájemného, nemá vyřízeny dávky, TAS matku aktivizuje a podporuje v řešení.

1/2016 – 6/2016

Matka si vyřizuje splátkový kalendář na dlužnou částku nájmu ve výši 14 000 Kč, s matkou je probírán zodpovědný přístup k financím, své kroky nedokáže zdůvodnit, do dubna vyřazena u evidence ÚP ČR, na výzvy doložení soc. dávek nereagovala, je bez finančních prostředků, nastupuje do zaměstnání – zjištěno, že má matka exekuce kvůli neplacení pojistného na auto, do výplaty matce zprostředkována potravinová pomoc, doprovázena do RK k platbám nájmu, podpora při vyhledávání vhodnějšího zaměstnání vzhledem k péči o syna – matka evidována na ÚP ČR, duben 2016 opět ustanovení ZP - matka začíná plnit dluh za komunální odpad MěÚ, dluh na AD a splátkový kalendář u RK matka také, z financí ZP šetří na letní tábor, je jí prodloužena nájemní smlouva, matka podporována v rozvoji syna.

7/2016 – 12/2016

Matka stále pobírá sociální dávky, příležitostně si vydělává na DPP úklidem, v rámci ZP pracovník mimo běžné výdaje a aktualizaci rozpočtu šetří na kroužek pro syna a vybavení domácnost, matka se účastní kurzu finanční gramotnosti na ÚP ČR, pokračuje v hrazení dluhů (1 z dluhů zcela splacen), matka motivována k pravidelnému domácímu procvičování řeči u syna, syn mění MŠ, matka řeší fyzické napadení s expřítelem, zajištění volnočasové aktivity synovi, syn tam však kvůli časté nemocnosti nedochází, absence trvá i později - matka je údajně vytížená brigádou, na kterou chodí, avšak pozdě informuje ÚP ČR a z evidence je

vyřazena, matka je motivována k přípravě syna k zápisu, lepší spolupráci s MŠ, matka omezuje kontakt s terénní pracovníci, avšak povinnosti si plní.

Aktuální situace v rodině, úskalí výkonu institutu, prognóza spolupráce

Ustanovení ZP u uživatelky stále trvá, současným příjmem matky jsou dávky hmotné nouze (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení) a dávky státní sociální podpory (přídavek na dítě, příspěvek na bydlení) v celkové výši 8.850 Kč, přičemž měsíční výše nájemného z toho činí 4.100 Kč. Matce se v rámci institutu daří plnit splátkový kalendář RK 1 000 Kč měsíčně, kdy bylo k 1/2017 uhrazeno z celkového dluhu 15.000Kč a dále měsíčně 500 Kč (příp. více dle možností) dluh za pobyt v AD, který byl snížen na 1.800 Kč z původních 10.200 Kč. Uživatelka hradí nájemné měsíčně sama, příp. za doprovodů, rozpočet je aktualizovaný dle přivýdělku matky z DPP, který má vliv na výši sociálních dávek.

V případě této uživatelky se naskytlo úskalí při výkonu institutu zvláštního příjemce několik. V první řadě jde o osobnost samotné uživatelky, konkrétně její nezodpovědné jednání, dále přerušení výkonu vzhledem k nástupu do zaměstnání a tedy nemožnost kontinuální práce ze strany sociální pracovníce, dále nespolečné spolupráce matky s TAS, která je dle uživatelky zapříčiněná ne úmyslným jednáním, avšak časovou zaneprázdněností uživatelky brigádou, díky které má nestabilní příjem z vícera zdrojů. A v neposlední řadě se jedná také o možnost nesdělování platných informací ohledně příjmů uživatelky právě z přivýdělku, na jehož základě nemusí pravidelné sestavování rozpočtů plnit zcela plnit svůj účel, je nicméně alespoň demonstrativní.

Účelnost institutu ZP byla 1/2017 přehodnocena jak s matkou, tak s pracovníci OSPOD, trvat bude zcela určitě do května 2017, kdy by měla mít matka uhrazeny všechny pohledávky, příp. dříve dle nástupu matky do zaměstnání na hlavní pracovní poměr, ke kterému je stále motivována. Poté bude matka v oblasti financí intenzivněji podporována. Rizikem jsou zde výkyvy v nezodpovědnosti paní Ivany.

KAZUISTIKA č. 2 - paní Monika, 37 let

Spolupráce uživatelky s TAS byla navázána v lednu 2013 na doporučení OSPOD. Spis OM veden na OSPOD na základě podnětu ze ZŠ ohledně nedostatečné školní přípravy žačky a zanedbávání hygieny.

Rodinná anamnéza

Paní Monika se narodila věkově starším rodičům jako druhé dítě. V jejích třech letech jí zemřela matka, na její a bratrovu výchovu zůstal sám otec za dopomoci své babičky, bydleli tehdy v rodinném domku u zahradnictví, které vlastnila sestra otce a rodině byla oporou. Otec uživatelky pracoval v pekárně jako řidič rozvozu, jeho režim péči o děti příliš nevyhovoval. Starší bratr paní Moniky byl z domova za doby rané dospělosti vyhozen za tendence nezapojovat se do chodu domácnosti a také nepřispívání na domácnost. Dnes je z něj osoba bez přístřeší, paní Monika se s ním stýká cca 3x ročně, kde bratr přebývá, neví. Otec uživatelky již nežije, pouze jeho sestra, se kterou se paní Monika nestýká. Jedinou vzdálenější rodinu představuje pro paní Moniku dcery jejího partnera z prvního manželství.

Osobní anamnéza

Paní Monika, vystudovaná zahradnice praktické školy, 2 roky po dokončení formálního vzdělávání vypomáhala své tetě v zahradnictví. Zde také potkala svého partnera a po nedlouhé známosti se k němu nastěhovala do bytu. Jednalo se o 15 let staršího muže, a přestože trpěl chronickou nemocí, paní Monika s ním ve svých 22 letech otěhotněla a narodila se jim dcera. Než ta nastoupila do MŠ, matka si vyřídila tehdy částečný ID, dnes ID 1. stupně, s partnerem střídavě měnili zaměstnání, stabilní příjem rodina neměla. Zásahem do života paní Moniky bylo nejdříve zhoršování zdravotního stavu jejího partnera – matka se do vedení domácnosti nikdy předtím nezapojovala, hlavou rodiny byl vždy otec, vyřizoval veškeré záležitosti, vlivem onemocnění pak toto přestal zvládat a paní Monika většinu záležitostí řešit sama nedokázala. Dceři Janě bylo 12 let, když její otec zemřel, matka se psychicky zhroutila, domácnost chátrala, na výchovu dcery nestačila, ta propadla již ve 3. třídě a nyní toto hrozilo opět. TAS začala v rodině působit ještě za života otce, spolupráce se po jeho smrti poté ještě zintenzivnila, nově TAS začíná řešit exekuce, ve spolupráci s OSPOD výchovu a péči o Janu.

Průběh spolupráce uživatelky s TAS s ohledem na výkon institutu zvláštního příjemce

2013

Rodina žije v bytě 2+kk, rodiče střídají zaměstnání, čelí tedy nestabilnímu příjmu, na OSPOD vedeni již 2. rokem, TAS jako nová služba v ORP rodině doporučena, rodina si vytyčuje cíle zlepšit prospěch dcery ve škole, zlepšit stav bytu a stabilizovat příjem rodiny, řešit dluhy. Řeší se také zadluženost rodiny a nové bydlení. TAS podporuje nastavení režimu v domácnosti, vedení rodičů i dcery k plnění základních povinností, nastavování hranic dceři Janě ze strany rodičů, zejména paní Moniky. Koncem roku 2013 pracovnice TAS dostává podrobnější informace o míře zadlužení rodiny (dluh za komunální odpad cca 20.000 Kč, telefonická společnost 3.000 Kč, dluhy na nájemném 8.000 Kč).

2014

Intenzivní multidisciplinární spolupráce, řešení široké škály problémových situací, řešení 4 exekučních příkazů, z nichž se 2 daří zastavit, u ostatních nastaveny splátkové kalendáře, v létě toho roku umírá otec, matka mobilizována k plnění základních povinností, pobírá HN, TAS pomáhá při vyřizování sirotčího důchodu pro dceru, pro neplacení elektřiny domácnost odstřižnuta od zásobování, ukončena nájemní smlouva, rodině se daří najít ihned nové bydlení, stěhování v rámci města do bytu 2+1.

2015

TAS vede matku ke komunikaci s novým majitelem bytu, řešení konfliktů ohledně domácích mazlíčků, matka tento rok absolvuje rekvalifikační kurz, získává zaměstnání v rámci VPP, v rámci ZP zajištěna úhrada obědů dceři přes nově zřízený bankovní účet, doprovody matky na nákupy potravin i šatstva, dcera na půl roku zapojena do projektu TAS „Kamarád“ (alternace k „5P“), zařízení je pro ni také pravidelné doučování, zajištěny volnočasové kroužky a letní tábor z financí ZP, dcera v rámci školy dochází ke školnímu psychologovi, situace se vyhrocuje, zrealizováno několik případových setkání na OSPOD, matka dceru nezvládá, na podzim je umístěna do SVP – hrazeno z odložených financí rámci ZP.

2016

Dcera paní Moniky se v únoru vrací z prodlouženého pobytu v SVP, tamější návyky u ní fungují cca jeden měsíc, poté si matka s dcerou opět neví rady, matka je nakloněna umístění dcery do DD, což si nakonec rozmyslí, školní prospěch dcery se rapidně zhoršuje, na konci 6. třídy propadá, během prázdniny absolvuje reparát z ČJ a AJ, který za dopomoci středisek mimoškolního vzdělávání, doučování rodinou a TAS zvládá a postupuje do 7. třídy, od počátku školního roku 2016/2017 má však dále problémy i přes doučování ve škole, doma

dobrovolnicí a v nízkoprahovém zařízení - nedostatečné, vysoká nemocnost, nedodržování osobní hygieny, nepořádek v domácnosti, matka během tohoto roku vystřídá 3 zaměstnání - 2x na HPP pozice uklízečky, od května pobírá matka dávky hmotné nouze, až během prázdnin matka získává stabilní zaměstnání na zkrácený úvazek (také úklidové práce), kterou zvládá zároveň s péčí o domácnost. I tak jsou však s rodinou řešeny opakovaně záležitosti všedního dne, chybí návyky jak matky, tak dcery - pořádek v domácnosti, osobní hygiena, finance, školní příprava, efektivní trávení volného času, atd.

Aktuální situace v rodině, úskalí výkonu institutu, prognóza spolupráce

Ustanovení ZP u uživatelky trvá, jak na dávky státní sociální podpory (příspěvek na bydlení ve výši cca 2.500 Kč) u TAS, tak na dávky důchodového pojištění (invalidní a sirotčí důchod ve výši 8.900 Kč) pracovníci MěÚ. Aktuální příjem rodiny představují sociální dávky a mzdu, celkem 15.700 Kč, nájemné přitom platí paní Monika ve výši 8.400 Kč, dluhy aktuálně žádné neplní. Matka má založen bankovní účet, který celkem obstojně, příp. za dopomoci personálu banky umí využívat, navedeno má např. inkaso na platbu obědů škole, debetní kartu zřízení nemá.

Vždy k 24. dnu v měsíci paní Monika navštěvuje sociální odbor MěÚ, kde dostává vyplacený dávky důchodového pojištění 8.500 Kč a záhy navštěvuje majitele bytu za účelem úhrady bydlení 8.400 Kč. Matka takto získala návyk měsíčně hradit přednostní náklady rodiny, ZP vykonávaný ze strany TAS poté s matkou sestavuje měsíční rozpočty vždy před termínem výplaty a týdenní rozpočty pak v závislosti na nečekaných výdajích. Rodině, mimo financování týdenního rozpočtu, dále vytváří finanční rezervu na nákup vybavení bytu, nečekaných výdajů a spoření dcery. Od nástupu matky do zaměstnání u technických služeb se ZP podařilo odložit více jak 15.000 Kč. Naposledy byly finance využity např. při úhradě pobytu v SVP, koupi nové postele s matrací pro dceru, nákupu vánočních dárků a sezónního šatstva. Za celé období ustanovení ZP v rodině udělala paní Monika pokroky. Již umí levně nakupovat, sama si aktivně vede denní evidenci výdajů i návrhy rozpočtů, které jsou s ní stále konzultovány.

Úskalí ve výkonu zvláštního příjemce uživatelky zde představuje snížený intelekt matky a poslední 3 měsíce také její špatný psychický stav, který je zapříčiněn nezvládnutím plnění školní docházky a nátlakovým chováním dcery Jany. Z tohoto plyne další riziko, a sice zneužívání příjmu matky dcerou na nadstandartní věci – dcera intelektově převyšující matku má tendence po matce si vynucovat finance navíc, z rezerv zvláštního příjemce.

Po schůzce ZP TAS a pracovnice MěÚ po konzultaci s pracovnící OSPOD se rozhodlo, že v horizontu půl roku budou obojí ustanovení zrušeny. Matka tak bude prostřednictvím TAS vedena k úplnému osamostatnění. Matka toto vítá, je to nyní jejím cílem, ve spolupráci s TAS bude založen pro dceru spořicí účet, nakoupena sedací souprava ke spánku pro matku, příp. dle možností zaplacený jiné výdaje.

KAZUISTIKA č. 3 - paní Anna, 40 let

Spolupráce uživatelky s TAS byla navázána v listopadu 2009 na doporučení OSPOD. Spis OM veden na OSPOD z důvodu nezvládnání péče matky o děti.

Rodinná anamnéza

Paní Anna pochází z úplné rodiny, oba její rodiče pocházejí ze Slovenska, odkud v minulosti přišli z pohraničí za prací a získali ji na vesnici, kde dodnes žijí, v drůbežárně jako pomocné síly. Paní Anna má dva sourozence, bratry, z nichž jeden je rozvedený a druhý bydlí v domku s rodiči se svou pětičlennou rodinou. S úzkým kruhem příbuzných se setkává velmi zřídka. Důvodem přetrhání rodinných vazeb byl její odchod z rodinného domu na vesnici, kde žila s o 5 let starším manželem, pracovníkem dřevovýroby, a jejich 4 dětmi. Otcí byly později všechny 4 děti svěřeny do péče. Otec pátého dítěte, které bylo paní Anně odebráno, je neznámý, otec šestého dítěte byl v minulosti trestně stíhán, odsouzen na 6 let také za těžké ublížení na zdraví, styk s dcerou mu byl zakázán.

Osobní anamnéza

Paní Anna je ze sourozenců nejmladší. Vystudovanou má střední praktickou školu. Již od mala měla tendence utíkat z domova, ráda se stýkala s lidmi na okraji společnosti, vždy tvrdila, že si s nimi rozumí. Stálé kamarády však nemá, nemá tak s kým trávit volný čas ani si vyměňovat zkušenosti. Navenek se projevuje jako silná osobnost, která si se vším poradí, nicméně jednat s institucí jí dělá obtíže. Velmi často má tendence fabulovat, od ostatních vyžaduje zodpovědnost, sama se tak ale nechová. K dětem vždy vystupovala paní Anna tvrdě, kladla na ně neadekvátní požadavky. Matka strávila po rozvodu několik let bezprizorně na ulici jako osoba bez přístřeší, případně vždy krátkodobě pobývala v bytě kamarádů, kde také porodila své páté dítě. Paní Anna se nikdy nezmínila, že by pracovala.

Průběh spolupráce uživatelky s TAS s ohledem na výkon institutu zvláštního příjemce 2011-2012

Navázání spolupráce s TAS po porodu šestého dítěte, dcery Evy, paní Anna tehdy byla osobou bez přístřeší, po porodu odešla z nemocnice, svůj krok si však rozmyslela a kontaktovala OSPOD, že má o dceru zájem, pro dceru neměla nic přichystáno, neměla kde bydlet, matka nastoupila do Kojeneckého ústavu na zácvik – zde zjištěna absence hygienických návyků a nedostatečná výživa, TAS pomáhala s hledáním bydlení, vyřízením soc. dávek a zprostředkování materiální pomoci, po pobytu v ústavu nastoupila na pobyt v AD, kde byla nadále vedena v péči o dceru a ze strany lékařky zvýšen dohled nad dcerou.

2013-2014

Po odchodu z pobytu na AD začala paní Anna bydlet v podnájmu, byl zřízen institut ZP, cílem bylo naučit paní Annu hospodařit s finančními prostředky, matka si našla přítele z řad osob bez přístřeší a nastěhovala si jej k sobě, TAS matku vedla ke zlepšení bytových podmínek, motivace matky k návštěvám mateřského centra, omezení večerních návštěv kamarádů, zaměření na režim dcery a péči o ni, nakupování potravin, příprava stravy, stěhování do obecního startovacího bytu, probírání rozvod s agresivním přítelem alkoholikem, jehož noční excesy řešila několikrát i Policie ČR, roku 2014 je situace v rodině kvůli vztahům paní Anny s přítelem vyhrocená, dcera Eva odvezena do nemocnice po jejím ponechání na ulici, posléze matce odebrána a převezena po dohodě do ZDVOP, kde byla zjištěna mentální zaostalost dcery, při návštěvách matka neprojevovala emoce, chovala se k ní jako k dospělé osobě, paní Anna si bere půjčku, není jí prodloužena nájemní smlouva.

2015

Paní Anna opět na pobytu v AD, opět otěhotněla, svůj jiný stav tajila, TAS a personál AD ji na porod připravoval, záměr OSPOD o umístění dítěte do pěstounské péče, matka souhlasila, TAS matku doprovází na gynekologické vyšetření, řeší možnost zavedení nitroděložního tělíška. Matka je po umístění posledního dítěte TAS podporována v kontaktu s pěstounskou rodinou, ani to však nefunguje, spolupráce je ukončena, ZP taktéž.

Aktuální situace v rodině, úskalí výkonu institutu, prognóza spolupráce

Ustanovení ZP u uživatelky bylo ukončeno po 2 letech v červnu 2015 s ukončením poskytování sociální služby, přičemž podnět k jeho ustanovení směřoval na TAS ze strany OSPOD. U matky tehdy nebyla zjištěna možnost výkonu institutu v rámci rodiny či blízkých. Matka si vždy dokázala sestavit to rozpočet, týden před dalším příjmem však vždy neměla z čeho nakoupit výživu a pleny pro dceru, která tak byla vážně opakovaně ohrožena.

Stabilním příjmem rodiny v posledním roce spolupráce uživatelky s TAS byla částka 10.300 Kč, který zahrnovala výplatu rodičovského příspěvku, přídavek na dítě, příspěvek na bydlení ze státní sociální podpory a výplatu dávek hmotné nouze - doplatek na bydlení a příspěvek na živobytí.

Prostřednictvím nakládání s prostředky za pomoci sociální pracovníce TAS byly zajištěny platby za pronájem v bytě, vyřídil se splátkový kalendář ve zdravotní pojišťovně, uhradil se dluh spojený s hospitalizací v době porodu, zajistily se antikoncepční tablety, uhradil se dluh za komunální odpad a správní poplatek za přestupek. Díky spolupráci rodiny s příjemcem dávek se podařilo zajistit Anně dostatek vhodných potravin, a to především v době zavádění tuhé stravy a příkrmů. Anna začala lépe prospívat a přibývat na váze. Marta se naučila pravidelně nakupovat a hospodařit s prostředky v rámci celého měsíce, a to způsobem postupného vydávání peněz na nutné výdaje, zpravidla dvakrát týdně.

Překážkami ve výkonu zvláštního příjemce u paní Anny byla zejména tendence fabulovat a tedy i nespolupráce uživatelky, s institutem matka sice souhlasila, avšak požadavky ze strany sociální pracovníce, resp. ZP neplnila, negativní vliv měl na matku vztah s partnerem a také časté stýkání s rizikovými skupinami osob bez přístřeší, kterým chyběly jakékoliv základní návyky, matka byla také demotivována řešením záležitostí ohledně opakovaného odebrání dětí z péče.

KAZUISTIKA č. 4 - paní Lenka, 43 let

Spolupráce uživatelky s TAS byla navázána v lednu 2012 na doporučení OSPOD. Spis OM veden na OSPOD na základě podnětu širší rodiny paní Lenky z důvodu zanedbávání péče o dítě.

Rodinná anamnéza

Paní Lenka je prostředním dítětem z druhého manželství (2 dcery a 1 syn). Její rodiče vždy žili na hraně společnosti, propagovali volnou výchovu. Matka paní Lenky měla od pozdní dospělosti psychické problémy, otec tíhnul k alkoholu a gamblerství. Vztah rodičů Lenky byl nestálý, během života se s dětmi několikrát stěhovali v rámci jednoho měst z místa na místo. Dnes otec matky již nežije, o matku se paní Lenka stará za pomoci svého bratra. Sestra paní Lenky se v dospělosti odstěhovala do zahraničí, stýkají se minimálně.

Osobní anamnéza

Paní Lenka má dokončené základní vzdělání, studium na středním odborném učilišti začala, ale nedokončila. Krátce po 18. roce paní Lenka otěhotněla a dítě (dceru) dala k adopci, pro péči o ni neměla vybudované dostatečné zázemí, otec o dítěti nevěděl. Druhé dítě bylo umístěno do DD (syn), nejčastěji je s ním v kontaktu bratr paní Lenky. Partnerů vystřídala paní Lenka za život více, vztah s otcem jejích dalších dvou dětí byl nejdelším vztahem s muži ze všech, poslední z nich je otcem nejmladších dětí, alkoholik, několikrát zadržen Policií ČR. Další 2 děti má již matka v péči sama - starší syn má nyní 12 let, paní Lenka s ním už delší dobu navštěvuje řadu odborníků (psycholog, psychiatr, atd.), jeho výchovu nezvládá, již 2x byl na pobytu v SVP. Šestiletá dcera je introvertní povahy, čeká jí nástup do ZŠ, matka bojuje s tím, že odporovává nevhodné chování od svého bratra. Nyní žije paní Lenka sama s dětmi v za mlada odkoupeném městském bytě 2+1, má pouze jednu dlouholetou kamarádku, společnosti se spíše straní. Vliv na toto má zejména její psychiatrické onemocnění, které vypuklo po zjištění výskytu sexuální deviace u syna. Matka v jeho 6 letech propadla depresím, objevila se nemoc, matka také inklinuje k hromadění šatstva v domácnosti kvůli obsedantně kompulzivní poruše. Je tedy pod medikací a navštěvuje stejně jako syn řadu odborníků, již několik let pobírá ID 1. stupně, IQ na hranici lehké mentální retardace.

Průběh spolupráce uživatelky s TAS s ohledem na výkon institutu zvláštního příjemce

2014

Koncem roku navázání spolupráce s rodinou na základě podnětu z OSPOD, cílem spolupráce je zlepšení bytových podmínek, pomoc s hospodařením rodinných financí a řádná příprava Patrika do školy.

2015

Paní Lenka je motivována k náplni volného času, TAS jí zprostředkovává návštěvu dobrovolnického centra, hledá se možnost zapojit matku tímto způsobem, matka začíná chodit pomáhat třídit šatstvo ve skladu organizace, funguje to zároveň jako terapie při její závislosti na nakupování, doprovod k soudu - otec žádá o snížení výživného, zajištění doučování ve středisku mimoškolní přípravy, v bytě probíhá přestavba, matka vedena k efektivní telefonické komunikaci s institucemi, zajištění tábora pro syna, paní Lenka začíná v bytě kupit oblečení - pomoc odmítá, poskytnuto poradenství v oblasti PC gramotnosti, podpořena v jednání se sousedy ohledně konfliktů rodiny s okolím v bytovém domě, vyřízen ozdravný pobyt kvůli špatnému vývoji hrudního koše syna - před koncem pobytu je paní Lenka vyzvána k vyzvednutí syna - projevuje se vůči ostatním nevhodně (sexuální tematika)

navázání spolupráce s psychologem a psychiatrem, psychický stav paní Lenky se zhoršuje - odraz na stavu bytu - doporučení najít si práci a hledání pozitiv života, navázání spolupráce s psychiatrickou - trpí depresemi, přiznán ID 1. stupně, matka utrácí přeplatek za energie ve výši 11.000 Kč - přichází zároveň o dávky a je bez financí, žádost o dar z Charity, TAS matce pomáhá s nákupem nové pračky, opakují se poté sex. excesy syna, následuje umístění do SVP 2016

Paní Lenka se na TAS obrací s pomocí ohledně počtu faktur za části oděvů, které si sjednala, rušení pojištění syna a domlouvání splátkový kalendáře úhrad, proběhlo přestupkové řízení ohledně (dle matky nezáměrné) krádeže kola - matce vyměřena pokuta 1.400 Kč a je domluven splátkový kalendář s MěÚ, syn Patrik ukončuje pobyt v SVP – personál označuje jeho chování za ohrožující okolí, po návštěvě psychiatra je syn pod medikací pro útlum sex. aktivity, TAS v březnu zjišťuje, že matka přestala v lednu platit náklady na bydlení, matka začíná často zapomínat na různé schůzky a jednání, realizace PK – synovi matka za pomoci TAS vyjednává aktivity a matce docházení do terapií, řeší se matčiny dluhy na úhradách za internet 1.400 Kč, psychický stav matky se i nadále zhoršuje – koná se další PK, podnět OSPOD na ustanovení ZP, vyřízena MOP na tábor pro děti, hrazeny jsou ze ZP dluhy na nájemném, matka vedena k sestavování levného jídelníčku, zjištěno, že paní Lenka opakovaně utrácí za nepotřebné oděvy, které hromadí doma, vedena k finanční zodpovědnosti, narůstají konflikty syna se spolužáky ve škole, jeho prospěch se z vyznamenání zhoršil, také se zvýšila jeho nemocnost, neplnění úkolů apod., zjištěny dluhy na stravném v ZŠ a na elektřině, do rodiny zajištěn dobrovolník na doučování, pokračuje se dále na multidisciplinární spolupráci rodiny, na paní Lenku je apelováno řešit zdr. stav syna – deformovaný hrudní koš – se synem na rehabilitace nedochází, nepodává rybí tuk, doma se synem necvičí, OSPOD podává k soudu podnět na omezení svéprávnosti paní Lenky v určitých úkonech a tedy i v péči o děti, zatím uložen soudní dohled, stanoven soudní znalec pro omezení svéprávnosti, soudce naznačil možnost odebrání dětí.

Aktuální situace v rodině, úskalí výkonu institutu, prognóza spolupráce

Ustanovení ZP u uživatelky trvá od července 2016 dodnes v rámci příjmů – invalidní důchod ve výši 3.200 Kč, dávky hmotné nouze 4.400 Kč, dále přídatky na děti 1.100 Kč a příspěvek na bydlení 3.800 Kč Celkové příjmy rodiny činí 12.500 Kč, z čehož náklady na bydlení platí paní Lenka měsíčně 4.200 Kč inkaso (byt v osobním vlastnictví). Bez dalších nezbytných výdajů (obědy ZŠ, hygiena, internet) matce zbývá na den 100-150 Kč. Výživné otec na děti neplatí již několik let, dluží matce více jak 70.000 Kč. Finance jsou matce dávkovány po menších částkách týdně, pravidelně vypracováván podrobný rozpočet - paní

Lenka je za asistence schopna rozpočet si sestavit, problémy má však dodržet jej. Příčinou je její onemocnění, a sice neustálá nutková potřeba nakupovat šatstvo, které matka hromadí v bytě. Denně je matka vídána v obchodech s oblečením, zejména pak ale v bazarech a second handech.

Za období ustanovení ZP se podařilo zrušit pravidelný odběr vitamínu (odstoupení od smlouvy) a domluva na splátkovém kalendáři. Měsíčně je matka doprovázena na poštu, kde hradí inkaso, pracovnice TAS, resp. ZP s matkou řešila také úhradu pokuty za neplacení mobilního tarifu, úhrady dlužného na energiích, obědech v ZŠ, dlužného nájemného, dále jí byla poskytnuta pomoc ohledně počtu faktur za části oděvů, které si sjednala – ověřena jejich neplatnost. Ušetřeny byly finance na volnočasové aktivity pro děti a část úhradu táborů.

Velké problémy zodpovědně nakládat s financemi matce brání několik záležitostí, a sice je zde evidentní velká generační zátěž a volná výchova již od dětství, dále neurotická porucha matky v nakupování obnošeného šatstva, snížený intelekt a v neposlední řadě také psychiatrické onemocnění, které si vyžaduje medikaci a tedy i útlum kognitivních funkcí.

Situace v rodině je aktuálně velmi nestabilní a matka vyžaduje neustálou pomoc a podporu jak ze strany OSPOD, tak zejména TAS. Pravděpodobně bude situace řešena odebráním dětí z rodiny a omezení svéprávnosti, do doby, než se vše zcela vyjasní, bude zřejmě fungovat institut i nadále.

KAZUISTIKA č. 5 - paní Eva, 45 let

Spolupráce uživatelky s TAS byla navázána v říjnu 2014 na doporučení OSPOD. Spis OM veden na OSPOD na základě umístění neteře klienty do pěstounské péče.

Rodinná anamnéza

Paní Eva je mladší ze dvou dětí, sester. Rodiče jí zemřeli po automobilové nehodě na následky úrazů, paní Evě tehdy bylo 22 let, její sestře 26. Přestože byla paní Eva mladší dcerou, vždy měla tendence svou sestru vést, radit jí a podporovat, a sice z důvodu její snížené inteligence. Bydlet zůstala paní Eva v bytě rodičů se sestrou do doby, než si našly partnery. Paní Eva se neodstěhovala daleko, chtěla být sestře nablízku. Sama matka však vedení nové domácnosti nezvládala, manžel, o deset let starší instalatér, doma pobýval minimálně, inklinoval k alkoholu. Vztah s manželem později začal paní Evě nahrazovat kontakt s romskou komunitou. Situace se zlepšila po narození dětí (2 dcery ve v současnosti ve věku 7 a 12 let a 10letý syn). Obdobné problémy však začala mít i její sestra, které byla

odebrána dcera (v současnosti 14 letá) a umístěna do pěstounské péče k paní Evě v roce 2014. Vlastní děti paní Evy jsou velmi šikovné, v mnoha ohledech samostatné, velmi dobře se učí, volný čas tráví v různých kroužcích, stejně jako matka se však často stýkají s rizikovou partou.

Osobní anamnéza

Paní Eva je vyučená prodavačka, po škole se však této profesi věnovala pouze chvíli. Plat v zaměstnání jí nestačil pokrýt všechny náklady na živobytí a bydlení, a tak šla pracovat do výrobní nábytku, kde zůstala do první rodičovské dovolené. Jako matka v domácnosti zůstala dalších 8 let, zaměstnání poté hledala těžko, také pracovní návyky paní Evy byly oslabeny, ani stravovací návyky u ní nebyly žádoucí. Finančně zabezpečoval rodinu pouze otec, který se potýkal s problémy s alkoholem, dětem se nevěnoval, matka byla tedy na výchovu v podstatě sama. Děti vychovává matka dodnes na první pohled tvrdě, klade na ně občas nepřiměřené nároky, na děti křičí, avšak bez důslednosti. Péči o děti začala zanedbávat po rozvodu s jejich otcem. Syn Rudolf nesl rozvod rodičů nejhůře, zhoršil se jeho zdravotní stav srdeční vady, absolvovat musí dodnes každoročně lázně. Jako rozvedená našla paní Eva nové uplatnění jako pěstounka své neteře, dcery sestry, která jí byla na základě zanedbávání péče odebrána. Již předtím však tíhla k navazování nových známostí vesměs s cizinci. Do těchto partnerů začala investovat nemalé peníze, brala si kvůli nim dokonce půjčky, které vedly až k exekucím, do domácnosti si dle výpovědi sousedů zvala osoby bez přístřeší, řešily se zde tedy štenice a opakovaně vši. Kvůli těmto problémům se paní Eva stěhovala s dětmi již 3x. Později začala být matka nedůsledná i v hrazení běžných výdajů (školní obědy, nájemné, kroužky), začala nakupovat levné potraviny, zdravou stravu matka v kuchyni nevedla.

Průběh spolupráce uživatelky s TAS s ohledem na výkon institutu zvláštního příjemce

2014

Spolupráce s uživatelkou navázána na základě doporučení OSPOD na podzim 2014 – celkové zhoršení poměrů v rodině, podezření na zneužívání sociálních dávek matkou na její osobní účely, a tím pádem zanedbávání péče jak o děti vlastní, tak o svěřené dítě v pěstounské péči. Zjištěny špatné bytové podmínky, exekuce již i na sociální dávky, stýkání matky s rizikovou skupinou obyvatel.

2015

Matka si ve spolupráci s TAS mimo zmíněné v roce 2014 stanovila cíle zaměřit se na vhodné vyplnění volného času dětí, pravidelnou docházku neteře Lucie do SAS pro osoby se ZP;

zjištěno, že byla stanovena exekuce na dávky pěstounské péče kvůli nedodržení splátkového kalendáře - konzultace s právníčkou ohledně sepsání žádosti o splácení jistiny; motivace matky k založení spoření pro neteř Lucii z pěstounských dávek; matka doma opakovaně viděna s přítelem, který je bez příjmů a na domácnost nepřispívá, matka toto však zapírá, pravidelně během měsíce odjíždí za druhým přítelem mimo město; matka je vedena k samostatnému sestavování rozpočtu, který je s ní konzultován, nemá však zájem šetřit; dále uskutečněny doprovody matky s Lucií k logopedovi, matka se účastnila besedy na téma efektivního rodičovství; TAS zjišťuje, že matce byla vyplacena vratka daně 23.000 Kč, většinu financí matka utrací za přítele, spoření dětem založit nechce; na základě případové konference pracovnice OSPOD uvažuje o stanovení zvláštního příjemce na všechny sociální dávky, což se tak i později děje, a sice i na základě anonymu na OSPOD - požívání alkoholických nápojů, nevhodné návštěvy do noci, ohrožena mravní výchova dětí; navázána je užší spolupráce TAS se SAS pro osoby se ZP, kam dochází neteř Lucie; podpora matky při nákupu oblečení pro děti, příprava dětí na tábory a výlety se školou, doprovod na nákupy potravin, doprovody do banky, kde matka hradí nájemné, vedena je také k účasti na povinném vzdělávání pro pěstouny.

2016

Ve spolupráci TAS, tedy zvláštního příjemce, probíhá nákup nové pračky, založeno je spoření pro Aničku z příspěvku na péči (dále PnP); podpora matky při rehabilitaci s neteří, řešení jejího celkového zdravotního stavu a podání žádosti o zvýšení PnP; řešení zhoršeného chování syna, doprovod matky se synem do PPP a SPC; řešena nedůslednost matky při přípravě dětí do školy; matka opětovně vedena k platbám nájmu, obědů dětem ve škole, efektivním nákupům potravin i oděvů, plnění splátkových kalendářů s exekutory; na přelomu roku opět zjištěno, že matka nedokládá ve vyúčtování cca 6000 Kč, kontakt se zvláštním příjemcem nastaven častěji, předávány jsou menších finanční částky; řešeno nevhodné oblékání dětí; pomoc s vybavením bytu a zaměření na pořádek; vyřízení lázní pro syna pro srdeční vadu; během léta dochází k odebrání neteře Lucie z pěstounské péče paní Evy do DD na základě předběžného opatření, a sice z důvodu mravního ohrožení a nedostatečné péče; matka se přihlašuje do evidence ÚP ČR, pobírá podporu v nezaměstnanosti, spolupráce s TAS špatná, podává odvolání vůči rozhodnutí soudu o odebrání Lucie z péče; matka vyšetřována Policií ČR kvůli podezření na zneužití Lucie přítelem paní Evy, probíhá několik soudních jednání a PK; TAS se nadále zaměřuje na podporu v péči matky o její vlastní děti; matka do DD za Lucií doprovázena v rámci asistovaných kontaktů, v rodině stanoven dohled nad péčí matky o děti; rušení ZP - některé dávky náleží nyní samotné matce, příspěvek na bydlení

naveden na účet majitelky bytu, matka si podává na soud žádost o zvýšení výživného, ve spolupráci s TAS řešeny nedoplatky nákladů na bydlení.

Aktuální situace v rodině, úskalí výkonu institutu, prognóza spolupráce

Ustanovení ZP u uživatelky trvalo od července 2015 do listopadu 2016. Při vyřizování tohoto institutu musela být vzhledem k nezbavení rodičovské zodpovědnosti a stanovené pěstounské péči přítomna i matka Lucie, sestra uživatelky. Na počátku jeho ustanovení byly příjmy rodiny ca 38.000 Kč měsíčně. Částka zahrnuje příspěvek na bydlení a přídavky na děti, tedy dávky SSP ve výši 10.240 Kč, mobilita 400 Kč, příspěvek na péči 6.000 Kč, později 6.600 Kč a 18.470,- Kč odměna pěstouna.

Finance byly matce dávkovány po menších částkách týdně, pravidelně vypracováván podrobný rozpočet, po matce vyžadováno z OSPOD dokládání účtenek za výdaje za podpory TAS, avšak i přesto matka měsíčně nedoložila 2.000 až 8.000Kč. Vždy jednou za měsíc zaopatřila děti do péče své známé a odjela za kamarády mimo místo bydliště.

Za období ustanovení ZP se podařilo zajistit dětem každoročně týdenní pobyty se školou a letní tábory pro všechny děti, plněny byly exekuce, hrazeno stravné v ZŠ, uhrazena platba za komunální odpad městu a dluh na něm rok zpětně, naspořit na pračku do domácnosti, nakoupeno vhodné oblečení pro děti nebo realizovány doprovody do banky, kde matka hradila nájemné.

Úskalí u uživatelky Evy lze spatřit v nedůslednosti, dále v jejím od mládí neuspokojeném partnerském vztahu, který si z příjmů rodiny kompenzuje nyní „kupováním přátel“ z rizikových společenských okruhů a dotování partnerů. Dále se jedná o nezájem ve věci spoření pro děti, uživatele chybí perspektiva finančního plánování.

Důvodem ukončení zvláštního příjemce byl zápis matky do evidence uchazečů o zaměstnání na ÚP ČR, kdy jí vznikl nárok na podporu v nezaměstnanosti, a tedy nemožnost hospodařit s tímto příjmem, jelikož zvláštní příjemce na tyto finance ustanovit nelze. Do zvláštního příjemce po odebrání neteře paní Evě z rodiny spadal již jen přírůstek na dítě ve výši 1720 Kč, což pracovnice OSPOD a TAS vyhodnotily v souvislosti s institutem jako neúčelné, v rámci efektivního hospodaření bude s matkou trvat spolupráce i nadále. Matce se nyní nakládat s financemi samostatně daří, velkou motivací jí je z její strany žádaný návrat neteře Lucie zpět do péče.

4.5 Interpretace výsledků výzkumného šetření

Na základě rozhovorů s uživatelkami, terénními sociálními pracovníci a studia sociální dokumentace jsme získali informace sloužící jako podklad pro vypracování kazuistik, jejichž prostřednictvím jsme si přiblížili jak osudy jednotlivých uživatelek, tak sociální práci s nimi, a sice z pohledu sociální práce terénní, tedy v přirozeném prostředí uživatele služby. Poukázáno bylo také na důvody ustanovení zvláštního příjemce (dále jen ZP) a následná realizace tohoto opatření v souvislosti s dopady na péči o děti.

Interpretace případových studií s ohledem na využití institutu ZP

Z podrobných kazuistik bylo vybráno šest základních faktorů objasňujících konkrétní využití institutu v praxi Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi, a tedy i jeden z dílčích cílů diplomové práce.

	p. Ivana 28 let	p. Monika 37 let	p. Anna 40 let	p. Lenka 43 let	p. Eva 45 let
Instituce podněcující ustanovení ZP	OSPOD	OSPOD	OSPOD	OSPOD	OSPOD
Období trvání institutu ZP	6/2015 - dosud	2014(TAS)/ 2015(MěÚ) - dosud	4/2013 - červen 2015	7/2016 – dosud	7/2015 - 11/2016
Příčiny ustanovení ZP	Neplacení nájemného → ztráta bydlení	Nízká finanční gramotnost matky, snížená inteligence	Nezodpověd. nakládání s financemi	Psychiatrické onemocnění matky a zhoršování jejího psych. stavu	Podezření na vědomé zneužívání soc. dávek
Sociální dávký spadající do výkonu ZP	PnŽ, DnB, PnB, PnD	PnB, ID, SD	PnŽ, DnB, PnB, PnD, rodič. přísp.	PnŽ, DnB, PnB, PnD, ID	PnB, PnD, PnP, Mob., Odm. pěst.

Tab. 5a. Přehled způsobů využití institutu ZP u uživatelek TAS v rodinách s dětmi ¹

¹ PnŽ – příspěvek na živobytí, DnB – doplatek na bydlení, PnB – příspěvek na bydlení, PnD – přídavek na dítě, PnP – příspěvek na péči, Mob. – příspěvek na mobilitu, ID – invalidní důchod, SD – sirotčí důchod, Odm. pěst. – odměna pěstouna

	p. Ivana 28 let	p. Monika 37 let	p. Anna 40 let	p. Lenka 43 let	p. Eva 45 let
Výše finančních příjmů ZP	8.850 Kč	11.400 Kč	10.300 Kč	12.500 Kč	38.000 Kč
Hlavní účel ustanovení ZP	Úhrada dluhů, návyk platby prioritních výdajů, posílení zodpovědnosti při nakládání s penězi	Zvýšení fin. gramotnosti návyk platby prioritních výdajů	Návyk platby prioritních výdajů, zajištění dostatku financí na základní péči o kojence	Zvýšení fin. gramotnosti, úhrada dluhů, návyk platby prioritních výdajů	Účelné nakládání se soc. dávkami, návyk platby prioritních výdajů

Tab. 5b. Přehled způsobů využití institutu ZP u uživatelů TAS v rodinách s dětmi

Ve všech uvedených případech iniciovalo ustanovení institutu zvláštního příjemce OSPOD. Jednalo se přitom buď o situace, kdy TAS navazovala spolupráci s rodičem nově (např. u paní Moniky) nebo byla spolupráce rodiče a TAS navázána již dříve a potřeba institutu vyplynula na základě plnění, resp. případně neplnění dílčích kroků v rámci individuálního plánování (např. u paní Evy).

Délka trvání institutu se u jednotlivých uživatelů také liší. Výše bylo zmíněno, že se má jednat o přechodné opatření, které má trvat zpravidla 1 rok. Po tomto období je pracovnice TAS, která institut vykonává, povinností efektivitu institutu u uživatele za spolupráce pracovníka OSPOD přehodnotit a dle rozhodnutí učinit žádoucí kroky. Zpravidla však institut běží dále, jelikož je pracovníkem TAS u některých z uživatelů služby vyhodnocena potřeba podpory a pomoci v nakládání s financemi celoživotně. Dlouhodobější záležitostí je výkon zvláštního příjemce zejména u uživatelů se sníženým intelektem jako v případě paní Moniky a stejně tak i u paní Anny, která se navíc potýká s psychiatrickým onemocněním. Dokazují to konečně i identifikované příčiny ustanovení institutu. Mimo jiné byly uvedeny důvody využití tohoto opatření také z důvodu nehrazení prioritních výdajů na bydlení, obědů v MŠ či ZŠ dětem, dále z důvodu obecně nízké finanční gramotnosti matky, a tedy i nezodpovědnému nakládání s financemi založeném na intuici, proti čemuž stojí také vědomé zneužívání sociálních dávek.

V praxi TAS poté nejčastěji pracovníce hospodaří se sociálními dávkami ze systému státní sociální podpory (příspěvek na bydlení, příspěvek na dítě), dávkami sociální pomoci (zejména dávky hmotné nouze příspěvek na živobytí a doplatek na bydlení a dávky péstounské péče), méně častěji pak s dávkami pro osoby ze zdravotním postižením či dávkou příspěvku na péči a nakonec v rámci dávek důchodového pojištění se jedná především o nakládání s buď invalidním důchodem rodiče, nebo sirotčím důchodem nezaopatřených dětí.

Rozptyl příjmů rodin, kde je institut ustanoven, je individuální dle okamžité situace uživatelů. Vliv na výši soc. dávek má obecně počet posuzovaných členů domácnosti, jejich započitatelné příjmy za rozhodné období, stav bydlení a jeho pravidelná úhrada, zdravotní stav členů domácnosti, příp. výkon péstounské péče. Hovoříme tedy o částkách v rozmezí životního minima jedinců ve výši 3.410 Kč až po řády desítek tisíc korun, které je možnost od státu dostávat vypláceno právě za zmíněný výkon péstounské péče, a sice dle počtu dětí v péči a jejich věku.

Cílem institutu u jednotlivých uživatelů je vždy prevence sociálního vyloučení, posílení finanční gramotnosti rodiče, z hlediska OSPOD pak vázanost na zajištění základních potřeb dětí. Ustanovením zvláštního příjemce může být uživateli pomoheno v oblasti finanční solvence u prioritních výdajů jednak okamžitě a jednak také výhledově vedením k tomuto návyku. Zvláštní příjemci uživatelů se často - ve shodě s příklady kazuistik - potýkají s transgeneračním přenosem. V takovém případě je nutné působení pracovníka TAS na uživatele dlouhodoběji a staví se na jeho silných stránkách.

Lze říci, že výkon zvláštního příjemce je stejně individuálním a rozličným fenoménem jako sociální práce sama. Komplexně jsme se dosud zabývali uživatelem a okolnostmi ustanovení institutu na jeho straně, nyní je tedy čas zabývat se zase praktickými otázkami na straně pracovníka TAS jako zvláštního příjemce, osobu odpovědnou za zcela cizí finance.

Interpretace rozhovorů s pracovníky TAS jako zvláštními příjemci

Strukturované rozhovory byly vedeny celkem se čtrnácti sociálními pracovníky TAS z různých ORP Zlínského kraje. Každá z pracovníků výzkumného souboru s institutem osobní zkušenosti při rozhovoru měla, a to buď z pozice dlouholeté odbornice, nebo pozice nováčka pracovního kolektivu organizace. Potvrzují to i jejich odpovědi v úvodní otázce, kdy se **časové údaje o délce výkonu institutu** liší od řady měsíců až po roky. Návaznost je zde nutnou zmínit na otázku č. 2, resp. otázku č. 3, která se zabývá **počtem uživatelů, jimž**

zvláštního příjemce vykonávali, a nejkratší délkou výkonu institutu. Údaj je to pouze čistě informativní, můžeme zde však nicméně dodat, že v praxi TAS Azylového domu pro ženy a matky s dětmi o.p.s. je snaha o výkon institutu vzhledem k náplni práce ideálně u dvou uživatelů z celkového počtu rodin na jednoho terénního pracovníka.

Přejděme však nyní již k otázkám, které se vztahují k **právnímu vymezení a samotné praxi výkonu institutu** přímo. Pouze tři ze čtrnácti oslovených pracovníků uvedlo, že souhlasí s výrokem „*Institut zvláštního příjemce je v rámci české legislativy pro praxi dostatečně vymezen.*“ Další dvě oslovené pracovnice se dle jejich slov z důvodu nedostatečných zkušeností nedokázaly rozhodnout a zbytek oslovených sociální pracovníků s výrokem nesouhlasilo. Jako odůvodnění uváděly získávání pouze kusých informací o tomto fenoménu, chybějící vymezení konkrétnějších zákonných podmínek institutu (stávající úpravu vnímají pouze jako doporučení), dále také související absence vymezení institutu v rámci zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v z.p.p., resp. i v rámci provádějící vyhlášky č. 505/2006 k tomuto zákonu, a sice v rámci činnosti poskytovaná Sociálně aktivizační službou pro rodiny s dětmi, chybějící metodické materiály pro výkon zvláštního příjemce jak pro NNO, tak pro instituce, resp. ÚP ČR, ČSSZ atd. Dále se jedná o nedostatečně vyhovující bankovní služby, které by výkon umožňovaly plošně. Zřejmé je na jedné straně nedostačující zákonné vymezení institutu a na straně druhé úplná absence metodických pokynů pro praktické provádění opatření.

Již na úplném počátku **vyřizování ustanovení zvláštního příjemce** se může sociální pracovníce setkat s překážkami. Odpovědi z větší části rozhovorů to jen potvrzují. Např. vyřizování žádosti o ustanovení ZP na dávky důchodového pojištění je časově náročné a zdoluhavé, systém dle pracovníků nereaguje flexibilně, jako důvod uvádějí pracovníci centralizaci při posuzování žádostí. Dále vzhledem k tomu, že se jedná o administrativní úkon vyžadující více dílčích kroků, objevuje se zde ze strany pracovníků ÚP ČR mnohdy při pracovní vytíženosti běžnými úkony neochota žádost přijímat. Na to, že samotný ÚP ČR nemá vyjasněny požadavky, které je nutno k žádosti doložit, nakonec upozorňuje nejedna z oslovených pracovníků. Terénní pracovníci v odpovědích uvádí, že u referentek ÚP ČR vnímají potřebnost školení, a tedy posílení jejich kompetencí v této oblasti, stejně tak jako u pracovníků OSSZ, kteří se setkávají zpravidla s ustanovováním zvláštního příjemce fyzickou osobou ano, nikoliv však NNO, ale obcí. Lze také dodat, že terénní pracovníci vnímají administrativu jako stále složitější, postup zřizování institutu je na individuálním zvážení jednotlivé referentky úřadu, nakonec se jedná také o to, že v některých případech uživatel žádost o ustanovení ZP vůbec sám neumí sepsat. A nakonec je zde také otázka vůbec

podávání podnětu k ustanovení institutu – zde se může objevit neshoda v názoru pracovníka TAS a pracovníka OSPOD o schopnostech uživatele služby účelně nakládat s financemi, posouzení potřebnosti zvláštního příjemce tak nemusí být vždy jednotné.

Stejně aspekty můžeme nalézt v odpovědích terénních pracovníků týkajících se **ukončování výkonu ZP**. Opět je poukazováno na individuální postup pracovníků ÚP ČR, které si např. nejsou jisté oficiálním datem ukončení či způsob řešení situace, kdy se uživatelka služby TAS u stanoveným ZP bez nahlášení změny odstěhovala a s úřady ani TAS nekomunikuje. Nebo může dojít ke střetu zájmů pracovníka TAS a OSPOD – jedna strana na rozdíl od té druhé vyhodnotí ukončení opatření jako potřebné a naopak. Konec výkonu institutu patří obecně k dalším z dilemat sociální práce. Pracovník TAS a ZP zároveň se v procesu výkonu rozhoduje, kdy uživatele zplnomocnit a předat mu opět zodpovědnost v nakládání s financemi v plné míře. Zvážit přitom musí mnoho faktorů. Je ale vhodné také uvést, že polovina z pracovníků TAS se s žádnými problémy při kontaktu s úřady vůbec neseťkaly.

Na straně **úskalí administrativy při výkonu institutu** byly jako odpovědi uváděny různé zkušenosti, např. selhání techniky (bankomat, PC), fakt, že provedené úkony spojené s institutem „nejdou vidět“, časově jsou přitom náročné a pracovník musí dbát zvýšené obezřetnosti. Dále jsou to výběry financí poukázkami na poště, kde je stejně jako u pracovníků ÚP ČR nedostatečná informovanost, zmíněno bylo i vnímání zátěže vedení administrativy ZP u účetní organizace a nakonec pak obecně chybějící metodické materiály.

Mimo zmíněných **obtíží na straně uživatele** u případových prací byl na toto téma také položen dotaz terénním sociálním pracovnícům. Až na výjimku odpovídaly dotazované pracovníce obsáhle a shodně. Poukázáno bylo na tendence uživatele služby přenášet zodpovědnost za finance na pracovníka, hrozí zde tedy oslabení kompetencí uživatele, dále pohodlnost, mnohdy až chtěná závislost, že nezbytné výdaje budou pravidelně hrazeny. Ze strany zvláštního příjemce však v rámci institutu mohou být špatně nastaveny pravidla spolupráce, zde zase vzniká prostor na vytvoření závislosti, a sice té nechtěná. Problematické bývá dle výpovědí dále samotné ustanovení institutu. To může proběhnout pouze za souhlasu uživatele, který však v některých situacích spojených se zaopatřením dítěte nemá na výběr návrh odmítnout, souhlasí „na oko“ a následná spolupráce je tímto ovlivněna. OSPOD však pouze využívá tento institut v souladu s legislativou jako jeden z nástrojů pro zajištění potřeb dítěte v rodině ohrožené sociální exkluzí a koná tak kroky prevence před odebráním dítěte z jeho biologické rodiny. Účelem zvláštního příjemce není uživatele služby zneschopňovat, někteří jedinci to však takto vnímat mohou. Chvilé, kdy jsou po domluvě doprovázeni např.

na poštu, jim nemusí být příjemná, je však na pracovníkovi TAS, aby uživatele motivoval k zamyšlení se nad důsledky jeho jednání a posílil se tak zodpovědný přístup uživatele i jeho kompetence. Uživatel má samozřejmě vždy svobodnou volbu a jeho rozhodnutí jsou respektována, rizikem je zde tedy i přes institut možnost sjednat novou půjčku, a tím pádem i zacyklit se do stereotypu jednání.

Pokud bychom se dále zabývali **úskalími na straně spolupráce s Kontaktním pracovištěm ÚP ČR**, pracovníce TAS uvádějí širokou škálu možností i včetně pouze pozitivních zkušeností. Za opravdové úskalí považují nesjednocený, administrativně náročný, postup správního řízení různých oddělení ÚP ČR, který ač je prováděn v rámci legislativy, vykonán je na základě správního uvážení pracovníka individuálně. Dále je to obecně nízká informovanost o fenoménu a s tím i související omezené kompetence v této oblasti. Jak pracovníce úřadů, tak pracovníce TAS mohou mít díky chybějícímu vymezení o institutu různé představy a očekávání, docházet tak může k nedorozuměním až konfliktům na obou stranách. Stejně jako má uživatel TAS tendence přenášet zodpovědnost za své příjmy na zvláštního příjemce, i u pracovníků ÚP ČR se toto projevuje a na osobu zvláštního příjemce mohou ohledně plnění prioritních plateb naléhat. U nespolupracujícího uživatele to znamená práci si ulehčit a jednání v dobré vůli urychlit, avšak oprávněnou osobu tak v podstatě obchází. A další komplikace vyvstávají např. také z důvodu technického vybavení dávkového systému, resp. PC programů pro vyplácení sociálních dávek.

Zhodnocení **rizik ze strany samotných pracovníků TAS** a osob vykonávajících zvláštního příjemce samozřejmě také nemůžeme opomenout. Výkon institutu popisují jako velkou zodpovědnost, která obnáší neustálé nastavování hranic uživateli, aby opatření plnilo svůj účel a došlo k posílení jeho kompetencí. Časová náročnost byla společně s řešením zastupitelností další nejčastěji zmiňovanou odpovědí. Výplatní termíny sociálních dávek vždy nebývají stejné, je tedy nutné počítat s časovou rezervou a zároveň flexibilně koordinovat sociální práci i s dalšími uživateli. Aby byl výkon ZP efektivní, nejvhodnější je, aby pracovník TAS pracoval se všemi příjmy rodiny, v praxi je to však individuální.

A cenné odpovědi byly uvedeny také v poslední **otevřené otázce**. Pracovnice zde např. upozornily na fakt, že se s ustanovováním institutu setkaly zejména u uživatelů služby intelektově méně způsobilé nebo přímo s psychickou poruchou, kde se zvažuje i otázka omezení svéprávnosti, jelikož v rámci služby TAS není možné využívat takový institut dlouhodobě, vyjma sirotčích důchodů. Další z pracovníků např. zase poukazuje na detaily v praktickém provádění výkonu jako hlídání počtu výběrů z bankomatu apod., na které je

nutno myslet nebo vázanost na bankovní služby v rámci ORP. Jednoznačně nakonec vyvstala potřeba vypracování metodického materiálu v rámci organizace.

Pro praxi zásadní a ve výzkumném šetření nejčastěji uváděná byla tato úskalí dle oblastí vymezených pro právní vymezení institutu, dále při vyřizování a ukončování výkonu institutu, z oblasti administrativy, spolupráce s institucemi.

OBLAST PROBLEMATIKY INSTITUT ZP	ZÁSADNÍ A ČASTO ZMIŇOVANÁ ÚSKALÍ DLE PRACOVNIC TAS
Právní vymezení institutu	<ul style="list-style-type: none"> • chybějící vymezení konkrétnějších zákonných podmínek institutu napříč systémem sociálního zabezpečení ČR • absence vymezení institutu z zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách a také mezi činnostmi SASRD v prováděcí vyhlášce č. 505/2006 k tomuto zákonu • chybí metodické materiály pro výkon institutu jak pro orgány veřejné správy, tak pro nestátní neziskové organizace
Úskalí při podávání žádosti o ustanovení zvláštního příjemce	<ul style="list-style-type: none"> • rozdílnost názorů pracovníků OSPOD a TAS ohledně potřeby využít institut ZP v rodině • časová zdlouhavost řízení o ustanovování zvláštního příjemce na dávky důchodového pojištění • nejednotný postup správního řízení u výkonu institutu zvláštního příjemce u sociálních dávek vyplácených ÚP ČR • narůstající administrativa ke správnému řízení u institutu ZP • nízká informovanost pracovníků ÚP ČR o využívání institutu zvláštního příjemce a vedení správního řízení o něm • negativní postoj k institutu ZP u pracovníků ÚP ČR
Úskalí při ukončování výkonu institutu zvláštního příjemce	<ul style="list-style-type: none"> • rozdílnost názorů pracovníků OSPOD a TAS ohledně potřeby ukončit institut ZP v rodině • nejednotný postup správního řízení u výkonu institutu zvláštního příjemce u sociálních dávek vyplácených ÚP ČR • dilema pracovníka TAS ohledně časové dotace výkonu institutu ZP (Plní ještě ZP svůj účel nebo už není potřeba?)

Tab. 6a. Přehled úskalí výkonu zvláštního příjemce dle rozhovorů s pracovníci TAS (vlast.)

Úskalí výkonu administrativy při výkonu institutu	<ul style="list-style-type: none"> • selhání techniky (PC, bankomat atd.) • vykonaná administrativa nejde vidět, zejména uživateli je potřeba reflektovat, co vše je ta tím, že mu jsou předány finance ZP • komplikované výběry složenek na poště na ZP organizace • chybějící metodické materiály • zodpovědnost ZP za nakládání s financemi uživatele • práce navíc pro účetní organizace (samostatná agenda)
Úskalí výkonu zvláštního příjemce na straně uživatele	<ul style="list-style-type: none"> • tendence přenášet zodpovědnost za hospodaření s financemi uživatele na pracovníka TAS/ZP • riziko z pohodlnění a vytvoření závislosti na institutu, resp. službě (záměrná i nezáměrná podoba) • dobrovolný souhlas uživatele s opatřením ZP jen „na oko“ • riziko zneschopňování jedince
Úskalí výkonu institutu při spolupráci s ÚP ČR	<ul style="list-style-type: none"> • tendence přenášet zodpovědnost za finance a jednat spíše se ZP než se oprávněnou osobou/uživatelem • nesjednocený a náročný postup správního řízení u ZP • nízká informovanost pracovníků ÚP ČR • chybějící metodické materiály pro pracovnice ÚP ČR
Úskalí výkonu institutu na straně pracovníka TAS/ zvláštního příjemce	<ul style="list-style-type: none"> • velká zodpovědnost a obezřetnost • časová náročnost, resp. práce navíc • požadavek na vysokou flexibilitu pracovníka TAS jako ZP
Další připomínky z tématu	<ul style="list-style-type: none"> • dilema „Kdy využít institut ZP jako dočasné opatření a kdy již nutno u uživatele dát podnět k omezení svéprávnosti nebo jej využít i jako opatření dlouhodobější povahy?“ • náročné dílčí činnosti • nekomplexnost činnosti výkonu ZP, pokud ZP nakládá pouze s částečnými příjmy rodiny • roztříštěnost činnosti výkonu ZP, pokud jsou v rámci rodiny ustanoveni ZP dvě osoby (na dávky sociálního pojištění a dávky ostatních pilířů sociálního zabezpečení)

Tab. 6b. Přehled úskalí výkonu zvláštního příjemce dle rozhovorů s pracovníky TAS (vlast.)

4.6 Závěr výzkumného šetření

Výzkumným šetřením bylo zjištěno, že institut zvláštního příjemce, ač neznámý a v praxi málo využívaný nástroj, znamená pro sociální práci s rodinou jednu z možných cest pro její podporu ve fungování v rámci společnosti. Zejména např. při využití, resp. kombinaci tohoto opatření s dalšími nástroji prevence sociálního vyloučení může být velmi užitečný. Skýtá však mnohá úskalí na všech frontách, která byla konec konců vyjmenovány výše, a sice ať už se jednalo o pohled ze strany osoby, která zvláštního příjemce vykonávala nebo z pohledu uživatele aj.

Institut zvláštního příjemce by měl být využíván jako přechodné opatření na základě dobře vyhodnocené situace v rodině, nejčastěji tedy orgánem sociálně právní ochrany dětí. Ať už z jakkoliv oprávněných důvodů pracovník tohoto orgánu takto usoudí, zásadou zůstává dobrovolnost uživatele s tímto krokem a ctění Etického kodexu sociálního pracovníka, zejména ve vztahu ke klientovi. Cílem opatření je pak posílit schopnosti a dovednosti účelně čerpat sociální dávky a využívat je k zabezpečení základních potřeb členů rodiny s ohledem na prioritní výdaje. Předejít by se přitom mělo zpasivnění oprávněné osoby jakožto uživatele služby, který může naopak ztratit přehled o svých příjmech a přenést zodpovědnost za hospodaření s financemi právě na zvláštního příjemce. Dilematem u tohoto tématu zůstává načasování jak samotné intervence ustanovení institutu, tak další dílčí kroky vedoucí k opětovnému osamostatnění uživatele v oblasti nakládání s financemi, jak jinak než na základě individuálního posouzení a plánování sociální práce.

Ačkoliv legislativa zmiňuje institut napříč pilíři sociálního zabezpečení, zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v z.p.p. jej vůbec nezmiňuje. Změny můžeme očekávat až v následujících desetiletích, a sice za předpokladu, že se zvýší informovanost o tématu a také sami poskytovatelé sociálních služeb by vytvoření podmínek v ČR pro vymezení této problematiky iniciovali.

Na potřebu metodického vedení bylo ve výzkumném šetření poukázáno také, a sice jak u ÚP ČR v rámci správního řízení, tak NNO opět za spolutendencí zvýšit informovanost o institutu a vzájemné spolupráce příslušných subjektů sociální sféry. Prozatím vše funguje na bázi využívání stávajících možností a individuálního přístupu pracovníka, který může být ovlivněn řadou dalších faktorů a každý z nás, ať už jsme v jakékoliv roli, bychom se měli snažit náš protějšek, se kterým jednáme, pochopit.

Výkon zvláštního příjemce považuji za „mravenčí práci“, časově náročnou, zodpovědnou činnost, která vyžaduje vysokou flexibilitu, obezřetnost a profesionalitu

pracovníka, který si je ve svých kompetencích jistý. Nezbytné je pevné stanovení hranic výkonu institutu již na začátku, předejít se tak může mnohým nedorozuměním. A nakonec by i přes četná zmíněná úskalí měl myslet přece jen pozitivně (vždyť díky zvláštnímu příjemci má rodina zajištěny základní životní potřeby), snažit se sebezdokonalovat, vyvíjet, k problémům přistupovat konstruktivně, zvláštního příjemce vykonávat v souladu s jeho primárním účelem a za spolupráce s navazujícími institucemi.

Vzhledem k výzkumnému šetření kvalitativní povahy nelze závěry generalizovat, získané teoretické i praktické poznatky však budou maximálně využity pro další praxi, vytvoření metodického materiálu výkonu zvláštního příjemce v rámci Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a také pro další spolupráci s příslušnými institucemi s účelem vyřešit zjištěná omezení či snížit riziko výskytu úskalí v empirické části diplomové práce pojmenované.

Doporučení pro praxi

- v rámci organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. vypracovat metodický pokyn k výkonu institutu zvláštního příjemce
- iniciovat setkání pracovníků TAS organizace za účelem výměny zkušeností s IZP
- oslovit vedoucí jednotlivých oddělení Kontaktních pracovišť ÚP ČR zlínských ORP ohledně sjednocení dokládané dokumentace ke správnému řízení při výkonu ZP
- zvážit možnost využití praxe výkonu institutu zvláštního příjemce ze zahraničí
- motivovat uživatele, kterému je ustanoven zvláštní příjemce, k co největší aktivitě při spolupráci s pracovníkem TAS/zvláštním příjemcem a jeho pravidelné obeznamování s úkony hospodaření jako krok prevence závislosti na institutu/sociální službě

ZÁVĚR

V teoretické části diplomové práce pojednávám o rodině v kontextu sociální práce z hlediska charakteristiky, legislativy i historického vymezení, v návaznosti na to se věnuji popisu Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi s důrazem na cíle, metody a její konkrétní činnosti. Výkon institutu zvláštního příjemce pak popisuji včetně znaků osobnosti samostatně dle jednotlivých pilířů sociálního zabezpečení a nakonec nastiňuji i podmínky tohoto opatření v zahraničí. V empirické části jsem pak na základě strukturovaného rozhovoru a případových studií doprovázející analýzy spisové dokumentace zmapovala využití a úskalí institutu. Hlavní i dílčí cíle diplomové práce byly naplněny.

Prostřednictvím výzkumného šetření jsem zjistila, že v souvislosti s poskytováním Sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi je využíván nástroj zvláštního příjemce u rodin vedených v evidenci OSPOD jako jedna z možností hájit práva ohroženého dítěte a posilovat kompetence rodiče účelně nakládat s financemi. Za důvody lze považovat nízkou finanční gramotnost uživatele, psychiatrické onemocnění rodiče, dále nezodpovědný přístup k financím, záměrné zneužívání financí obecně nebo také multifaktoriální vlivy, jež mají také vliv na skutečnou délku trvání opatření. Nejčastějšími sociálními dávkami, na které je institut ustanoven, jsou dávky hmotné nouze a dávka příspěvku na bydlení ze systému státní sociální podpory. Výjimku však netvoří ani dávky sociální pomoci či dávky důchodového pojištění, naopak zkušenosti zcela chybí s dávkami pojištění nemocenského. Také zkoumaná oblast úskalí výkonu institutu je velmi diferenciována. Střetává se zde v řešení situace přístup uživatele služby, pracovníka TAS jako zvláštního příjemce a také pracovníka příslušných úřadů, kteří za podmínek chybějícího užšího vymezení fenoménu zvláštního příjemce snaží realizovat jeho využívání za střetů dalších různých omezení, překážek a obecné neinformovanosti.

Diplomová práce bude v nejbližších letech primárním zdrojem pro vypracování metodického materiálu jak pro terénní, tak pro pobytovou službu organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Zejména zjištěná úskalí v rámci kvalitativního výzkumu jsou cennými podněty pro vymezení pravidel výkonu institutu uvnitř organizace a i pro spolupráci s institucemi navenek. Již v průběhu tvorby diplomové práce byly do praxe zavedeny některá drobná opatření týkající se zejména administrativních úkonů zvláštního příjemce zefektivňující výkon institutu, dále vedla k otevření diskuse u pracovníků TAS obecně

a úspěšně byly řešeny dotazy ohledně tématu jak Generální ředitelství i Kontaktní pracoviště ÚP ČR některých ORP Zlínského kraje.

Celou dobu studiem tématu jsem si kladla otázku, proč je fenomén zvláštního příjemce tak málo znám. Po vlastní zkušenosti a rozhovorech s dalšími odbornicemi v oboru se však, ale nedivím. Četná úskalí, která tento nástroj sociální politiky provází, jeho obecnému publikování nepřeje. U kvalitativního výzkumného šetření bylo opakovaně zmiňováno, že zákon sice institut vymezuje, metodické materiály v ČR však chybějí. Otázkou nyní zůstává, která varianta je lepší – mít raději volnost a v rámci služeb poskytovaných NNO si stanovovat pravidla výkonu institutu samostatně na základě skutečně vyvstalých potřeb a dle nejlepšího vědomí a svědomí v rámci legislativy nebo se zásadně řídit doporučeními z MPSV, resp. Krajskými úřady, které obecně upřednostňují byrokratický přístup a administrativní činnost tak pohlcuje čas na skutečnou práci s lidmi a jejich podporu?

Nakonec nemohu nezmínit, že se stále potvrzuje životní pravidlo - „každá věc má rub i líc“ a „nic není černobílé“. U případu zvláštního příjemce tomu není jinak. Vždy záleží na přístupu jak uživatele, tak na přístupu samotné osoby zvláštního příjemce, jak tuto možnost změnit obtížnou životní situaci některé z rodin, využijí a uvidí v takovém jednání konkrétní smysl, protože ten jde ruku v ruce s účelem a nadějí.

SEZNAM ODBORNÝCH ZDROJŮ

Literatura

ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB. *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*. 1. vyd. Tábor: APSS ČR, 2011. ISBN 978-80-904668-1-4.

AZYLOVÝ DŮM PRO ŽENY A MATKY S DĚTMI o.p.s. *Standardy kvality Terénní asistenční služby pro rodiny s dětmi*. Vsetín: 2016.

BEAUFORTOVÁ, Kateřina. *Video jako nástroj pomoci*. Praha: SPIN o.s., 2004. Sborník II. národní konference o VTI.

BECHYŇOVÁ, Věra. *Případové konference*. Praktický průvodce pro práci s ohroženou rodinou. 1. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0181-6.

BECHYŇOVÁ, Věra a Marta KONVIČKOVÁ. *Sanace rodiny*. 2. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0031-4.

BICKOVÁ, Lucie a kol. *Individuální plánování a role klíčového pracovníka v sociálních službách*. 1. vyd. Tábor: Asociace poskytovatelů sociálních služeb České republiky, 2011. ISBN 978-809-0466-814.

DUNOVSKÝ Jiří, DYTRYCH Zdeněk, MATĚJČEK Zdeněk. *Týrané, zanedbávané a zneužívané dítě*. 1. vyd. Praha, Grada Publishing, s.r.o. ISBN: 80-7169-192-5.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. ISBN 80-7203-124-4.

GOLEMAN, Daniel. *Emoční inteligence*. 1. vyd. Praha: Columbus, 1997. ISBN 80-85928-48-5.

GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce. Pro pedagogické obory*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing s.r.o., 2011. ISBN 978-80-247-3379-1.

HANTÁKOVÁ, Petra. *Rozhovor s pracovnící Terénní asistenční službou pro rodiny s dětmi Vsetín ze dne 4. 2. 2017*

HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. 3., aktualizované vydání. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0873-0.

- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: Základy kvantitativního výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. ISBN 978-80247-1369-4.
- JANOŠKOVÁ, Klára a Dana NEDĚLNÍKOVÁ. *Profesní dovednosti terénních pracovníků*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7368-503-4.
- JUŘIČKOVÁ, Eva a kol. *Metodika terénní sociální práce v rodinách s dětmi*. Vsetín, 2013.
- JOHNSON, Louise a Stephan YANCA. *Generalist social work practice with families*. Boston: Pearson Education, 2008. ISBN 9780205470105.
- KODYMOVÁ, Pavla. *Historie české sociální práce v letech 1918-1948*. V Praze: Karolinum, 2013, 132 s. ISBN 978-80-246-2256-9.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk, prostředí, výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-07315-004-2.
- LANGMEIER J., K. BALCAR, J. SPITZ. *Dětská psychoterapie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-710-7.
- LEŠKO, Ladislav. *Náhled do sociální komunikace*. 1. vyd. Brno: Tribun EU, 2008. ISBN 978-80-7399-466-2.
- LOVASOVÁ, Lenka. *Rodinné vztahy*. 1. vyd. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006. ISBN 80-86991-66-0.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. 1. vyd. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-85282-83-6.
- MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny v kontextu plánování péče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-739-8.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.
- MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální služby*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007a. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 3. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0213-4.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007b. ISBN 978-80-7367-331-4.

MAŘÍKOVÁ, Hana. *Velký sociologický slovník: P-Z*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 807-18-43-113.

MILLER, William and Stephen R. ROLLNICK. *Motivational interviewing: preparing people for change*. 2nd edition. New York: The Guilford Press, 2002. ISBN 978-1-57230-563-2.

MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. ISBN 80-247-1362-4.

MONTOUSSÉ, Marc a Gilles RENOUARD. *Přehled sociologie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-976-3.

MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. 2.vyd. Praha: Slon, 2002. ISBN 80-86429-05-9.

MOŽNÝ, Ivo. *Rodina a společnost*. 1. vyd. Praha: Slon, 2006. ISBN 80-86429-58-X.

PERNEROVÁ, A. Rotraud. *Tabu v rodinné komunikaci*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-363-3.

TOMEŠ, Igor. *Obory sociální politiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-868-5.

TREVITHICK, Pamela. *Social work skills*. 1st edition. London: Library of Congress Cataloging, 2000. ISBN 0-335-20699.

SINGLY, Françoise de. *Sociologie současné rodiny*. 2.vyd. Praha: Portál, 1999. ISBN 8071782491.

STEPHEN J. Yanca and Louise J. JOHNSON. *Generalist social work practice with families*. 1 st edition. Boston: Allyn & Bacon, 2008. ISBN 13- 9780205470105.

ŠIMÍKOVÁ, Ivana a kol. *Riziko ztráty bydlení a jeho prevence: Rozbor problému a vyhodnocení nástrojů*. 1. vyd. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2016. ISBN 978-80-7416-239-8.

ŠLAMPOVÁ, Markéta. *Terénní sociální práce v ČR a Francii*. Brno, 2008. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Ekonomicko-správní fakulta.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VEČEŘA, Miloš. *Sociální stát: východiska, vymezení, etapy vývoje*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 1993. ISBN 80-210.0648.

Legislativa

ČESKO: Předpis č. 104/1991 Sb., Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí o sjednání Úmluvy o právech dítěte, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>.

ČESKO: Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD.

ČESKO: Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. In *Aktualizace k zákonům III/2006*. 2006. ISBN 80-7365-174-2. Dostupný také z: <http://www.uplnezneni.cz/zakon/108-2006-sb-o-socialnich-sluzbach/>.

ČESKO: Zákon č. 582/1991., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <http://www.uplnezneni.cz/zakon/582-1991-sb-o-organizaci-a-provadeni-socialniho-zabezpeceni/>.

ČESKO: Vyhláška č. 505/2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Dostupné z: <http://www.uplnezneni.cz/vyhlaska/505-2006-sb-kterou-se-provadeji-nektera-ustanoveni-zakona-o-socialnich-sluzbach/1>.

ČESKO: Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <http://www.uplnezneni.cz/zakon/155-1995-sb-o-duchodovem-pojisteni/>.

ČESKO: Zákon č. 220/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <http://www.uplnezneni.cz/zakon/220-2011-sb-kterym-se-meni-zakon-c-1551995-sb-o-duchodovem-pojisteni-ve-zneni-pozdejsich-predpisu-a-nektere-dalsi-zakony/>.

ČESKO: Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-187>.

ČESKO: Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <http://www.uplnezneni.cz/zakon/117-1995-sb-o-statni-socialni-podpore/>.

ČESKO: Zákon č. 111/2006 Sb., o pomoci v hmotné nouzi, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<http://www.uplnezneni.cz/zakon/111-2006-sb-o-pomoci-v-hmotne-nouzi/>>.

ČESKO: Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<http://www.uplnezneni.cz/zakon/359-1999-sb-o-socialne-pravni-ochrane-deti/>>.

ČESKO: Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<http://www.uplnezneni.cz/zakon/89-2012-sb-obcansky-zakonik/>>.

ČESKO: Zákon č. 329/2011 Sb., o poskytování dávek osobám se zdravotním postižením, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<http://www.uplnezneni.cz/zakon/329-2011-sb-o-poskytovani-davek-osobam-se-zdravotnim-postizenim/>>.

ČESKO: Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-500>>.

ČESKO: Zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>>.

ČESKO: Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>>.

ČESKO: Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>>.

ČESKO: Zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů. In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<http://www.uplnezneni.cz/zakon/128-2000-sb-o-obcich-obecni-zrizeni/>>.

ČESKO: Zákon, kterým se mění zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 129/2000 Sb., o krajích (krajské zřízení), ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 131/2000 Sb., o hlavním městě Praze, ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 256/2013 Sb., o katastru nemovitostí (katastrální zákon). In Sběrka zákonů. Dostupné z: <<http://www.uplnezneni.cz/zakon/246-2011-sb-kterym-se-meni-zakon-c-128-2000-sb-o-obcich-obecni-zrizeni-zakon-c-129-2000-sb-o-krajich-krajske-zrizeni-a-zakon-c-131-2000-sb-o-hlavnim-meste-praze/>>.

OSN: Úmluva o právech dítěte. Dostupné z: <<http://www.osn.cz/wp-content/uploads/2015/03/umluva-o-pravech-ditete.pdf>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 417/2013 Z. z. „O pomoci v hmotnej núdzi a o zmene a doplnení niektorých zákonov In Sbírka zákonů. Dostupné z: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/417/>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 600/2003 Z.z. „O prídavku na dieťa a o zmene a doplnení zákona č. 461/2003 Z.z. o sociálnom poistení In Sbírka zákonů. Dostupné z: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2003/600/>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 571/2009 Z. z. o rodičovskom príspevku a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. In Sbírka zákonů. Dostupné z: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2009/571/>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 383/2013 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Dostupné z: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2013/383/>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 201/2008 Z. z. o náhradnom výživnom a o zmene a doplnení zákona č. 36/2005 Z. z. o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení nálezů Ústavného súdu Slovenskej republiky č. 615/2006 Z. z. v znení zákona č. 554/2008 Z. z. Dostupné z: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/201/>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 561/2008 Z. z. o príspevku na starostlivosť o dieťa a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. Dostupné z: <<https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2008/561/>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 447/2008 Z. z. o peňažných príspevkoch na kompenzáciu ťažkého zdravotného postihnutia a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov. In Sbírka zákonů. Dostupné z: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-447>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 238/1998 Z. z. o príspevku na pohreb v znení neskorších predpisov In Sbírka zákonů. Dostupné z: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/1998-238>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 461/2003 Z. z. Zákon o sociálnom poistení. In Sbírka zákonů. Dostupné z: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/2003-461/>>.

SLOVENSKO: Zákon č. 383/2013 Z. z. o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí a o zmene a doplnení niektorých zákonov. In Sbírka zákonů. Dostupné z: <<http://www.zakonypreludi.sk/zz/2013-383>>.

Časopisecké statě

JOKLOVÁ, Klára. *Rodinné konference – nový přístup pro práci s rodinou. Sociální práce.* 2005, č. 2, ISSN 1213-6204.

KAHÁNKOVÁ J., M. MYŠÍKOVÁ, D. NEDĚLNÍKOVÁ. *Sociální asistence pro rodiny s dětmi jako jedna z forem terénní sociální práce. Sociální práce.* 2005, č. 2, ISSN 1213-6204.

Elektronické a jiné zdroje

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Problémy související s bydlením sociálně vyloučených obyvatel a návrh jejich řešení.* [online]. © 2016 [cit. 2016-3-12]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/material-o-bydleni-v-svl>

ASOCIACE POSKYTOVATELŮ SOCIÁLNÍCH SLUŽEB. *Minimální standard vzdělávání v sociální práci ASVSP.* Praha: APSS ČR, 2014. Dostupné z: <http://www.asvsp.org/standardy/>
AZYLOVÝ DŮM PRO ŽENY A MATKY S DĚTMI o.p.s. *Zonerama.* [online]. © 2016 [cit. 2016-10-12]. Dostupné z: <https://www.zonerama.com/azylovydum/>

ČERMÁKOVÁ, Dagmar. *Je sociální pracovník renesanční člověk?* Praha: Sociální práce, 2015. [online]. © 2017 [cit. 2017-8-1]. Dostupné z: <http://www.socialniprace.cz/zpravy.php?oblast=3&clanek=731>

ČESKÁ ASOCIACE STREETWORK. *Kontaktní práce.* Praha: ČAS, 2007. ISBN: 978-80-254-4001-8. [online]. © 2016 [cit. 2016-18-12]. Dostupné z: http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1448

ČSSZ. *Mgr. Martin Anderle: Příjemcem důchodu je jiná osoba než oprávněný.* [online]. © 2016 [cit. 2016-3-12]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/casopis-narodni-pojisteni/archiv-vydanych-cisel/clanky/2012-12-mgr-martin-anderle-prijemcem-duchodu-je-jina-osoba-nez-opravneny.htm>

EVROPSKÝ SOUD PRO LIDSKÁ PRÁVA. Štrasburg, 1950 .F-67075 [online]. © 2016 [cit. 2016-18-11]. Dostupné z: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CES.pdf

E-mailová korespondence s Bibiánou KUNDLOVOU [online], 6. 2. 2017, bibiana.kundlova@staralubovna.sk

E-mailová korespondence s Terezou PETRÁŇOVOU [online], 8. 2. 2017, tereza_petranova@mzv.cz

FARSKÁ, P., E. MOUČKOVÁ, P. NASKU. *Zvláštní příjemce důchodu. Doporučený postup pro pracovníky obecních úřadů při ustanovení zvláštního příjemce důchodových dávek.*

[online]. © 2016 [cit. 2016-4-12]. Dostupné z: http://www.kr-karlovarsky.cz/krajsky-urad/cinnosti/Documents/zvlastni_prijemce_duchodu_metodika.pdf

INFORMAČNÍ PORTÁL PRO ORGÁNY SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ. *Klíčové dokumenty*. [online]. © 2016 [cit. 2016-26-11]. Dostupné z: http://www.ospod.cz/informace/obecne/transformace/?ftresult_menu=TRANSFORMACE

MEZINÁRODNÍ SÍŤ SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ. *Mezinárodní manuál zaměřený na metodologii terénní sociální práce na celém světě*. [online]. © 2016 [cit. 2016-16-12]. Dostupné z: <http://www.streetwork.cz/images/download/guide2008cz.pdf>

MINISTERSTVO PRÁCE, SOCIÁLNÝCH VECÍ A RODINY SLOVENSKEJ REPUBLIKY. *Rodina a sociální pomoc*. [online]. © 2016 [cit. 2017-6-1]. Dostupné z: <https://www.employment.gov.sk/sk/>

MPSV. *Aktuální trendy v systému péče o ohrožené děti*. [online]. © 2016 [cit. 2016-12-12]. Dostupné z: <http://docplayer.cz/1290425-Transformace-pece-o-ohrozene-deti-a-mladez-aktualni-trendy-v-systemu-pece-o-ohrozene-deti-25-2-2015.html>

POLIS. *Metodický postup při sociální práci se skupinou neplatičů nájemného a úhrady za plnění poskytovaná v souvislosti s užíváním bytu*. [online]. © 2016 [cit. 2016-3-12]. Dostupné z: http://epolis.cz/download/pdf/materials_13_1.pdf

SLABOVÁ, Kateřina. *Socioterapie aneb standardy kvality v praxi*. [online]. © 2016 [cit. 2016-30-11]. Dostupné z: www.svoos.cz/docs/socioterapie.doc

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. *Doporučení pro obce a města pro předcházení tvorby a rozšiřování sociálně vyloučených lokalit se zdůrazněním zajištění potřeby bydlení*. [online]. © 2016 [cit. 2016-3-12]. Dostupné z: http://www.ochrance.cz/uploads/tx_odlistdocument/Doporuceni_socialni_vyloucení.pdf

INTERVIEW s Bc. Alenou KOŇAŘÍKOVU, referentka oddělení sociální pomoci MěÚ Vsetín. Vsetín 5. 12. 2016.

VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ. *Projekty*. [online]. © 2016 [cit. 2016-12-12]. Dostupné z: <http://www.vupsv.cz/index.php?p=projects&kateg=2&site=default>

SEZNAM ZKRATEK

APSS	-	Asociace poskytovatelů sociálních služeb
ASVSP	-	Asociace vzdělavatelů v sociální práci
ASZ	-	Asociace pro sociální začleňování
ČAS	-	Česká asociace streetwork
ČR	-	Česká republika
ČSSR, ČSFR	-	Česká/Československá/Československá federativní republika
ČSSZ/OSSZ	-	Česká/Okresní správa sociálního zabezpečení
DD, DDŠ	-	Dětský domov, Dětský domov se školou
DnB	-	doplatek na bydlení
DÚ	-	Diagnostický ústav
DEU	-	Německá spolková republika
DPP	-	dohoda o provedení práce
HN	-	hmotná nouze
ID	-	invalidní důchod
MěÚ	-	městský úřad
Mob.	-	příspěvek na mobilitu
MPSV	-	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MPSVR SR	-	Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny Slovenské republiky
MŠ	-	Mateřská škola
NNO	-	nestátní nezisková organizace
Odm. pěst.	-	odměna pěstouna
OM spis	-	spis ochrany mládeže
OSN	-	Organizace spojených národů
OSPOD	-	Oddělení sociálně-právní ochrany dětí
ORP	-	obec s rozšířenou působností
POLIS	-	program sociální integrace
PnP	-	příspěvek na péči
PnB	-	příspěvek na bydlení
PnD	-	přídavek na dítě
PnŽ	-	příspěvek na živobytí
PK	-	případová konference

RK	-	realitní kancelář
RL	-	rodný list
SASRD	-	Sociálně aktivizační služba pro rodiny s dětmi
SD	-	sirotčí důchod
SSP	-	státní sociální podpora
SR	-	Slovenská republika
SVJ	-	společenství vlastníků jednotek
SVP	-	Středisko výchovné péče
TAS	-	Terénní asistenční služba
TSP	-	terénní sociální práce
TZP	-	tělesné zdravotní postižení
Úmluva MOP	-	Mezinárodní organizace práce
ÚP ČR	-	Úřad práce ČR
VÚ, KÚ	-	Výchovný/Kojenecký ústav
VTI	-	videotrénink interakcí
VÚPSV	-	Výzkumný ústav práce a sociálních věcí
ZDVOP	-	Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc
IZP	-	institut zvláštního příjemce
ZP	-	zvláštní příjemce
ZŠ	-	základní škola
např.	-	například
apod.	-	a podobně
atd.	-	a tak dále
aj.	-	a jiné
tzv.	-	takzvaná
tj.	-	to je
resp.	-	respektive
v z. p. p.	-	ve znění pozdějších předpisů

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Etický kodex sociálních pracovníků ČR

Příloha č. 2: Usmernenie pre klientov zaradených do inštitútu osobitného príjemcu mesta Stará Lubovňa

Příloha č. 3: Organizační struktura organizace Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. Vsetín

Příloha č. 4: Vyjádření krajského úřadu Zlínského kraje

Příloha č. 5: Pověření organizace k výkonu zvláštního příjemce

Příloha č. 6: Souhlas s ustanovením zvláštního příjemce

Příloha č. 7: Měsíční přehled příjmů zvláštního příjemce/uživatele

Příloha č. 8: Emailová komunikace s německou kanceláří BMAS

Příloha č. 9: Přepis rozhovorů se sociálními pracovníci Terénní asistenční služby v rodinách s dětmi

Příloha č. 1 – ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČR

ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKE REPUBLIKY

1. Etické zásady

1. 1. Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.

1. 2. Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

1. 3. Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob.

1. 4. Sociální pracovník pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.

1.5. Sociální pracovník dává přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Služby poskytuje na nejvyšší odborné úrovni.

2. Pravidla etického chování sociálního pracovníka

2. 1. Ve vztahu ke klientovi

2. 1. 1. Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti.

2. 1. 2. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů.

2. 1. 3. Sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoliv formy diskriminace všem klientům. Sociální pracovník jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka. Sociální pracovník se zaměřuje na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit a tak podporuje jejich zmocnění.

2. 1. 4. Chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Data a informace požaduje s ohledem na potřebnost při zajištění služeb, které mají být klientovi poskytnuty a informuje ho o jejich potřebnosti a použití. Žádnou informaci o klientovi neposkytne bez jeho souhlasu. Výjimkou jsou osoby, které nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (zejména nezletilé děti) nebo tehdy, kdy jsou ohroženy další osoby. V případech, kde je to v

souladu s platnými právními předpisy, umožňuje účastníkům řízení nahlížet do spisů, které se řízení týkají.

2. 1. 5. Sociální pracovník podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnáni, ale i ostatních příslušných zdrojů. Poučí klienty o povinnostech, které vyplývají z takto poskytnutých služeb a dávek. Podporuje klienta při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života.

2. 1. 6. Sociální pracovník podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení jejich problémů.

2.1.7. Sociální pracovník je si vědom svých odborných a profesních omezení. Pokud s klientem nemůže sám pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci. Sociální pracovník jedná s osobami, které používají jejich služby (klienty) s účastí, empatií a péčí.

2. 2. Ve vztahu ke svému zaměstnavateli

2. 2. 1. Sociální pracovník odpovědně plní své povinnosti vyplývající ze závazku ke svému zaměstnavateli.

2. 2. 2. V zaměstnavatelské organizaci spolupůsobí při vytváření takových podmínek, které umožní sociálním pracovníkům v ní zaměstnaným přijmout a uplatňovat závazky vyplývající z tohoto kodexu.

2. 2. 3. Snaží se ovlivňovat sociální politiku, pracovní postupy a jejich praktické uplatňování ve své zaměstnavatelské organizaci s ohledem na co nejvyšší úroveň služeb poskytovaných klientům.

2. 3. Ve vztahu ke kolegům

2. 3. 1. Sociální pracovník respektuje znalosti a zkušenosti svých kolegů a ostatních odborných pracovníků. Vyhledává a rozšiřuje spolupráci s nimi a tím zvyšuje kvalitu poskytovaných sociálních služeb.

2. 3. 2. Respektuje rozdíly v názorech a praktické činnosti kolegů a ostatních odborných a dobrovolných pracovníků. Kritické připomínky k nim vyjadřuje na vhodném místě vhodným způsobem.

2.3.3. Sociální pracovník iniciuje a zapojuje se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a je zodpovědný za to, že jeho rozhodnutí budou eticky podložena.

2. 4. Ve vztahu ke svému povolání a odbornosti

2. 4. 1. Sociální pracovník dbá na udržení a zvyšování prestiže svého povolání.

2. 4. 2. Neustále se snaží o udržení a zvýšení odborné úrovně sociální práce a uplatňování nových přístupů a metod.

- 2. 4. 3. Působí na to, aby odbornou sociální práci prováděl vždy kvalifikovaný pracovník s odpovídajícím vzděláním.
- 2. 4. 4. Je zodpovědný za své soustavné celoživotní vzdělávání a výcvik, což je základ pro udržení stanovené úrovně odborné práce a schopnosti řešit etické problémy.
- 2. 4. 5. Pro svůj odborný růst využívá znalosti a dovednosti svých kolegů a jiných odborníků, naopak své znalosti a dovednosti rozšiřuje v celé oblasti sociální práce.
- 2. 4. 6. Sociální pracovník spolupracuje se školami sociální práce, aby podpořil studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.

2. 5. Ve vztahu ke společnosti

- 2. 5. 1. Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů.
- 2. 5. 2. Zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.
- 2. 5. 3. Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.
- 2. 5. 4. Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.
- 2. 5. 5. Sociální pracovník působí na zlepšení podmínek, které zvyšují vážnost a úctu ke kulturám, které vytvořilo lidstvo.
- 2. 5. 6. Sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.

Příloha č. 2 – USMERNENIE PRE KLIENTOV ZARADENÝCH DO INŠTITÚTU OSOBITNÉHO PRÍJEMCU MĚSTA STARÁ LUBOVŇA

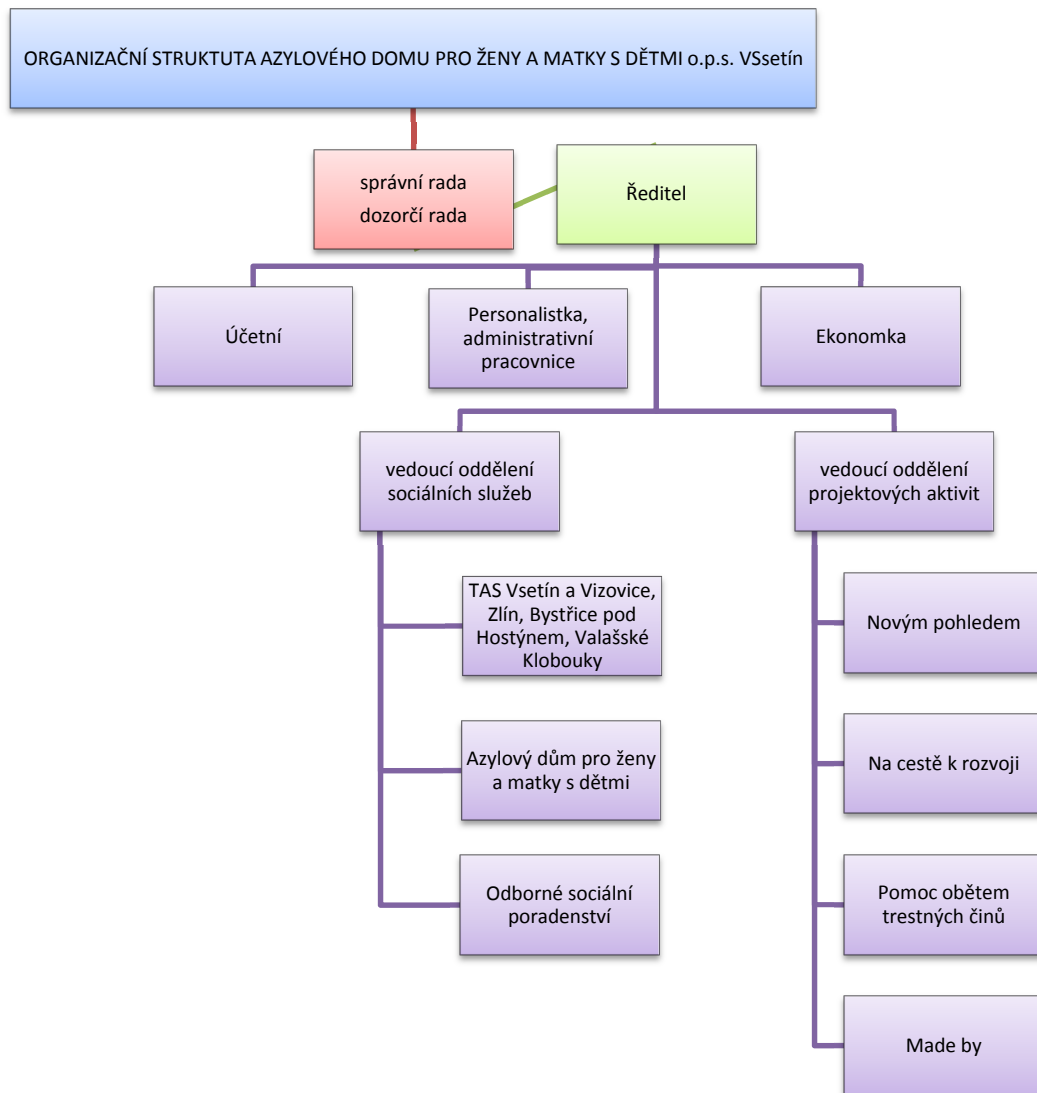
U S M E R N E N I E pre klientov zaradených do Inštitútu osobitného príjemcu Mesta Stará Ľubovňa

Inštitút OP je zodpovedný za účelné využívanie sociálnych dávok v prospech rodiny.
Poberateľ sociálnych dávok zaradený ÚPSVaR do inštitútu je sprevádzaný 10 krokmi:

1. Prvé 3 mesiace sú klientovi vydávané nákupné poukážky, ktoré klient použije vo vybraných predajniach.
2. Pokiaľ v období prvých 3 mesiacov klient potrebuje hotovosť do špecializovaných zariadení, možné to je, avšak len za prítomnosti sociálnych pracovníkov.
3. Ak klient dodržiava pokyny pracovníka inštitútu, po uplynutí 3 mesiacov môže dostať 30% hotovosť z dávky poukázanej na OP, ktorú však musí zdokladovať.
4. Ak klient dodržiava pokyny pracovníka inštitútu, po uplynutí 6 mesiacov môže dostať 50% hotovosť z dávky poukázanej na OP.
5. Zo sociálnej dávky poukázanej na inštitút je možné uhrádzať platby spojené s bývaním a iné platby.
6. Podľa výšky sociálnej dávky sú financie rozdelené na priebežné čerpanie v konkrétnych termínoch.
7. Klienti inštitútu sú vybavovaní: **PONDELOK, STREDA, PIATOK**. V ostatných dňoch sa vybavujú len prípady súvisiace s lekársnym ošetrením a liekmi.
8. Ak sa klientovi umožní čerpať časť dávky peňažnou formou, **financie sú poskytované len v PIATOK**.
9. Klient sa riadi pokynmi inštitútu. Prístup ku každému klientovi je individuálny.
10. Dĺžka trvania v inštitúte závisí od Rozhodnutia ÚPSVaR a od stanoviska MsÚ – odd. soc. vecí.

Ing. Aleš Solár, v.r.
prednosta MsÚ

Příloha č. 3 – ORANIZAČNÍ STRUKTURA AZYLOVÉHO DOMU PRO ŽENY A MATKY S DĚTMI O.P.S. VSETÍN

Příloha č. 4 – VYJÁDŘENÍ KRAJSKÉHO ÚŘADU ZLÍNSKÉHO KRAJE

V Praze dne 7. června 2011
Č. j.: 2011/44776-222

Vážená paní vedoucí

odpovídám na Váš dopis ze dne 6. června 2011, v němž mne žádáte o vyjádření ve věci ustanovení zvláštních příjemců dávek státní sociální podpory z řad poskytovatelů sociálních služeb, konkrétně sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi.

Popisujete situaci, kdy nájemníci neplatí úhrady nájemného, přestože je jim přiznán příspěvek na bydlení ze systému státní sociální podpory. V minulosti byla situace řešena tak, že byli jako zvláštní příjemci dávek ustanovováni pracovníci sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi, kteří s rodinami pracovali. Tento způsob byl však posléze zrušen, neboť byl zpochybněn inspekcí sociálních služeb. Záměrem Krajského úřadu Zlínského kraje je obnovit praxi ustanovení zvláštních příjemců z řad poskytovatelů sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, přičemž nás žádáte o vyjádření, zda tímto krokem neporušujete zásady poskytování sociálních služeb. K Vašemu dotazu Vám sděluji následující:

instituci ustanovení zvláštního příjemce dávek tak, jak jej popisujete ve svém dopise, lze využít za určitých podmínek. Je třeba zdůraznit, že smyslem tohoto opatření nesmí být přebírání zodpovědnosti za uživatele služby, neboť potom by opatření v rozporu se základními zásadami poskytování sociálních služeb (viz § 2 zákona o sociálních službách) bylo. Je zřejmé, že podle základních činností a úkonů této služby má poskytovatel sociálně aktivizační služby zajišťovat pracovní a výchovnou činnost včetně podpory hospodaření s finančními prostředky, která má podle obecných zásad sociálních služeb působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které povedou k dlouhodobému setrvání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace. **Naplnění těchto zásad v případě, že se zaměstnanec poskytovatele stane zvláštním příjemcem dávky státní sociální podpory bude zajisté inspektory sociálních služeb sledováno ve dvou**

...ních, a to jak ve vnitřních pravidlech služby, tak při individuální práci s uživatelem. Vnitřní pravidla poskytovatele musí obsahovat minimálně informace o tom, kdy se opatření využije, u kterých uživatelů a v jakých případech, v jakém období a jak se při tom bude s uživateli pracovat. Současně pak v individuální dokumentaci uživatelů musí být dokladováno, k jakému osobnímu cíli přechodně opatření vede, jak se v procesu postupuje, jak se situace reviduje a přehodnocuje.

Děkuji za zajímavý podnět a jsem s pozdravem

Krajský úřad Zlínského kraje
T: Tomáše Bati 21
761 90 Zlín

Příloha č. 5 – POVĚŘENÍ ORGANIZACE K VÝKONU ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE

POVĚŘENÍ ZAMĚSTNANKYNĚ

Zaměstnankyně

Paní

.....

Narozena

Zaměstnavatel:*název organizace*....., se sídlem

IČ:, jednající, ředitelem,

Vás, jakožto zaměstnankyni, tímto s účinností ode dne

pověřuji výkonem funkce

ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE PRO PENĚŽITÉ DÁVKY

Paní, nar.

VYPLÁCENÉ ÚŘADEM PRÁCE ČESKÉ REPUBLIKY:

DÁVKY

Ve dne

.....*název organizace*.....

....., ředitel

Toto pověření přijímám.

Potvrzuji převzetí originálu tohoto pověření.

Ve Vsetíně dne

Pověřená zaměstnankyně

.....

Bankovní spojení pro příjem peněžitých dávek:.....

Příloha č. 6 – SOUHLAS S USTANOVENÍM ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE

Azylový dům pro ženy
a matky s dětmi o.p.s.

Terénní asistenční služba Vsetín
Hrbová 1561, 755 01 Vsetín
Telefon: 739 633 347
E-mail: adela.trnova@azylovydum.cz
WWW: www.azylovydum.cz
Bankovní spojení: 2100671898/2010

Jméno, Příjmení uživatelky

Adresa trvalého pobytu, příp. kontaktní adresa

STANOVENÍ ZVLÁŠTNÍHO PŘÍJEMCE

Na základě svého rozhodnutí žádám o ustanovení zvláštního příjemce dávek státní sociální podpory (příspěvek na bydlení, přídavek na dítě) a dávek hmotné nouze (příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení) – organizaci Azylový dům pro ženy a matky s dětmi o.p.s. zastoupenou pověřenou osobou

Dávky budou zasílány na účet Azylového domu pro ženy a matky s dětmi o.p.s., č. ú. xxxxxxxxxxxx/xxxx.

Ve Vsetíně dne

.....

Jméno, Příjmení uživatelky

Souhlasím s ustanovením zvláštního příjemce.

.....

Jméno, Příjmení zaměstnankyně

Příloha č. 7 – MĚSÍČNÍ PŘEHLED PŘÍJMŮ ZVL. PŘÍJEMCE/UŽIVATELE

Rodina	EVIDENCE FINANČÍ								měsíc	rok	
měsíc	BÚ				stav BÚ	Pokladna				stav	zůstatek
datum	příjem	datum	výdej	datum		příjem	datum	výdej	pokladna	celkem	
listopad					65					700	
	8.12.2016	1 000	9.12.2016	8 100		42713	8 100	1.12.2016	500		
	8.12.2016	7 146				0	0	14.12.2016	500		
						0	0	21.12.2016	7 800		
						0	0				
						0	0				
						0	0				
celkem		8 146		8 100	111,00 Kč		8 100		8 800	0,00 Kč	111,00 Kč

Příloha č. 8: EMAILOVÁ KOMUNIKACE S NĚMECKOU KANCELÁŘÍ BMAS

Lüß, Gesa -VIa1 BMAS (Gesa.Luess@bmas.bund.de)

AW: Anfrage bezüglich der Nutzung des Instituts der speziellen Empfänger in Deutschland

24. 2. 2017, 12:12:19

Komu: StrbackovaMarket@seznam.cz

Kopie: VIa1 BMAS

Sehr geehrte Frau Strbačková,

soweit ich Ihre Anfrage richtig verstehe, zielt diese auf die Möglichkeiten einer Direktzahlung von Sozialleistungen in den Fällen ab, in denen eine leistungsberechtigte Person trotz der erlangten Sozialleistungen ihren Vertragsverpflichtungen nicht nachkommt.

Für den Bereich des Existenzsicherungsrechts kann ich Ihnen dazu folgende Rückmeldung geben:

„Im bundesdeutschen Existenzsicherungsrecht, das heißt in den Sozialgesetzbüchern II und XII (SGB II und SGB XII), ist es grundsätzlich vorgesehen, dass eine leistungsberechtigte Person aus ihrer Sozialleistung die Aufwendungen für Unterkunft und Heizung, Energieversorgung und gegebenenfalls freiwillige Krankenversicherung selber entrichtet.“

In Ausnahmefällen ist es jedoch möglich, dass diese Verpflichtungen von dem Sozialleistungsträger aus der Sozialleistung direkt an den Vertragspartner der leistungsberechtigten Person überwiesen werden. Dies setzt jedoch voraus, dass die leistungsberechtigte Person ihren Zahlungsverpflichtungen trotz der erbrachten Lebensunterhaltsleistung nicht nachkommt und deswegen der Verlust des Wohnraums oder eine vergleichbare Notlage wie zum Beispiel der Ausschluss von der Energieversorgung droht.“

Falls dies nicht all Ihre Fragen abdeckt bzw. Sie Auskunft zu anderen Sozialleistungsbereichen benötigen, können Sie gern noch einmal auf mich zukommen.

Viele Grüße Gesa Lüß, Referentin

Referat VI a 1

Europäische Beschäftigungs- und Sozialpolitik, Europabeauftragter

Wilhelmstr. 49, 10117 Berlin

Tel.: +49 30 18 527-6624

E-Mail (pers.): gesa.luess@bmas.bund.de

E-Mail: via1@bmas.bund.de

Příloha č. 9: PŘEPIS ROZHOVORŮ SE SOCIÁLNÍMI PRACOVNICEMI TERÉNNÍ ASISTENČNÍ SLUŽBY V RODINÁCH S DĚTMI

1. Kolika uživatelkám jste v rámci služby TAS za dobu svého povolání v organizaci zvláštního příjemce vykonávala?

SP1: „Dvěma klientům.“

SP2: „Dvěma klientům.“

SP3: „Dvěma klientům.“

SP4: „Dvěma klientům.“

SP5: „Dvěma klientům.“

SP6: „Pěti klientům.“

SP7: „Zatím jen jednomu.“

SP8: „Třem.“

SP9: „Jen jednomu.“

SP10: „Jednomu.“

SP11: „Třem klientům.“

SP12: „Šesti.“

SP13: „Čtyřem klientům.“

SP14: „Když to spočítám, tak celkem sedmi klientům.“

2. Jak dlouho jste vykonávala institut nejdéle?

SP1: „Rok a čti čtvrtě a stále u tohoto klienta institut běží.“

SP2: „Jeden rok.“

SP3: „Tři měsíce.“

SP4: „Dva roky.“

SP5: „Jeden rok.“

SP6: „Půl roku.“

SP7: „Půl roku.“

SP8: „Šest měsíců.“

SP9: „Od ledna 2014 doposud, tedy již více jak 14 měsíců.“

SP10: „Tři a půl roku, dosud přitom institut běží.“

SP11: „Dvacet měsíců, tedy více jak rok a půl.“

SP12: „Dva roky. „

SP13: „Jeden a půl roku.“

SP14: „Čtyři roky.“

3. Jak dlouho jste vykonávala institut nejkratší dobu?

SP1: „Ještě jsem ZP neukončovala.“

SP2: „Půl roku.“

SP3: „Dva měsíce.“

SP4: „Rok a osm měsíců.“

SP5: „Rok.“

SP6: „Dva měsíce.“

SP7: „Zatím jsem ZP neukončovala.“

SP8: „Dva měsíce.“

SP9: „Ještě jsem ZP neukončovala.“

SP10: „Zatím 5 měsíců, ale ukončení institutu zatím není ještě jistý.“

SP11: „ZP jsem ještě neukončovala.“

SP12: „Jeden rok.“

SP13: „Dva měsíce.“

SP14: „Dva roky.“

4.Souhlasíte či nesouhlasíte s výrokem „*Institut zvláštního příjemce je v rámci české legislativy pro praxi dostatečně vymezen.*“ a proč tak míníte?

SP1: „Souhlasím, ale ráda bych se i tak o institutu dozvěděla něco více v kostce, spíše jen sbírám kusí informace.“

SP2: „Souhlasím.“

SP3: „Nesouhlasím, v ČR nejsou podmínky zřízení zvláštního příjemce dostatečně vymezeny.“

SP4: „Nesouhlasím, jasně dané podmínky výkonu ZP v legislativě nejsou, ani v rámci sociálních služeb není přesně určeno, jak institut vykonávat.“

SP5: „Nesouhlasím, chybí mi metodické materiály pro výkon ZP, a to jak pro NNO, tak pro ÚP ČR samotné.“

SP6: „Nesouhlasím, dle mého názoru je potřeba, aby institut ZP byl přímo v náplni TAS, vše bylo ukotveno v zákonu o sociálních službách a vše probíhalo zejména v součinnosti se zákonem o pomoci v hmotné nouzi a zákonem o státní sociální podpoře.“

SP7: „Nemůžu posoudit, zatím nemám dostatečné zkušenosti na odpověď.“

SP8: „Nedokážu posoudit.“

SP9: „Nesouhlasím, nejsou zajištěny podmínky účtů a chybějí také metodiky pro praxi.“

SP10: „Nesouhlasím, o legislativním ukotvení nemám povědomí, nepodařilo se mi informace o ZP hlouběji dohledat. Podrobněji znám institut ZP v případech stanovených soudem, kdy ZP vykonávají pracovníci obcí.“

SP11: „Souhlasím, zákon je dostatečný, chybí mi metodiky.“

SP12: „Nesouhlasím, zákon beru pouze jako doporučení.“

SP13: „Nesouhlasím, institut byl měl být ošetřen jako jedna z činností sociální služby v rámci vyhlášky č. 505/2006 k zák. č 108/2006 Sb., o sociálních službách.“

SP14: „Nesouhlasím, pomohla by mi minimálně metodika, ve které se ukotví vymezení.“

5.S jakými obtížemi jste se setkala při vyřizování žádosti o ustanovení institutu ZP?

SP1: „V rámci vyřizování ZP např. na invalidní důchod je nevýhodou jeho zdlouhavost v ustanovování. Důvodem je posuzování až centrálním pracovištěm v Praze, jinak je to bez problémů.“

SP2: „S žádnými jsem se zatím neseťkala.“

SP3: „Odmítání oprávněné osoby, aby byl institut ZP zřízen nebo neochota pracovníků ÚP ČR žádost ohledně jeho ustanovení přijímat.“

SP4: „Na nic si nevzpomínám.“

SP5: „Nejasnost, které informace daný úřad pro ustanovení institut vůbec potřebuje – dříve se např. nedokládal souhlas klienta TAS s ustanovením institutu, dnes již ano. Dále je zde

předávání informací, resp. osobních údajů pracovníka TAS jako ZP klientům v rámci rozhodnutí o ustanovení institutu.“

SP6: „Nekompetentnost pracovníků ÚP ČR, kteří nemají ohledně ZP dostatečné školení a ani k dispozici metodické materiály.“

SP7: „Bez problémů.“

SP8: „Dobrovolnost klienta „na oko“, jinak mě nic přímo k administrativě nenapadá.“

SP9: „Dlouhá doba převodu financí (nepružnost ČSSZ) a dále obecná neznalost institutu v rámci ustanovování právnickou osobou jinou než obcí.“

SP10: „Nevědomost pracovníků ÚP ČR – co je institut ZP, jaké má kompetence, jaké jsou podmínky ustanovení, jaký je průběh správního řízení – co musí ÚP ČR učinit, vyžadování vyjádření OSPOD, doložení podrobností ...“

SP11: „Zajistit zcela dobrovolný souhlas klienta a dále časová náročnost zřízení institutu ZP na dávky důchodového pojištění.“

SP12: „Stále složitější administrativa na ÚP ČR a požadavky jednotlivých referentů.“

SP13: „Když uživatel neumí sepsat žádost o ustanovení ZP. Dále je např. invalidní důchod časově náročné převést na výplatu a ještě jsou tu problémy při vyzvednutí důchodu na poště.“

SP14: „Celkově administrativa na ÚP ČR – každá pracovnice využívá jiný postup.“

6. S jakými obtížemi jste se setkala při ukončování institutu ZP?

SP1: „Zatím jsem neukončovala, pouze předávala.“

SP2: „O ničem nevím.“

SP3: „S žádnými.“

SP4: „Na žádné si nepamatuji.“

SP5: „Náhle odstěhování klientky, jejíž finance nám zůstanou na bankovním účtu – jak s nimi naložit, pokud klientka nekomunikuje? V rámci posilování kompetencí klientky je poté zásadní také nástup klientky do zaměstnání, kdy získá vlastní příjem ze zaměstnání a ten již institutu nepodléhá – je tedy otázkou, zda se matka za dobu výkonu ZP něčemu přiučila, nebo to byla krátká doba na změny v jejím uvažování ohledně nakládání s penězi.“

SP6: „U mě bez problémů.“

SP7: „Setkala jsem se s tím, že byl klientce ZP nabízen pracovníci OSPOD. Já sama jsem u matky problém s hospodařením neviděla, peníze si umí rozdělit dle potřeb. Matka sice žije pouze z životního minima, ale vyjít dokáže.“

SP8: „Pracovnice ÚP ČR si např. nebyla jistá s datem oficiálního ukončení. Dále je to příklad situace, kdy klientka institut již ukončit chce, zájem OSPODu je však opačný a vzniká zde třetí plocha, které jsem účastna i já.“

SP9: „Zatím jsem neukončovala, nedokážu říci.“

SP10: „Dosud takovou zkušenost nemám.“

SP11: „Uživatelka se odstěhovala mimo naše ORP, neinformovala však dotčené úřady. V takovém případě není jasné, jak má úřad postupovat, pokud má pouze zprostředkované informace o uživateli od pracovnice TAS, ale nejsou písemně doložitelné. Přemýšleli, jak výplatu dávky ukončit či přerušit, aby přeplatek.“

SP12: „Opět administrativa ÚP ČR – doručování poštou obálkou s modrým pruhem.“

SP13: „Napadá mě situace, kdy se uživatel přestěhoval.“

SP14: „Opět jde o administrativu na ÚP ČR, a sice o individuální přístup pracovníků.“

7. S jakými obtížemi se setkáváte při výkonu ZP z hlediska administrativy?

SP1: „Být velmi pozorný při přepočítávání financí, pokud je příjem vícezdrojový, také pozor na zaokrouhlování. Zdlouhavá administrativa je zejména u klientů, kteří mají ZP a zároveň insolvenci. To je potřeba dodávat výpisy z b. účtu a vše bělit pro ochranu údajů.“

SP2: „Bez obtíží, v rámci služby TAS je to dobře nastaveno.“

SP3: „S žádnými.“

SP4: „Časová náročnost, nejasný příjem pro jednotlivé uživatele, občas absence variabilních symbolů u příchozích plateb na b.ú.“

SP5: „Občas se stává, že nám při výběru financí kartou z bankomatu nevydá doklad o výběru, musíme potom psát ohledně výběru čestné prohlášení. Také musíte neustále myslet na to, abyste měla při nakládání s financemi „výdajový doklad“. Co se týká elektronické evidence do tabulky, je nutné ovládat program Excel a jeho funkce, vlastně chápat celý proces zápisu, aby bylo vše v účetnictví přesně. Při výkonu ZP vícero klientům je zátěž na pracovníci značná, zejména tedy při výplatních termínech soc. dávek.“

SP6: „Administrativa v širším pojetí není jednotná, neexistuje metodické vedení z kraje, sociální služby si tyto pravidla nastavují samy.“

SP7: „S žádnými.“

SP8: „Žádné si nyní neuvědomuji.“

SP9: „Sama se s ničím nesetkávám, vedení administrativy se mi zdá obtížné spíše z pozice účetní organizace.“

SP10: „Časová náročnost, práce tzv. „nejde vidět“ zodpovědnost pracovníka.“

SP11: „Práce při výkonu institutu ZP s klientem je časově náročnější - banka, dokladování.“

SP12: „Už jsem zmínila, a sice ze strany ÚP ČR.“

SP13: „Při přebírání invalidního důchodu na poště - pošta neví, co má dělat, jak mají pracovnice postupovat.“

SP14: „Obtíže vidím v jednotném postupování při zřizování a ukončování institutu, chybí jednotný postup.“

8. V čem vidíte úskalí využívání ZP ze strany uživatele, kterému je institut ustanoven?

SP1: „Pohodlnost, že nezbytné výdaje se hlídají a budou pravidelně hrazeny. Na druhou stranu závislost uživatele a prosba o vlastní finance někoho jiného.“

SP2: „Určitě přenášení odpovědnosti na pracovníka a také to, že i když je výkon ZP dobrovolný, klient má pocit velké kontroly.“

SP3: „Přenechává zodpovědnost za svou finanční situaci na někom jiném, nenaučí se hospodařit, zodpovědně nakládat s financemi.“

SP4: „Manipulace uživatele ze strany pracovníka. Uživatel může ztrácet schopnost samostatného hospodaření s financemi, tedy závislost uživatele na pracovníkovi. Také akutní absence pracovníka ne negativum.“

SP5: „Nezodpovědnost při vyřizování dávek a pravidelném dokládání dokumentace. Častým dilematem je, jak načasovat zplnomocňování klienta - kdy ZP ukončit, kdy nechat

uživatelé platit nájem samostatně...? Dále je zde možnost zpasivnění klienta, ztráta přehledu o jeho příjmech, nízká inteligence uživatele hraje také důležitou roli.

Dále mě napadá dobrovolnost „na oko“, kdy OSPOD má IZP jako restriktivní opatření, výkon by měl být však dobrovolný. Pokud jsou 2 ZP, pak je příjem uživatele roztržštěný. Pokud chceme po klientech dokládat účtenky, je zde možnost podvodného jednání.“

SP6: „ZP může vést ke zneužití v tom smyslu, že uživatel přestane vyvíjet úsilí ke zlepšení své fin. gramotnosti, uživatel se může cítit v některých případech zneschopňován, je potřeba dopředu vyjasnit přesně pravidla hospodaření.“

SP7: „ZP beru jako nedostatečný nástroj, který uživatele nemotivuje, nevychovává.“

SP8: „Uživatel si zvykne, že nemá zodpovědnost za své peníze sám, neposune se dál, spoléhá na nás.“

SP9: „Úskalí ve využívání ze strany uživatele nevidím.“

SP10: „Závislost a i chtěná, uživateli se tzv. uleví, poté „dobrovolnost“ - mohou se cítit ke spolupráci donuceni, někdo jiný má v rukou jejich peníze, setkat se se ZP musí. A dále riziko dalších půjček - i s IZP tomu není zabráněno, uživatel může mít potřebu zvýšit si svůj příjem jiným způsobem.“

SP11: „Uživatel je často k souhlasu se ZP „dotlačen“ OSPOD. Není s jeho zřízením ztotožněn. Mají problémy s kontrolou od jiné osoby, která je doprovází na poštu, za pronajímateli... při provádění plateb.“

SP12: „Možnost závislosti na službě.“

SP13: „Nedobrovolný klient je donucen ze strany OSPOD, může si připadat méněcenný. Stává se ale také, že klient má tendence nechávat zodpovědnost na pracovníkovi.“

SP14: „Faktická nedobrovolnost a následná obtížná spolupráce.“

9.V čem vidíte úskalí institutu ZP ze strany spolupráce s Kontaktním pracovištěm ÚP ČR?

SP1: „Přenášení odpovědnosti na nás za neproběhlou platbu. Pokud má však uživatel finanční prostředky, je v jeho odpovědnosti hradit nezbytné výdaje. V tom vidím rozpor. Zároveň to souvisí i s mentální kapacitou uživatelů - jejich běžnou situační gramotností, včetně finanční.“

SP2: „Zatím žádné.“

SP3: „Někdy to vnímám jako přítěž k jejich práci.“

SP4: „Pokud dávka není vyplacena v daném termínu nebo mě napadá neinformovanost pracovníka TAS v případě, že se uživatel rozhodne na ÚP ČR výkon ZP ukončit.“

SP5: „Nejednotné zasílání pošty - datová pošta vs. klasická listovní služba, nebo si někdy chodíme obálky vyzvedávat osobně, je to různé. Dále jsou zde zveřejněné osobní údaje pracovníce vykonávající ZP při rozhodnutí o ustanovení ZP na dávky HN. Také mě napadá negativní postoj pracovníce k institutu samotnému. A komplikované dohledávání plateb dle VS - někdy RČ, někdy datum narození, někdy zcela jiné číslo, např. u PnP.“

SP6: „V podstatě jsem to již zmínila u otázky ohledně administrativy.“

SP7: „Ze strany pracovníků ÚP ČR mě nic nenapadá.“

SP8: „Pracovníci si poté, co je klientovi stanoven ZP obrazejí v jejich věcech (chybí něco doložit) na mě, nikoliv na klienta i při osobním jednání s úřadem jednají některé pracovníce se mnou místo klienta, který je setkání účasten také.“

- SP9: „Mám jen pozitivní zkušenost, co se týká spolupráce. Obecně pak úskalí v nevyužívání povinnosti ustanovit, když dávka neplní účel, na který byla poukázána.“
- SP10: „Nevyjasněné kompetence a očekávání plynoucí z ISZ, např. že nájem bude zaplacen, klient bude prosperovat... Chybí mi informace z ÚP ČR- bez uživatele nekomunikují, chybí rozhodnutí, jsou zasílána většinou jen uživateli, pokud je problém při dokládání dávek, odděl. SSP ÚP ČR nedá zpětnou vazbu, tj. vázáno na individuální přístup jednotlivých pracovníků).“
- SP11: „Chybí zkušenosti na obou stranách - pracovníce ÚP ČR mají jinou představu o výkonu ZP. Např. požadavek úřednice ÚP, abych bez souhlasu a vědomí klienta uhradila dlužný nájem. Očekávání od pracovníce ÚP ČR jsou nereálná.“
- SP12: „Jednoznačně tendence zneschopňovat klienta.“
- SP13: „Není sjednocen postup práce jednotlivých oddělení ÚP ČR - HN a SSP.“
- SP14: „Stále více administrativních úkonů.“

10. V čem vidíte úskalí institutu ZP z hlediska vlastní pozice sociální pracovníce TAS?

- SP1: „Zodpovědnost a práce navíc... hlídat přesnost finančního hospodaření a pozor také na ochranu osobních údajů...“
- SP2: „Větší zodpovědnost. Pracovník musí hlídat hranice, aby byla iniciativa na obou stranách přiměřená, aby klient neztratil samostatnost a nestal se na službě více závislý, protože mu vyhovuje, že nemusí finance řešit. Měl by vidět pracovníkovy kroky.“
- SP3: „Velká zodpovědnost a časová náročnost.“
- SP4: „Neustálé oslovování pracovníka uživatelem ohledně informování, zda jsou peníze na účtu či nikoliv. Nebo nedodržování dohodnutých schůzek, nevyužívání financí dle dohody (prioritní výdaje), možný nesoulad pracovníka a uživatele ve věci využití peněz.“
- SP5: „Špatné naplánování zplnomocňování, zastupitelnost při dovolených, vztah pracovník - klient a důvěra v něm, také časová náročnost, přesouvání zodpovědnosti na pracovníka. Významná je i volba metod při výkonu ZP - zda vést denní/týdenní evidence výdajů?“
- SP6: „Časová náročnost, nutnost zajistit zástup v případě nepřítomnosti - často nám vypomáhají pracovníce pobytové služby, kde je provoz nepřetržitý, akutně předávají předem nachystané finance ony.“
- SP7: „Časová náročnost, nutná koordinace s ostatními úkoly.“
- SP8: „Práce s cizími penězi, časová náročnost.“
- SP9: „Chybějící aktivní přístup u účtu.“
- SP10: „Hmotná odpovědnost, administrativní zátěž, lhaní ze strany uživatele - s financemi naloží dle sebe, pokud není přítomen ZP. Snaha OSPOD, ÚP ČR přenášet odpovědnost z klienta na pracovníka TAS, resp. ZP. Obtížně řešitelná je problematika ZP u uživatele s patologií – spolupráce s ním je „nekonečná“, obtížně se aktivizuje.“
- SP11: „Rozpor mezi cílem ZP (uhradit nájem, energie, MŠ obědy, výživné, splácet postupně dluhy) a skutečnými cíli uživatele. Ten veřejně prohlašuje, že jeho cíle jsou totožné s cíli ZP, ale realita je odlišná. Klient realizuje úhybné manévry, jak se platbám vyhnout.“
- SP12: „Závislost na službě, využívání TAS před exekutory.“
- SP13: „Některé příjmy rodiny jsou mimo ZP, nelze na ně institut stanovit, práce je mnohdy nekomplexní.“
- SP14: „Někteří uživatelé mají sklony přenášet zodpovědnost za své hospodaření na pracovníka TAS.“

11. Napadá Vás k IZP nějaká oblast, které jsme se v rozhovoru nedotkli?

SP1: „Co se týče pozorování potřebnosti zřízení IZP, jedná se o uživatele méně intelektově způsobilé, s určitou psychickou poruchou, která na první pohled není vidět a to může způsobovat ztrácení se v běžných záležitostech a ve funkční gramotnosti.“

SP4: „U dlouhodobých uživatelů, kteří využívají institut ZP by bylo vhodné zvážit omezení způsobilosti ve věci nakládání s financemi a stanovení opatrovníka. Také často přemýšlí nad ZP jako možným nástrojem prevence při pronajímání bytů.“

SP5: „Po praktické stránce mě napadá hlídání počtu výběrů, dále hlídání výběru pod 1000 Kč na přepážce, dostupnost banky či bankomatu – v podstatě v některých jiných ORP bankovní služby k dispozici nemají. Pravidelně mě také zatěžuje drobení financí. A konečně je to zejména zátěž navíc pro účetní. A nakonec co mě napadá je fakt, že výkon institutu je přeci jen částečně vázán na síť bankovních služeb, pokud tedy v daném ORP levné bankovní služby nejsou k dispozici, byl by zvláštní příjemce odkázán na práci se složenkami, což je však pro uživatele služby pobírající sociální dávky nevýhodné, jelikož výplata financí je tak oproti výplatám na bankovní účet opožděná, většinou tak ani se ZP kvůli tomuto nemusí souhlasit.“

SP10: „V organizaci vidím potřebnost vytvoření jednotlivé metodiky, výměna zkušeností při výkonu ZP a také nové zapracování do standardů SSL.“

SP11: „Chybí mi větší podpora od zaměstnavatele při výkonu ZP. Uvítala bych zpracování podrobné metodiky, která by byla oporou při jednání s úřady, OSPOD, ÚP ČR, uživatelem...“

SP12: „V případě ZP u sirotčích důchodů jde o dlouhodobou záležitost, do zletilosti dětí.“

SP13: „Je složité ZP ukončit z hlediska schopností uživatele – někteří klienti jsou dlouhodobě neschopni se hospodaření naučit.“